

รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎิณิบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง)

คุณูปการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

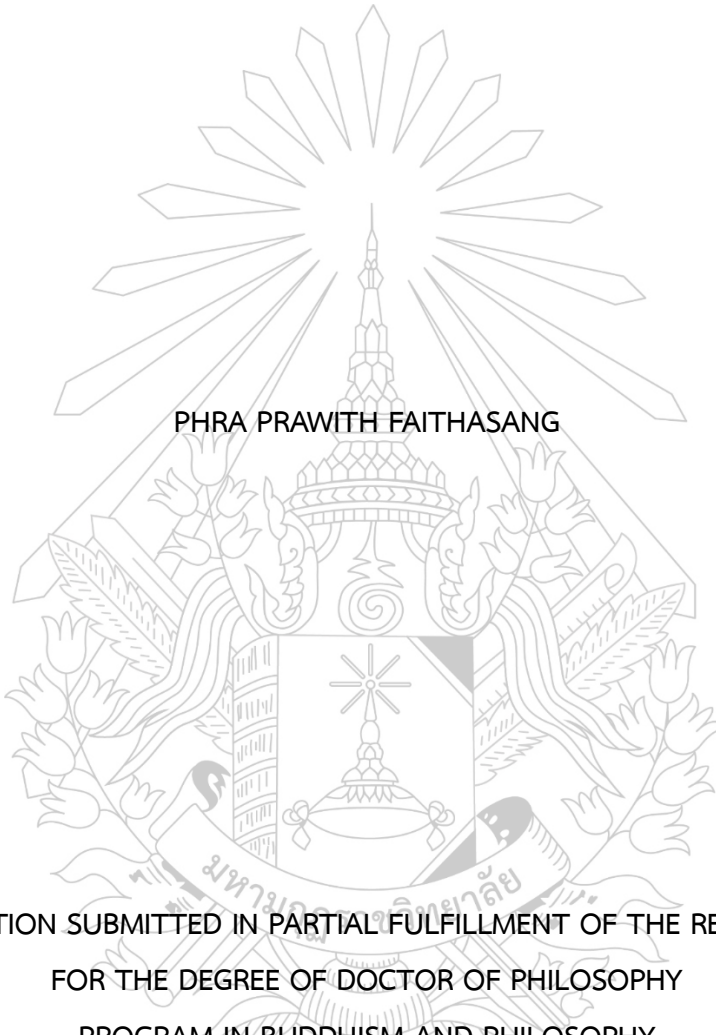
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2568

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

THE MODEL OF THE SAMIČIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT)
ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS
IN ROI ET PROVINCE

PHRA PRAWITH FAITHASANG

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL

MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

2025

COPYRIGHT OF MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY

หัวข้อดัชนีพนธ์	รูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ใน จังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อนักศึกษา	พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสง)
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อดัชนีพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(พระราชสุทธีวชิรเมธี, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.)

คณะกรรมการสอบดุขฎฐิพนธ์:

ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อำพล บุคดาสาร)

อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดี)

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.บุญร่วม คำเมืองแสน)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวิน ทองปั้น)

กรรมการ

(ดร.สงวน หล้าโพทนัน)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	รูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อนักศึกษา	พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ)
ชื่อปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชา	พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	2568
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสามิจิกรรม 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามิจิกรรม 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด และ 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับสามิจิกรรมในฐานะกลไกสำคัญที่ส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นในคณะสงฆ์จังหวัดร้อยเอ็ด

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิ เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึกและการวิเคราะห์เชิงพรรณนาแบบอุปนัย

ผลการวิจัยพบว่า :

สามิจิกรรม เป็นอาจริยวัตรสำคัญของพระสงฆ์เถรวาทที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อเวทิตามความเคารพในลำดับพรรษา และการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในคณะสงฆ์ นอกจากนี้สามิจิกรรมยังมีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ ตลอดจนเป็นเครื่องมือในการธำรงวินัยสงฆ์

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้สามารถสรุปเป็น "SPIR Model" ซึ่งเป็นกรอบแนวคิด ที่อธิบายบทบาทของสามิจิกรรมในคณะสงฆ์ ดังนี้:

S = Spiritual Discipline (วินัยทางจิตวิญญาณ) หมายถึง การดำรงตนอยู่ในหลักธรรมและวินัยของพระสงฆ์ เพื่อรักษาความบริสุทธิ์แห่งสมณเพศ

P = Peaceful Interaction (ปฏิสัมพันธ์แห่งสันติภาพ) หมายถึง การปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความสามัคคีภายในคณะสงฆ์

I = Integrity in Monastic Life (ความซื่อตรงในวิถีสมณะ) หมายถึง ความกตัญญูต่อเวทิตามการดำรงตนตามจารีตของสงฆ์เพื่อธำรงความมั่นคงของสถาบันศาสนา

R = Ritualistic Harmony (ความสมานฉันท์ผ่านพิธีกรรม) หมายถึง การรักษารูปแบบพิธีกรรมของสามิจิกรรมให้ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างความเป็นปึกแผ่นในหมู่สงฆ์

SPIR Model จึงเป็นแนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนารูปแบบการทำ
 สามเณรให้เหมาะสมกับบริบทของพระสงฆ์ไทยในยุคปัจจุบัน โดยเน้นความสำคัญของการ
 ปฏิบัติ ที่เป็นไปตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อธำรงไว้ซึ่งความสามัคคีของคณะสงฆ์และความ
 มั่นคงของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: สามเณร, พุทธปรัชญาเถรวาท, วินัยสงฆ์, SPIR Model, คณะสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ABSTRACT

Dissertation Topic	THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE
Student's Name	Phra Prawith Faithasang
Degree Sought	Doctor of Philosophy
Program	Buddhism and Philosophy
Anno Domini	2025
Advisor	Associate Professor Dr. Sowit Bamrungphak

This dissertation has the objectives : 1) to study the theoretical concept of Sāmicikamma, 2) to study the Theravada Buddhist philosophy of Sāmicikamma, 3) to analyze the model of Sāmicikamma according to the Theravada Buddhist philosophy of monks in Roi Et Province, and 4) to present new knowledge of Sāmicikamma as an important mechanism to promote solidarity in the Monks in Roi Et Province.

This research is a qualitative research by studying data from Tipitaka, commentaries, books, documents, related research works, as well as in-depth interviews with experts. The research instruments consisted of in-depth interviews and inductive descriptive analysis.

The results of the research found that Sāmicikamma is an important practice (duty to teacher) of Theravada monks that shows the gratitude, the respect in seniority, and maintaining peace and order within the Sangha. In addition, Sāmicikamma plays an important role in fostering good relationships between preceptors, teachers, and students, as well as being a tool in maintaining monastic discipline.

The new knowledge gained from this study can be summarized as “SPIR Model”, which is a conceptual framework that explains the role of Sāmicikamma in the Sangha as follows:

S = Spiritual Discipline, meaning to adhere to the principles and discipline of monks in order to maintain the purity of the monastic life.

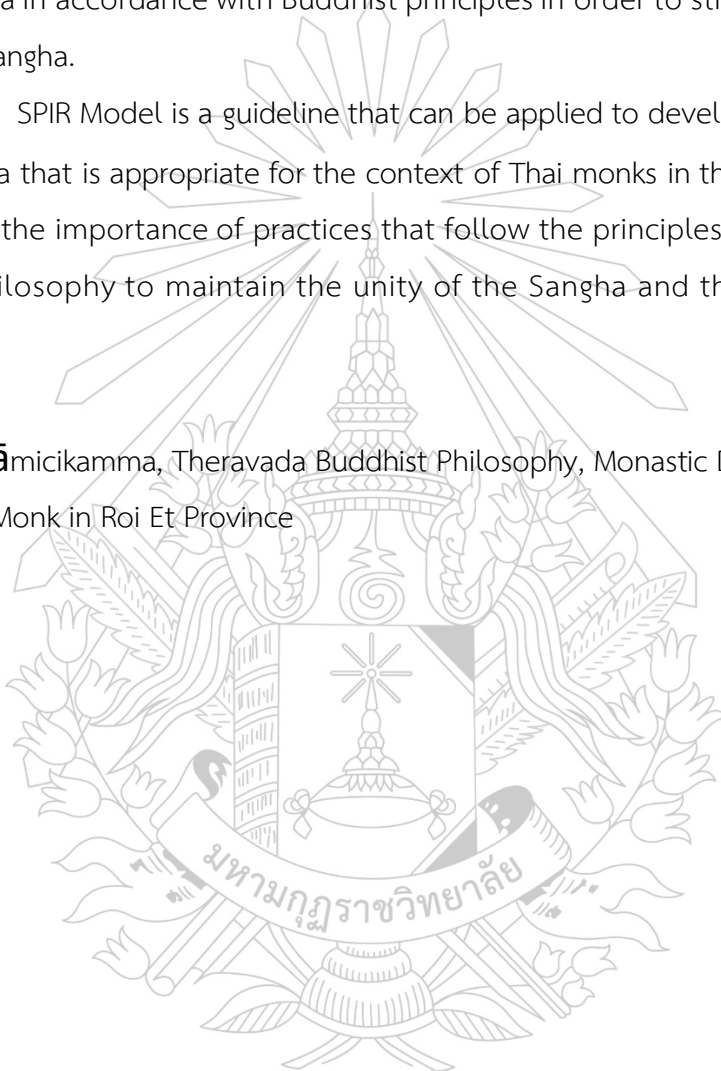
P = Peaceful Interaction, meaning to treat each other with respect, reduce conflicts, and strengthen unity within the Sangha.

I = Integrity in Monastic Life, meaning to be grateful and to conduct oneself according to the traditions of the Sangha in order to maintain the stability of the religious institution.

R = Ritualistic Harmony, meaning to maintain the ritual form of Sāmicikamma in accordance with Buddhist principles in order to strengthen unity among the Sangha.

SPIR Model is a guideline that can be applied to develop a model of Sāmicikamma that is appropriate for the context of Thai monks in the present era, emphasizing the importance of practices that follow the principles of Theravada Buddhist philosophy to maintain the unity of the Sangha and the stability of Buddhism.

Keywords: Sāmicikamma, Theravada Buddhist Philosophy, Monastic Discipline, SPIR Model, Monk in Roi Et Province

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุณินพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยคามอนุเคราะห์ช่วยเหลือสนับสนุนจาก รศ.ดร.โสวทิพย์ บำรุงภักดี อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รศ.ดร.อำพล บุตดาสาร รศ.ดร.บุญร่วม คำแสน เมือง ผศ.ดร.สุวิน ทองปั้น และผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาชี้แนะแนวทางให้คำปรึกษาทางด้านวิชาการในการทำวิจัยตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด ผู้วิจัยขอเจริญพร ขอบพระคุณเป็นอย่างสูง ทำให้ผู้วิจัยนำไปแก้ไขปรับปรุงเนื้อหา ให้มีความชัดเจนจนดุขุณินพนธ์ฉบับนี้เสร็จสิ้นสมบูรณ์

กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ พระพรหมวชิรโสภณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 10 (ธ) เจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย (พระอารามหลวง) พระเดชพระคุณพระเทพวชิรวิมล ดร. ท่านพระครู สีสราธิคุณ ดร. ผศ.ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์, ผศ.ดร.วิเชียร แสนมี, ผศ.ดร.จรัส ลีกา, ดร.สงวน หล้าโพทนัน, ที่กรุณาเป็นผู้เชี่ยวชาญ ให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับข้อมูลในเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ข้อมูลในพระไตรปิฎก และมีความเมตตาคอยชี้ช่องบอกทาง แนะนำในประเด็นที่สำคัญในการทำวิจัยพร้อมตรวจทานแก้ไขให้ครอบคลุมเนื้อหาและมีความชัดเจนขึ้น

กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ พระพรหมวชิรโสภณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 10 (ธ) เจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย (พระอารามหลวง) และครูบาอาจารย์ทุกท่านที่ให้ความเมตตาสนับสนุนทุนการศึกษาตลอดระยะเวลาเรียน และให้กำลังใจในการเรียนจนประสบผลสำเร็จ จึงขอกราบขอบพระคุณอย่างยิ่ง ไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคณะผู้บริหาร อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ที่มีดำริให้ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและหาข้อมูลอำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยเพื่อใช้ประกอบในการทำดุขุณินพนธ์ฉบับนี้ อีกทั้งครูบาอาจารย์ทุก ๆ ท่านที่กรุณาสั่งสอนประสิทธิ์ประสาทวิชา และให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดมาอีกทั้งญาติพี่น้องกัลยาณมิตรทุกท่านที่เป็นแรงกระตุ้นให้กำลังใจสนับสนุนในการศึกษาเล่าเรียน จนทำให้ความปรารถนาของข้าพเจ้าประสบผลสำเร็จด้วยดี คุณความดีทั้งหลายทั้งปวงอันจะเกิดจากดุขุณินพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายเป็นพุทธานุชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และน้อมสักการะแด่บิดา มารดาและบูรพาจารย์ทุกท่าน ขอให้ทุกท่านจงเป็นผู้ที่มีส่วนแห่งคุณความดีโดยทั่วกันแต่ถ้าหากดุขุณินพนธ์ฉบับนี้มีความผิดพลาด หรือบกพร่อง ผู้วิจัยขอมาน้อมรับแต่เพียงผู้เดียว คุณค่าและประโยชน์ของดุขุณินพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขออุทิศเป็นเครื่องแสดงความกตัญญูตเวทิตาธรรม เพื่อบูชาแด่ พระคุณบิดามารดา และผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่านที่ท่านให้การศึกษาอบรมสั่งสอน ให้สติปัญญาให้คุณธรรมศีลธรรมและจริยธรรมเป็นเครื่องชี้นำสู่ความสำเร็จ

พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสง)

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อ	จ
ABSTRACT.....	ช
กิตติกรรมประกาศ	ณ
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	
สารบัญรูปภาพ	ฉ
สารบัญคำย่อ.....	ฐ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	6
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	6
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	8
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	9
1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	10
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	21
1.9 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	22
บทที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับสามิจิกรรม.....	23
2.1 ความหมายของสามิจิกรรม.....	23
2.2 ความสำคัญของสามิจิกรรม.....	24
2.3 ประเภท/ลักษณะของสามิจิกรรม.....	26
2.4 สารัตถะของสามิจิกรรม.....	31
2.5 ประเภทของสามิจิกรรม.....	37
2.6 สรุปแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสามิจิกรรม.....	40
บทที่ 3 หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามิจิกรรม.....	42
3.1 ความหมายของหลักพุทธปรัชญาเถรวาท.....	42
3.2 คารวธรรม 6.....	44
3.3 สาราณียธรรม 6.....	63

3.4 พรหมวิหาร 4.....	65
3.5 สรุปหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามัคคีธรรม.....	81

บทที่ 4 วิเคราะห์รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของ พระสงฆ์ใน

จังหวัดร้อยเอ็ด	84
4.1 บูรณาการหลักศีลธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม.....	84
4.2 บูรณาการหลักสัจธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม.....	87
4.3 บูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 ที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม.....	92
4.4 สรุปรูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ ในจังหวัดร้อยเอ็ด.....	95

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย.....	97
5.2 อภิปรายผล.....	107
5.3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	111
5.4 ข้อเสนอแนะ.....	111
บรรณานุกรม	113
ภาคผนวก.....	120
ภาคผนวก ก ประกาศอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์.....	121
ภาคผนวก ข รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ.....	122
ภาคผนวก ค หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย.....	127
ภาคผนวก ง เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์.....	133
ภาคผนวก จ หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์.....	135
ภาคผนวก ฉ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก.....	151

ประวัติผู้เขียนดุษฎีนิพนธ์	154
----------------------------------	-----

สารบัญรูปภาพ

หน้า

1.1 สรุปกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย.....	21
5.1 องค์ความรู้ที่ได้รับ.....	111

สารบัญคำย่อ

อักษรย่อในดัชนีฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งจะดทำขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2539

คำย่อ	คำเต็ม		
พระวินัยปิฎก	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	ปฐมภาค
วิ.จ.	วินัยปิฎก		
พระสุตตันตปิฎก	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที.ส.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
ที.ม.	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ที.ปา.	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์
ม.ม.	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์
ม.อุ.	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค
ส.ม.	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต
อง.ปญจก.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาปาสฐะ
ขุ.ข.	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก
ขุ.ชา.	สุตตันตปิฎก		
อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สารัตถปกาสินี	ชั้นธรรววรรคอรรถกถา
ส.ข.อ.			

คำอธิบาย

อักษรย่อที่ใช้อ้างอิงคัมภีร์ กำหนดอักษรย่อโดย อนุวัดตามเลขโดยระบุชื่อย่อคัมภีร์/เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ม.อุ. 14/207/240. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 14 ข้อ 207 หน้า 240. เป็นต้น

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญกับการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยและจริยวัตรของพระสงฆ์ หนึ่งในจริยวัตรสำคัญคือ “สามัคคีธรรม” ซึ่งเป็นการแสดงความเคารพและกตัญญูต่อกันระหว่างพระสงฆ์ด้วยกัน เช่น ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์ หรือระหว่างพระผู้มีอาวุโสกับพระผู้น้อยพรรษา สามัคคีธรรมถือเป็นการแสดงออกถึงความเคารพซึ่งกันและกันในหมู่สงฆ์ และเป็นเครื่องมือในการธำรงความสามัคคีภายในคณะสงฆ์ รวมถึงการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่พระภิกษุสามเณร

ในอดีต การทำสามัคคีธรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตพระสงฆ์ที่ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด และถือเป็นวิธีการเรียนรู้และสืบทอดธรรมวินัยจากรุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทยและคณะสงฆ์กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีผลกระทบต่อวิธีการปฏิบัติและการแสดงออกทางจริยวัตรของพระสงฆ์ รวมถึงการทำสามัคคีธรรมด้วย ทำให้บางพื้นที่อาจมีการลดทอนความสำคัญหรือการปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างเคร่งครัด

จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ที่มีประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาอันยาวนาน และมีคณะสงฆ์ที่ดำรงจริยวัตรตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเข้มงวด อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับ **รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท** ในบริบทของพระสงฆ์ในจังหวัดนี้ อย่างเป็นระบบ การศึกษานี้จึงมีความสำคัญในการ **วิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการทำสามัคคีธรรม** ที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท รวมถึงเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาการปฏิบัติสามัคคีธรรมให้คงอยู่ในสังคมสงฆ์ไทยอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้ การทำสามัคคีธรรมยังเป็นรากฐานสำคัญในการเสริมสร้าง **ความสัมพันธ์เชิงบวกในสังคมไทย** โดยสามารถประยุกต์ใช้หลักการนี้ในบริบททางสังคมและการพัฒนาชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเคารพและความสามัคคีในหมู่ประชาชนด้วย ดังนั้น ผลการวิจัยจากการศึกษานี้จะมี **ประโยชน์ต่อทั้งวงการพระพุทธศาสนาและสังคมโดยรวม** ในการสร้างแนวทางการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมอย่างยั่งยืน

พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน มีพระนามเดิมว่า เจ้าชายสิทธัตถะ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ทรงถือกำเนิดในราชวงศ์ศากยแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ขณะที่พระองค์ประสูตินั้น เหล่าเทวดาได้เสด็จมาเฝ้าและร่วมกันประคับประคองพระโพธิสัตว์ไว้ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า “เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ก่อนที่พระองค์จะได้สัมผัสพื้นดิน เทพบุตรทั้งสี่ได้ร่วมกันประคองพระโพธิสัตว์ไปถวายเบื้องพระพักตร์ของพระมารดา”¹ การที่เหล่าเทพบุตรได้มาเฝ้าและต้อนรับพระโพธิสัตว์นั้น ถือเป็นการแสดงถึงความมูทิตา (ความยินดีร่วม) อย่างแท้จริง ในการประสูติของพระพุทธองค์ผู้เสด็จมาโปรดสัตว์ทั้งหลาย เพื่อช่วยให้สัตว์ทั้งหลายได้

¹ม.อ. 14/207/240.

หลุดพ้นจากทุกขเวทนา หลังจากเจ้าชายสิทธัตถะประสูติได้ห้าวัน พระเจ้าสุทโธทนะทรงเชิญพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญในไตรเพทจำนวนหนึ่งร้อยแปดท่านมาฉันโภชนาหาร พร้อมทั้งให้พราหมณ์แปดท่านทำนายลักษณะของพระราชบุตรและถวายพระนาม การที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงเชิญพราหมณ์มาทานอาหารนั้น ถือเป็นพิธีเพื่อแสดงความสุจริตที่พระองค์ได้พระราชบุตร ในขณะที่เดียวกัน พราหมณ์ทั้งหลายที่ได้รับเชิญต่างก็แสดงความยินดี คือร่วมสุขกับพระเจ้าสุทโธทนะ และเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในวาระที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติใหม่ ๆ² เมื่อพระองค์ทรงเจริญमानจนบรรลุนครสัมมาสัมโพธิญาณ และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลานั้นก็บังเกิดอัศจรรย์อันน่าประหลาดใจ พื้นแผ่นดินอันกว้างใหญ่ไพศาลก็เกิดการสั่นสะเทือน ต้นไม้ทั้งหลายต่างผลิดอกออกใบสวยงามตระการตา เทพเจ้าทุกชั้นฟ้าต่างเปล่งเสียงสรรเสริญและโปรยปรายดอกไม้เพื่อบูชา พร้อมกล่าวว่า “**พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก**” ด้วยความปิติยินดีอย่างหาที่เปรียบมิได้ ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในกาลใด ๆ

การทำสามีจิกรรรม หมายถึง การทำความดีต่อกัน เพื่อเสริมสร้างความสามัคคีและความปรองดอง ตลอดจนการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การกระทำความดีเช่นนี้เรียกว่า “สามีจิกรรรม” ซึ่งมีความหมายว่า การขอโทษและการให้อภัยต่อกันในทุกสถานการณ์ ไม่ว่าจะมีความขัดแย้งหรือไม่สบายใจกันหรือไม่ก็ตาม เมื่อมีโอกาสที่ควรปฏิบัติสามีจิกรรรม ทุกฝ่ายไม่ควรปล่อยโอกาสนั้นผ่านไป จึงจะถือว่าเป็นพระภิกษุหรือสามเณรที่ดี และเป็นผู้สืบทอดศาสนาที่ปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยสำหรับโอกาสที่ควรทำสามีจิกรรรมนั้น บัดนี้ (เธอทั้งหลาย) ได้น้อมนำผ้ากาสาเย ซึ่งเป็ผ้าที่เย็บย้อมด้วยน้ำฝาด ถูกต้องตามพระธรรมวินัยและได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้า เข้ามาในท่ามกลางสงฆ์ และได้เปล่งวาจาขอบรรพชาอุปสมบทโดยใช้ภาษามคธ การบรรพชาอุปสมบทนั้น ในเบื้องต้นต้องปลุกฝังศรัทธาและความเลื่อมใสในคุณของพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ให้ได้ก่อน **พระพุทธเจ้า** คือ พระผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพระคุณมากมาย แต่หากจะกล่าวโดยย่อ มี 3 ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาธิคุณ การทำสามีจิกรรรมและการบรรพชาอุปสมบทจึงเป็นกระบวนการสำคัญในการเสริมสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชนสงฆ์ และเป็นหนทางสู่การปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย³ กล่าวคือ พระปัญญาคุณ คือ การที่พระองค์ทรงมีพระปัญญาและพระปรีชาสามารถอันล้ำเลิศ เกินวิสัยของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงตรัสรู้ริยสัจ 4 ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ทรงเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมอันประเสริฐ ด้วยพระปัญญาอันยิ่งใหญ่ พระองค์จึงทรงสามารถตัดกิเลสได้เด็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน พระหฤทัยของพระองค์บริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากมลทิน ซ่อนชื่อว่า พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ คือ การที่พระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดมิได้ ทรงแผ่พระเมตตากรุณาไปยังมวลมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทรงตั้งพระพุทธศาสนาไว้เพื่อเป็นทางนำไปสู่ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ไพศาล เพื่อความสุขและความเจริญทั้งในปัจจุบันและอนาคต พระธรรมคุณ คือ หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งปวง

²ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ. 2554*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์ จำกัด, 2556), หน้า 886.

³อธิบายหลักธรรมตาม จาก นวโกวาท (ช.ช. 25/1) : พระเทพติลิก (ระแบบ วิฑิตยาโณ) ; วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร และภาพจาก http://mukzaza1234.blogspot.com/2016/08/blog-post_63.html

อันได้แก่ พระปริยัติสัทธรรม พระปฏิบัติสัทธรรม และพระปฏิเวธสัทธรรม ธรรมทั้งหลายที่พระองค์ทรงแสดงไว้ดีแล้ว ทรงเป็นธรรมที่มีอานิสงส์ปกป้องคุ้มครองผู้ประพฤติปฏิบัติไม่ให้ตกไปสู่ทางชั่ว ให้ผลตามสมควรแก่การปฏิบัติอย่างสูงสุด เป็นเหตุให้บรรลุมรรค ผล และนิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาด้วยพระคุณทั้งสามประการ คือ พระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ นี้ พระพุทธองค์จึงทรงเป็นผู้ประเสริฐสุด ทรงเป็นที่พึ่งที่ระลึกอันสูงสุดของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

พระสงฆ์ ได้แก่ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าและสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตาม พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมควรแก่ธรรมปฏิบัติชอบ และได้เป็นศาสนทายาทช่วยกันสืบทอดพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ เมื่อเธอ (เธอทั้ง) ได้ปลุกศรัทธาสาธุชนในคุณพระรัตนตรียอย่างนี้แล้วจึงควรได้รับการบรรพชาก่อนแต่จะบรรพชานั้นท่านสอนให้เรียนพระกรรมฐานตามแบบโบราณจารย์ที่ได้สอนสืบกันมาซึ่งเรียกว่า **“ตจปัญจกรรมฐาน”** โดยว่าตามดังนี้ **เกสา โลมา นะชา หันตา ตะโจ** พระกรรมฐานนี้ท่านสอนให้บริกรรมและพิจารณากลับไปกลับมา ให้เห็นเป็นของไม่ดีไม่งาม เป็นของปฏิกุล น่าเกลียด โสโครก โดยสี่ สัณฐาน โดยอาการ ที่อยู่อาศัย ผู้จะรับการบรรพชาต้องอาศัยผ้าถุงผ้าห่มเป็นเครื่องแสดงเพศ ดังนี้ จะมอบผ้ากาสาเย คือ ผ้าสังฆาฏิ ผ้าอุตตราชงค์ และผ้าอังตราวาสก ให้แก่เธอเพื่อนำออกไปนุ่งห่มให้เป็นปริณิชนแล้วกลับเข้ามาขอรับพระไตรสรณคมน์และศีลให้สำเร็จกิจแห่งการบรรพชาต่อไป

ความสำคัญของสามัคคีธรรมสังคัมพระพุทธศาสนาประกอบไปด้วยบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แม้ว่าพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาทจะไม่มีภิกษุณีเหลืออยู่ก็ตาม แต่ก็ยังมีภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา เป็นหลักสำคัญในสังคัมชาวพุทธสืบมา โดยอาจแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์นั้น มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันมาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะอาศัยหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ในวงพุทธบริษัทเป็นที่ทราบกันดีว่า คฤหัสถ์กราบไหว้เคารพพระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็แสดงความเคารพกันตามลำดับความอาวุโสโดยพรรษา หรือตามลำดับอายุและสมาชิกภาพในหมู่สงฆ์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์จึงเป็นไปด้วยความสมัครสมานและเกื้อกูลกัน อันเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงมั่นคงสืบมาได้จนถึงปัจจุบัน⁴ การแสดงความเคารพตามลำดับพรรษานั้น เป็นธรรมเนียมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม โดยถือหลักการบวชก่อนหลังเป็นสำคัญ แม้ภิกษุผู้บวชในภายหลังจะเจริญด้วยชาติวุฒิ (ความสูงส่งโดยกำเนิด) วัยวุฒิ (ความเจริญด้วยวัย) หรือคุณวุฒิ (ความเจริญด้วยความรู้) ก็ตาม ก็ต้องเคารพภิกษุผู้บวชก่อนตนเสมอ ทั้งนี้เพื่อรักษาความสมัครสมานสามัคคีและความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังฆมณฑล การแสดงความเคารพดังกล่าวมีหลายรูปแบบ เช่น การกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม (ประนมมือไหว้) และการทำสามัคคีกรรม (การอ่อนน้อมถ่อมตน) นอกจากนี้ ยังมีการแบ่งปันอาสนะอันเลิศและภัตตาหารอันเลิศตามลำดับพรรษาอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์ในหมู่สงฆ์ เหตุผลที่พระพุทธองค์ทรงกำหนด

⁴พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 437.

ธรรมเนียมนี้ไว้ ก็เนื่องจากมีกรณีตัวอย่างเกิดขึ้น ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 7 เรื่องอัคคาสนาทิกอนุชานนะ ซึ่งกล่าวถึงการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้จัดอาสนะเลิศตามลำดับพรรษา⁵ เพื่อป้องกันการวิวาทะและสร้างความสงบสุขในหมู่สงฆ์ ดังนั้น การปฏิบัติตามหลักการนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยรักษาความสามัคคีและความเป็นระเบียบในพุทธบริษัทสืบไป โดยมีเรื่อง สรุปย่อ ดังนี้

บัดนี้ เธอได้เข้ามาขอนิสัย คือขอฝากตัวในข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้ารับเป็นพระอุปัชฌาย์ อันพระอุปัชฌายนั่น คือพระเถระผู้เป็นประธานสงฆ์ในการให้อุปสมบท กล่าวคือเป็นผู้ค้ำประกันเธอต่อสงฆ์ ทั้งรับเป็นภาระต่อเธอเมื่ออุปสมบทแล้ว ซึ่งระหว่างเธอกับข้าพเจ้าต้องมีภาระต่อกันฉันบิดากับบุตร โดยฝ่ายข้าพเจ้าต้องรับภาระให้การศึกษาพระธรรมวินัยแก่เธอ ให้การอบรมบ่มนิสัย ให้การปกครอง บำบัดทุกข์บำรุงสุข ให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ตามสมควร ส่วนเธอผู้เป็นสัทธินาถต้องรับภาระต่อพระอุปัชฌาย์โดยให้ความเคารพนับถือในพระอุปัชฌาย์ รับฟังโอวาท ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย ประพฤติปฏิบัติชอบ ตั้งตนอยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย เพื่อความเป็นพระสงฆ์ที่ดีงาม และปลูกความสนิทสนมฉันบิดากับบุตร

บัดนี้ พระสงฆ์จะได้ทำการอุปสมบทกรรม ยกเธอขึ้นเป็นอุปัชฌาย์ และกรรมวาจาในการอุปสมบทนั้นจะต้องระบุชื่อของเธอผู้เป็นอุปสัมปทาเปกข์ และชื่อของข้าพเจ้าผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ ชื่อของเธอเป็นภาษาไทยใช้สวดกรรมวาจามีได้ ดังนั้นจึงจะตั้งชื่อให้เธอใหม่ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต การกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจักรกรรม อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ความกตัญญูตเวทีเป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลมีเกียรติ เป็นที่รัก และได้รับความนับถือจากผู้อื่น เมื่อมีคนนับถือ ย่อมนำมาซึ่งความสุข ความเกลียดชังและความทุกข์ใจก็จะหายไป บุญกุศลและปัญญาย่อมเกิดขึ้นตามมา การมีปัญญายังช่วยส่งเสริมให้ชีวิตเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลที่เกิดจากความกตัญญูตเวที ประเพณีและวัฒนธรรมไทยเกือบทุกเรื่องล้วนสอดแทรกคุณธรรมนี้ไว้ เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การบวช การดูแลพ่อแม่ และการไหว้ครู เป็นต้น ความเชื่อที่ว่าผู้ประพฤติกตัญญูตเวทีจะเจริญรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จในชีวิตนั้น เป็นแนวคิด ค่านิยม และจริยธรรมที่ถูกถ่ายทอดและปลูกฝังให้ลูกหลานรุ่นต่อมา จนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความกตัญญูตเวทีในหลายด้าน ได้แก่ 1. ความกตัญญูตเวทีเป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี 2. ความกตัญญูตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี 3. บุคคลผู้มีความกตัญญูตเวทีหาได้ยาก 4. ความกตัญญูตเวทีเป็นคุณธรรมที่นำมาซึ่งมงคลในชีวิต ความกตัญญูตเวทีเป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับมนุษย์ เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ในสังคม และเป็นจุดเริ่มต้นของความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ ยังเป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษยธรรมทั้งหมด เพราะช่วยลดความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูของความดี และนำมาซึ่งความสุขุมรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบ

1. พระผู้น้อยเมื่อจะแสดงธรรมในสถานที่ที่มีพระผู้ใหญ่ประทับอยู่ ควรกระทำ **สามิจักรกรรม** แก่ท่านก่อน ด้วยการกราบไหว้และขออนุญาตเป็นต้น เพื่อแสดงความเคารพตามธรรมเนียมอันดีงาม
2. พระผู้น้อยแม้จะมีสมณศักดิ์สูงกว่า แต่เมื่อต้องขึ้นสู่อาสนะในงานที่จัดลำดับการนั่งตามสมณศักดิ์ ก็พึงกระทำ **สามิจักรกรรม** แก่พระผู้ใหญ่ที่มีสมณศักดิ์ต่ำกว่า ด้วยการไหว้และขออนุญาตเป็น

⁵ช.ชา. 27/37/16.

ต้น ทั้งนี้ **สามิจิกรรม** นั้นมิได้จำกัดเฉพาะในหมู่พระภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้แต่คฤหัสถ์ก็อาจกระทำ **สามิจิกรรม** แก่กันและกันได้ โดยยึดถือหลักการเดียวกันว่า “ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยธรรม ย่อมควรรับการกระทำ **สามิจิกรรม** ด้วยใจที่บริสุทธิ์”⁶

การแสดงออกซึ่งมุทิตาจิตนั้น มิได้หมายความว่าเพียงการนำสักการะไปถวาย การนำกระเช้า ดอกไม้ไปมอบ การเลี้ยงดูกัน หรือการกล่าวอวยพรกันเท่านั้น มุทิตาที่แท้จริงนั้น จะต้องเริ่มต้นเกิดจากจิตใจก่อน⁷ บุคคลผู้ยังจิตให้บังเกิดมุทิตาได้ ย่อมเป็นบุคคลวิเศษ ผู้สามารถยกระดับจิตใจให้สูงส่งกว่าคนสามัญทั่วไปได้แล้ว ผู้นั้นเป็นผู้มีใจกว้างขวาง เปิดใจรับรู้ในความดีงามของผู้อื่น และพร้อมที่จะแสดงความชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ผู้กระทำได้ดังนี้ จัดว่าเป็นผู้ยกระดับจิตใจถึงขั้นพรหม เพราะมุทิตาจิตนั้นจัดเป็น “พรหมธรรม” หรือ “พรหมวิหารธรรม” อันประเสริฐ⁸ วิธีการจัดความรู้สึกกิจจา ธิยา ต้องสร้างมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นแทนที่ โดยการค่อย ๆ มองหาความดีของคนอื่น แม้จะมีเพียงน้อยนิด ก็พยายามหาให้พบ แล้วนำมาลบความไม่ดีของเขาเสีย อย่าไปพูดถึงข้อบกพร่องของผู้อื่น แต่จงหัดชมคนอื่น นำเอาส่วนดีที่พบมาชมเชย และพยายามทำให้เกิดความเคยชินในการชมเชยผู้อื่นให้มาก ๆ เมื่อชมเป็นแล้ว ก็จงแสดงความยินดีในความสำเร็จของเขา ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้อยู่เสมอ ไม่ช้ามุทิตาจิตก็จะเกิดขึ้นเต็มเปี่ยมในใจ ความหึงหวงหิรศาคาญใจก็จะหมดสิ้นไป⁹ หลักพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมอันสูงส่งที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้บุคคลปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ และยังเป็นแนวทางในการพัฒนาจิตใจให้บริสุทธิ์ สงบ และเกิดความสุขทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายแห่งคนดี เป็นสิ่งที่ทุกผู้ทุกคนปรารถนา ผู้ที่ประกอบด้วยความกตัญญูรู้คุณ ย่อมนำตนไปสู่ทางแห่งความสุข ทั้งความกตัญญูรู้คุณต่อมารดาบิดาผู้ให้กำเนิด อันเป็นพระพรหมของบุตรธิดา เป็นเทวดา เป็นบูรพาจารย์ เป็นพระอรหันต์ของบุตรธิดา ตลอดจนความกตัญญูรู้คุณต่อสัตว์และสิ่งแวดล้อม อันเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้โดยผาสุก “ความกตัญญู”¹⁰ หมายถึง ความรู้คุณของบุคคล สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อตน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม “กตเวที”¹¹ คือการตอบแทนคุณ ความเป็นผู้สนองคุณท่าน” ความกตัญญูเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง “ความกตัญญูเป็นมงคลอันสูงสุด สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล

⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2554), หน้า 22.

⁷สำนักพัฒนาการประชาสัมพันธ์, *ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ กรุงเทพมหานคร, 2558), หน้า 1.

⁸ที่.ส. 9/87/53.

⁹พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, *วัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร, 2525), หน้า 10.

¹⁰พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 2.

¹¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 67.

เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก คือ มารดาบิดา เป็นต้น สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูทวาทะที่ รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้วกระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ จึงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลาย มีมารดาบิดา เป็นต้น ความเป็นผู้สนองคุณท่าน กตัญญูทวาทะที่ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น”¹² บุคคลผู้มีชีวิตอยู่อย่างรู้สำนึกในบุญคุณและคิดตอบแทนคุณท่าน ต่างช่วยเกื้อกูลสังคมส่วนรวมด้วยความเมตตากรุณา การกระทำความดีกล่าวยอมนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ และสิริมงคลแก่ชีวิตตน ส่วนบุคคลผู้ขาดความกตัญญูนั้น ไม่ควรคบค้าสมาคมด้วย เพราะเป็นเหตุให้เกิดภัยพิบัติทั้งปวง อันจะตกแก่ตนเอง ครอบครัว และสังคมโดยรวม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องศึกษารูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำรูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมาเผยแพร่ให้กับสังคมปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้คนในสังคมปราศจากความอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมที่สงบสุขและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งนี้ เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงและยั่งยืนสืบไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 แนวคิดทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวกับการทำสามีจิกรรมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นมาอย่างไร?

1.2.2 ปัญหาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในการทำสามีจิกรรมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร?

1.2.3 การบูรณาการสามีจิกรรมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดเป็นอย่างไร?

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสามีจิกรรม

1.3.2 เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามีจิกรรม

1.3.3 เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.3.4 เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการศึกษาเชิงลึกทั้งจากเอกสารและภาคสนาม โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้

¹²ดูรายละเอียดใน อภ.ปญจก. 22/42/66-67.

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา (Content Scope)

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับสามัคคีธรรม เช่น ความหมาย ความสำคัญ ประเภท และวิธีการปฏิบัติ

2. หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับสามัคคีธรรม รวมถึงการเชื่อมโยงกับหลักธรรมสำคัญ เช่น ศาสนธรรม พรหมวิหาร 4 และสังคหวัตถุ 4

3. การวิเคราะห์รูปแบบการทำสามัคคีธรรมของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยศึกษาความแตกต่างตามบริบทวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมท้องถิ่น

4. การเสนอองค์ความรู้และรูปแบบใหม่ของการทำสามัคคีธรรม ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ทั้งในหมู่พระสงฆ์และสังคมทั่วไป

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ (Geographical Scope)

การวิจัยนี้ดำเนินการใน จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมุ่งเน้นศึกษาพระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ ที่มีความโดดเด่นในการรักษาขนบธรรมเนียมการทำสามัคคีธรรม รวมถึงวัดที่มีพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิและมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดพุทธจริยวัตร โดยแบ่งพื้นที่การศึกษาเป็น 3 กลุ่มหลัก

1. วัดที่พระสงฆ์ผู้วิจัยจำพรรษาอยู่
2. วัดใกล้เคียงที่มีพระอุปฌาย์หรือพระผู้ใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญ
3. วัดในพื้นที่ห่างไกลที่ยังคงรักษาจารีตประเพณีการทำสามัคคีธรรมอย่างเคร่งครัด

1.4.3 ขอบเขตด้านกลุ่มตัวอย่าง (Population and Sample Scope)

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็น พระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ได้แก่

1. พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น พระเถระ พระอุปฌาย์ หรือผู้ที่มีประสบการณ์ในการปฏิบัติสามัคคีธรรม
2. พระสงฆ์ในระดับต่าง ๆ ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสืบทอดจริยวัตร
3. ผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติสามัคคีธรรม

1.4.4 ขอบเขตด้านเวลา (Time Scope)

การเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ผลการวิจัยดำเนินการในช่วงเวลา ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2567 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 ครอบคลุมทั้งการเก็บข้อมูลภาคสนาม การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร

1.4.5 ขอบเขตด้านเอกสารและแหล่งข้อมูล (Documentary Scope)

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

1. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เช่น หนังสือวิชาการ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความที่เกี่ยวข้องกับสามัคคีธรรมและพุทธปรัชญา
3. ข้อมูลภาคสนาม จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์การปฏิบัติสามัคคีธรรมในพื้นที่จริง

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่เน้นการวิเคราะห์เชิงลึกจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่ครอบคลุมกระบวนการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลดังต่อไปนี้

1.5.1 รูปแบบการวิจัย (Research Design)

การวิจัยนี้ใช้รูปแบบ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ร่วมกับการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษารูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากนี้ ยังใช้ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection)

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือสำหรับการทำวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) หรือการสัมภาษณ์แบบปลายเปิด กับกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่วิจัย

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

- 1) ศึกษาข้อมูลจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำสามัคคีธรรม
- 2) วิเคราะห์งานวิจัย หนังสือ และบทความทางวิชาการเกี่ยวกับ พุทธปรัชญาเถรวาท และจริยวัตรของพระสงฆ์
- 3) ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับ ประเพณีและวัฒนธรรม ในจังหวัดร้อยเอ็ด ที่มีผลต่อการปฏิบัติสามัคคีธรรม

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

- 1) สัมภาษณ์ พระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญด้านพิธีกรรมในจังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 15 รูป โดยใช้ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview)
- 2) ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยพระเถระ ผู้นำชุมชนสงฆ์ และผู้มีประสบการณ์ตรงในการทำสามัคคีธรรม

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)

- 1) สังเกตการณ์การทำสามัคคีธรรมในพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีขอขมาโทษ การถวายสักการะ และพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) บันทึกข้อมูลเชิงพฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ในพิธีกรรมจริง เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและความสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

1.5.3 เครื่องมือการวิจัย (Research Instruments)

1. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก ที่สร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. แบบบันทึกการสังเกต เพื่อบันทึกพฤติกรรมและกระบวนการทำสามัคคีธรรมของพระสงฆ์
3. การบันทึกภาพและวิดีโอ เพื่อเก็บข้อมูลเชิงภาพประกอบการวิเคราะห์

1.5.4 การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล (Data Validation)

ใช้วิธี การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากการสังเกตการณ์ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือและสอดคล้องกัน

1.5.4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis)

1. การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

1. แยกแยะข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์ออกเป็นหมวดหมู่ ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

2. ใช้การ ตีความเชิงพุทธปรัชญา เพื่อเชื่อมโยงหลักธรรมกับการปฏิบัติสามัญกรรมในบริบทปัจจุบัน

2. การวิเคราะห์เชิงอุปนัย (Inductive Analysis)

1. สังเคราะห์ข้อมูลจากกรณีศึกษาและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล เพื่อสร้างรูปแบบการทำสามัญกรรม ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

2. นำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบ **เชิงพรรณนา** (Descriptive Presentation) เพื่อแสดงความเชื่อมโยงของแนวคิดและการปฏิบัติจริง

1.5.6 การนำเสนอผลการวิจัย (Presentation of Results)

ผลการวิจัยจะนำเสนอในรูปแบบ การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยจัดเรียงเนื้อหาตามลำดับวัตถุประสงค์การวิจัย พร้อมการอ้างอิงหลักฐานจากพระไตรปิฎกและความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูล เพื่อสรุปแนวทางและรูปแบบการทำสามัญกรรมที่สอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดในรูปแบบการทำสามัญกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.6.2 ได้ทราบถึงหลักพุทธปรัชญาที่ปรากฏรูปแบบการทำสามัญกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.6.3 ได้ทราบรูปแบบหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในรูปแบบการทำสามัญกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1.6.4 ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการบูรณาการในการทำสามัญกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านสังคมศาสนาและประเทศชาติ

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.7.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ได้กล่าวว่า คำว่า จริยศาสตร์ (Ethics) ประการแรกมีความจำเป็นต้องแปลความหมายเสียก่อนว่าคำนี้มีความหมายอย่างไร การแปลความหมายแปลได้ 2 วิธี คือวิธีที่หนึ่งเรียกว่าแปลโดยพยัญชนะ หมายถึงการแปลตามรูปศัพท์ อีกวิธีหนึ่งเรียกว่าแปลโดยอรรถดั่งนั้นจึงเริ่มต้นความหมายในภาพกว้างได้ว่า คำว่า จริยศาสตร์ (ethics) คือทฤษฎีแห่งความประพฤติ เป็นวิชาว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิต การแสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกอย่างไรผิด ดีไม่ดี ควรไม่ควร นอกนี้เป็นการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับสถานภาพของค่าทางศีลธรรม หรือปรัชญาศีลธรรม, ปรัชญาศีลธรรม (Moral philosophy) ก็ว่า¹³ ส่วนความหมายที่มุ่งเฉพาะวิชาคำว่า จริยศาสตร์ (ethics) คือสาขาปรัชญาที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์ว่าอย่างไรถูกหรือผิด ควรหรือไม่ควร¹⁴ จริยศาสตร์มีชื่อภาษาอังกฤษว่า Ethics มีชื่อภาษากรีกว่า Peri ethikes มีชื่อภาษาละตินว่า Ethica หมายถึงหลักความประพฤติ (character) มีความเชื่อมโยงถึงขนบธรรมเนียม (custom) หรือความเคยชิน (Habit) คล้ายกับปรัชญาศีลธรรม (Moral philosophy) ในฐานะจริยศาสตร์ คำว่า Moral แปลว่าหลักธรรมจริยา มาจากภาษาละตินว่า Mores หมายถึงธรรมเนียมปฏิบัติ (custom) หรือความเคยชิน (Habit) ดังนั้นเราสามารถพูดได้ว่า จริยศาสตร์ จะอธิบายถึงหลักความประพฤติจนเป็นนิสัย หรือจนเคยชินและเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของมนุษย์ เป็นหลักพิจารณาถึงความถูกความผิด (rightness or wrongness) ความประพฤติดีหรือประพฤติชั่วเป็นนิสัย¹⁵

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้มีการกล่าวถึง ความสำคัญของสามัคคีธรรมในสังคัมพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยพุทธบริษัท 4 ประเภท ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แม้ว่าในฝ่ายเถรวาทจะไม่มีภิกษุณีเหลืออยู่แล้ว แต่ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกายังคงเป็นหลักสำคัญในสังคัมชาวพุทธต่อไป โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายหลัก คือ ฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ซึ่งทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงและพึ่งพากันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ก็เพราะมีหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของทั้งสองฝ่ายเป็นไปในทิศทางเดียวกันนั่นเอง ในวงการพุทธบริษัทนั้นเป็นที่รับรู้กันดีว่าคฤหัสถ์มักกราบไหว้และแสดงความเคารพต่อพระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็แสดงความเคารพซึ่งกันและกันตามลำดับอาวุโสทั้งในแง่ของพรรษาและอายุในหมู่สงฆ์ พระไตรปิฎกเล่มที่ 2 พระวินัยปิฎกเล่มที่ 2 [ฉบับมหาจุฬาฯ] ได้ระบุไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้มีการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม สามัคคีธรรม การมอบที่นั่งอันสูงค่า น้ำดื่มอันเลิศ และอาหารบิณฑบาตอันประเสริฐตามอายุพรรษา นอกจากนี้ ภิกษุทั้งหลายไม่ควรปิดกั้นที่อยู่อาศัยของสงฆ์ตามลำดับพรรษา พระพุทธศาสนามีวิธีการแก้ไขปัญหาย่างชัดเจน โดยต้องจัดการที่

¹³ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป, 2532), หน้า 37.

¹⁴พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต), ปรัชญากรีกกับเกิดภูมิปัญญาตะวันตก, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2542), หน้า 15.

¹⁵John S. Mackenzie, A Manual of Ethics, (Calcutta : Oxford University Press, 1973), P. 1.

ต้นเหตุจึงจะได้ผลและตรงจุด หากแก้ไขไม่ถูกทางหรือไม่เหมาะสมกับเวลา ก็ย่อมไม่เกิดผลดี นอกจากจะสูญเสียเวลาและทรัพยากรแล้ว ยังอาจทำให้ปัญหาคลี่คลายยากขึ้นจนยากจะแก้ไข สาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งหรือความเห็นที่ไม่ตรงกัน ล้วนต้องได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสม การไม่เข้าใจกันนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง ทั้งในเรื่องการเมืองและอื่น ๆ ซึ่งล้วนเกิดจากการที่คนในชาติขาดความเคารพต่อกันและกันเป็นพื้นฐาน อีกทั้งยังละเลยการปฏิบัติตามหลักธรรม ไม่ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องตามหลักคุณธรรม จึงทำให้เกิดผลลัพธ์ที่เห็นได้ชัดในปัจจุบัน สังคมไทยมีศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันงดงามที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ทำให้คนไทยมีจิตใจที่อ่อนโยน เคารพผู้อื่น และรู้จักถ่อมตนและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันนั้นเกิดขึ้นจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ผ่านหลักธรรมคำสอนที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานและเห็นผลชัดเจน พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจของคนไทยให้เป็นหนึ่งเดียว หากสังเกตวิถีชีวิตของคนไทยในอดีต จะพบว่าทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกก็เต็มไปด้วยความเข้าใจและความรัก ลูก ๆ เป็นผู้วางใจ สอนง่าย มีความเคารพและเชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ รวมถึงคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ด้วย อย่างดีเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไปซึ่งปัจจุบันที่เราเรียกกันว่า ยุคโลกาภิวัตน์ Globalization ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากและมีผลกระทบต่อสถาบันต่างๆกล่าวคือจากอดีตกาลสถาบันครอบครัวนั้นเคยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขก็มากลายเป็นสถาบันที่ขาดความอบอุ่นลูกไม่เคารพเชื่อฟังบิดามารดาจากสังคมที่เคยอยู่ด้วยกันอย่างเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ก็กลายมาเป็นสังคมที่อยู่ด้วยกันอย่างหวาดระแวงไม่มีความไว้วางใจกันและกัน¹⁶ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมขาดหลักธรรมในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขอาจนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ตามมา อาทิ คนรุ่นใหม่ไม่แสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่ แต่ละฝ่ายต่างยึดมั่นในความคิดของตน ไม่เปิดใจรับฟังผู้อื่น ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งและแตกแยกในที่สุด สามัคคีธรรม หมายถึง การกระทำหรือการแสดงออก ความเคารพตามธรรมเนียมระหว่างพระกับเณร หรือระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อย เช่น การแสดงความเคารพระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริก ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ หรือระหว่างผู้มีพรรษามากกับผู้มีพรรษาน้อยกว่า

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าว ว่าด้วยเรื่องพระธรรมเทศนาที่เทวทหนิคม สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่ เทวทหนิคมของเจ้าศากยะทั้งหลายแคว้นสักกะ ครั้นนั้น ภิกษุจำนวนมากผู้ต้องการจะไปยังปัจฉาภุมชนบท เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายต้องการจะไปยังปัจฉาภุมชนบทเพื่ออยู่อาศัย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกท่านบอกลาท่านพระสารีบุตรแล้วหรือ” “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายยังไม่ได้บอกลาท่านพระสารีบุตร” “ภิกษุทั้งหลายท่านจงไปบอกลาพระสารีบุตรเสียก่อน สารีบุตรเป็นผู้อนุเคราะห์¹⁷ เพื่อนภิกษุผู้ประพฤติพรหมจรรย์” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

¹⁶พ.ช. 27/37/16.

¹⁷ส.ช.อ. 2/2/282.

สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งอยู่มณฑปเล็ก ๆ ซึ่งมีตะไคร้ขึ้นปกคลุมแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลจากพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น ภิกษุเหล่านั้นขึ้นชม ยินดีพระภาชิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วพากันเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจพอเป็นที่ระลึกรู้ถึงกัน นั้น ณ ที่สมควรได้กล่าวกับท่านพระสารีบุตรดังนี้ว่า “ท่านพระสารีบุตรพวกกระผมต้องการจะไปยังปัจฉาภุมชนบทเพื่ออยู่อาศัย พวกกระผมกราบทูลลาพระศาสดาแล้ว” ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย กั๊กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต¹⁸ บ้าง พรหมผู้เป็นบัณฑิต¹⁹ บ้าง พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต²⁰ บ้าง สมณผู้เป็นบัณฑิต²¹ บ้าง ผู้จะถามปัญหาเกี่ยวกับภิกษุผู้ไปยังประเทศต่าง ๆ มีอยู่หากคนผู้เป็นบัณฑิตใครรู้²² ถามว่า “พระศาสดาของท่านมีวาทยะอย่างไร ตรัสสอนอย่างไร ธรรมทั้งหลายอันพวกท่านได้ฟังดี เรียนดี ใส่ใจดี ทรงจำดี และแจ้งดีแล้ว ด้วยปัญญาบ้างหรือ พวกท่านเมื่อกล่าวอย่างไร จึงจะชื่อว่าพูดตรงตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ไม่ชื่อว่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำเท็จ ชื่อว่ากล่าวแก้อย่างสมเหตุสมผล ไม่มีคำกล่าวเช่นนั้นและการคล้อยตามที่จะเป็นเหตุให้ถูกตำหนิได้”²³

สามีจิกรรมไม่ใช่เรื่องที่จำกัดอยู่เพียงในวงศ์พระภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้แต่ชาวบ้านทั่วไปก็สามารถปฏิบัติต่อกันได้ โดยยึดหลักการเดียวกัน นั่นคือ “ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยธรรม ควรทำสามีจิกรรมด้วยหัวใจ”

กรม วชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายของ สามีจิกรรม คือ การแสดงอัชฌาสัย เช่น เดินหลัง นั่งหลัง ให้ที่นั่ง หลีกทาง ถอดรองเท้า เป็นต้น เป็นตัวอย่าง ฟังรู้จักทำ แก่ผู้แก่กว่าและผู้อ่อนกว่า โดยสมควรแก่ประเภทแห่งการ บางอย่างควรทำแม้แก่ภคิษฐ์ เช่น มีเป็นวัตรของภิกษุ ไม่สวมรองเท้า ไม่กั้นร่มเข้าไปในบ้าน ในที่นี้จักแสดงเพราะบางประการ ๑. เดินไปตามทาง พบท่านเข้า ฟังหยุด ยืนหันหน้าไปทางท่าน และทำอาการ เช่นนี้ มีมาในปกรณเป็นปางพระถวายเนตร กล่าวว่สมเด็จพะศาสดาทรงแสดงเคารพแก่พระมหาโพธิพฤกษ์ด้วยอาการอย่างนั้น ๒. ถ้ากั้นร่มอยู่ ฟังหุบลง หรือเบนลงจากศีรษะ โดยฐานานุรูปของท่าน ถ้าสวมรองเท้าฟังถอดออก ถ้าท่านสวมด้วย ไม่จำเป็น ๓. นั่งอยู่ในที่ควรจะลุกขึ้นได้ ฟังทำอย่างนั้น และแสดงอาการแห่งสามีจิกรรม²⁴

¹⁸ส.ข.อ. 2/2/283.

¹⁹ส.ข.อ. 2/2/283.

²⁰ส.ข.อ. 2/2/283.

²¹ส.ข.อ. 2/2/283.

²²ส.ข.อ. 2/2/283.

²³มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 6-7.

²⁴กรม วชิรญาณวโรรส, พระบรมราชาธิบาย เรื่องความเคารพ สำหรับคณะสงฆ์ มณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลภูเก็ต, พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์, (ท่าพระจันทร์ พระนคร, 2474), หน้า 16-18.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า เมื่อทุกคนต่างประพฤตีสังคหวัตถุทั่วถึงกันแล้ว อย่าว่าแต่เฉพาะคน เฉพาะครอบครัว จะรักใคร่นับถือ อยู่เป็นสุขสบายเลย ถึงคนทั้งหมู่บ้าน ทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลก ก็ต้องอยู่เป็นสุขสบายตลอดไป²⁵

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย สามิจักรม การชอบ, กิจชอบ, การกระทำที่เหมาะสม หมายถึง การกระทำหรืออาการปฏิบัติที่แสดงความเคารพนับถือ เอื้อเพื่อให้เหมาะสม มักมาในชุดคำว่า อภิวัต (กราบไหว้) *ปัจจุฐาน* (ลูกรับ) *อัญชลีกรรม* (ประนมมือ) และ*สามิจักรม* (การปฏิบัติที่เหมาะสม) โดยที่*สามิจักรม*เป็นคำรวม ๆ

ดังมีคำอธิบายว่า *สามิจักรม* คือการปฏิบัติที่เหมาะสมอย่างอื่น ๆ นอกเหนือจากการกราบไหว้ ลูกรับ และอัญชลี เช่น พัดวีจัตน้ำถวาย บูชาอาสนะ จัดที่นั่ง จัดที่นอน ล้างเท้าให้ (ตามที่สมควร) โดยนัยนี้*สามิจักรม*จึงมักเป็นส่วนหนึ่งของการต้อนรับ²⁶

พระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) ได้นิยามความหมายว่า การยกย่อง เชิดชูหรือแสดงความนับถืออย่างอื่น ลูกขึ้นยืนต้อนรับ ให้ที่นั่งที่สมควร หลีกทางให้เดิน ตลอดถึงให้สิ่งของ หรือรับใช้ด้วยความเคารพนับถือ²⁷

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึง สังคหวัตถุ ว่าเป็นหลักการที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์และเป็นเครื่องมือในการประสานสังคมให้มั่นคง เหมือนกับการยึดเกาะรถที่กำลังเคลื่อนที่ให้คงสภาพและเดินทางต่อไปได้ โดยสังคหวัตถุประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่

1. ทาน - การให้และการแบ่งปันซึ่งกันและกัน
2. ปิยวาจา - การพูดจาที่ไพเราะ น่าฟัง และสร้างความนับถือ
3. อตถจริยา - การทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น
4. สมานัตตตา - การรู้จักปรับตัวและอยู่ร่วมกันได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ถือตัว และร่วม

ทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่น²⁸

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรมไว้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลที่มีคุณธรรมสมบูรณ์ครบถ้วน ซึ่งประกอบด้วย 4 ประการ ดังนี้

1. เมตตา : ความจริงใจ ความรัก และความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยปราศจากเล่ห์เหลี่ยมใดๆ สามารถสังเกตได้จากสีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส และการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีความสุขและเจริญก้าวหน้า

²⁵สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน), *สังคหวัตถุ 4*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬารามราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 53.

²⁶สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 45, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิก, 2565), หน้า 484.

²⁷สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), *มงคลในพระพุทธศาสนา, พระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชิ่ง จำกัด, 2542), หน้า 26-27.

²⁸พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, 2551), หน้า 407.

2. กรุณา : ความสงสารและเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เมื่อเห็นผู้อื่นประสบความยากลำบากก็รู้สึกทนไม่ได้ ต้องแสดงออกด้วยการช่วยเหลือและสนับสนุนด้วยความเต็มใจเสมอ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

3. มุทิตา : ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น โดยไม่มีความอิจฉาหรือริษยาใดๆ สามารถสังเกตได้จากการแสดงไมตรีจิตและการยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่นอย่างแท้จริง โดยไม่ต้องฝืนใจ

4. อุเบกขา : ความวางเฉยเมื่อไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ ไม่ซ้ำเติมหรือทักท้วงเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือประสบความวิบัติ และไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อผู้อื่นล้มเหลว²⁹

พระเทพมงคลญาณ (เสริมชัย ขยมงคล) ได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหารธรรมหรือพรหมวิหาร 4 นั้น เป็นหลักธรรมที่สร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์อย่างถูกต้อง คำว่า “พรหมวิหาร 4” หมายถึง ธรรมะที่ทำให้การอยู่อาศัยประเสริฐ เป็นธรรมะที่ควรมีในใจและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเหมาะสม โดยมุทิตาเป็นส่วนหนึ่งของหลักพรหมวิหารนี้ มุทิตาหมายถึงความยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจที่บริสุทธิ์และเบิกบาน เต็มไปด้วยความชื่นชมยินดีอย่างต่อเนื่อง เมื่อเห็นสัตว์ทั้งหลายหรือมนุษย์อยู่ดีมีสุข ก็พลอยยินดีไปด้วยเมื่อพวกเขาเจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ มุทิตายังหมายถึงการมีใจชื่นชมเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือได้ดี โดยความรู้สึกนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกบังคับ เกิดจากจิตใจที่ปราศจากความอิจฉา และยอมรับในความดีหรือผลสำเร็จของผู้อื่นได้อย่างเต็มใจ³⁰

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในวงการพุทธบริษัท เป็นที่เข้าใจกันดีว่า คฤหัสถ์มักกราบไหว้และแสดงความเคารพต่อพระภิกษุ ส่วนในหมู่พระภิกษุเอง ก็มีการแสดงความเคารพกันตามลำดับความอาวุโส ไม่ว่าจะเป็นพระราชาหรืออายุในสังกัดของสงฆ์ พระภิกษุที่มีพรรษาน้อยกว่าจึงมักกราบไหว้พระภิกษุที่มีพรรษามากกว่า การแสดงความเคารพเช่นนี้ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่การแสดงถึงความสูงต่ำ ไม่ว่าจะเป็นในด้านเกียรติยศ อำนาจภายนอก หรือคุณธรรมภายใน ด้านภายนอกนั้นเห็นได้ชัดเจนอยู่แล้ว แม้แต่คฤหัสถ์ที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงเพียงใด ก็ยังกราบไหว้พระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชน ส่วนในหมู่พระสงฆ์ แม้พระภิกษุที่เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดคือพระอรหันต์ การที่ผู้น้อยแสดงความเคารพต่อพระภิกษุหรือปุถุชนผู้มีพรรษามากกว่า นั้นเป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้เพื่อสร้างความสงบเรียบร้อยและส่งเสริมความดีงามในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของสงฆ์และสังคม ทั้งนี้ ความสงบเรียบร้อยและความดีงามดังกล่าว ถือเป็นส่วนหนึ่งของธรรมหรือเป็นธรรมอย่างหนึ่ง ผู้ที่ปฏิบัติตามธรรมเนียมการแสดงความเคารพเช่นนี้ ย่อมถือได้ว่าการปฏิบัติเพื่อความสงบเรียบร้อยและความดีงามของสงฆ์ หรือกล่าวโดยสรุปได้ว่า ปฏิบัติเพื่อเชิดชูธรรม ซึ่งนั่นก็คือการแสดง ความเคารพต่อธรรมนั่นเอง³¹

²⁹พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พระในบ้าน*, (กรุงเทพมหานคร: คณากรรมการพิมพ์, 2541), หน้า 8-9.

³⁰พระเทพมงคลญาณ (เสริมชัย ขยมงคล), *ธรรมสร้างสุข*, (กรุงเทพมหานคร: วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, 2532), หน้า 49.

³¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542), หน้า 437.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ทรงกล่าวถึง ความสำคัญของความเคารพว่าเป็นมงคลอันสูงสุด โดยสรุปได้ว่า การที่บุคคลจะดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบเรียบร้อย ดำเนินไปด้วยความสะดวกราบรื่น และอยู่อย่างสงบสุข ขึ้นมาจากรากฐานใจนั้น ล้วนเกิดจากการมีพลังดึงดูดของความเคารพที่ทุกคนมีต่อกัน หากปราศจากความเคารพและระเบียบวินัยแล้ว ชีวิตก็ย่อมไม่ต่างจากกองโจรที่ต่างคนต่างทำตามอำเภอใจอย่างละเหวเลวแหลก ความเคารพจึงเป็นคุณสมบัติที่ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในเพศใดหรือวัยใด จำเป็นต้องปฏิบัติร่วมกัน เพราะมารยาทอันดีงามนั้นถือเป็นจริยธรรมที่ทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยพึงยึดถือ เมื่อทั้งผู้น้อยและผู้ใหญ่ต่างให้ความเคารพต่อกัน นั้นย่อมแสดงถึงกิริยามารยาทที่สุภาพอันเป็นที่ประจักษ์ต่อสังคม และประกาศให้ผู้อื่นรับรู้ว่าเป็นผู้มีวัฒนธรรมชั้นสูง การปลูกฝังนิสัยเคารพนั้นส่งผลให้สังคมเกิดความระลึกถึงกัน มีความจงรักภักดีต่อกัน เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเชื่อใจกัน นำไปสู่ความเป็นหนึ่งเดียวกันและความสงบสุขในชีวิต³²

พระเทพมงคลญาณ (เสริมชัย ขยมงคล) กล่าวถึงพรหมวิหารธรรมหรือพรหมวิหาร 4 ว่าเป็นหลักสำคัญที่ช่วยสร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอย่างถูกต้อง คำว่า “พรหมวิหาร 4” หมายถึง ธรรมะที่ทำให้การอยู่อย่างประเสริฐเป็นไปได้ เป็นธรรมะที่ควรมีประจำใจและนำไปปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยความถูกต้อง โดยมุทิตาเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของพรหมวิหาร 4 มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจที่บริสุทธิ์และเบิกบาน เต็มไปด้วยความสดชื่นและความสุขอยู่เสมอ เมื่อเห็นสัตว์หรือผู้คนอยู่ดีมีสุข ก็พลอยยินดีไปกับพวกเขา เมื่อพวกเขาเจริญก้าวหน้า ก็รู้สึกชื่นชมด้วย นอกจากนี้ มุทิตายังหมายถึง การมีใจที่ชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือได้ดีในด้านใดด้านหนึ่ง โดยความรู้สึกนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกบังคับให้เกิดขึ้น เกิดจากจิตใจที่ปราศจากความอิจฉาหรือริษยา และเป็นผู้ที่ยอมรับในความสำเร็จหรือความดีงามของผู้อื่นได้อย่างเต็มใจ³³

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายคำว่า บูชา ไว้ 2 ประการ คือ

1. การแสดงความเคารพบุคคล หรือสิ่งที่มีค่าด้วยเครื่องสักการะ มีดอกไม้ธูป เทียน
2. ยกย่อง เทิดทูน ด้วยความนับถือ หรือ เลื่อมใสในความรู้ความสามารถ³⁴

บุญมี แท่นแก้ว ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน จริยศาสตร์ สรุปความได้ว่า ระเบียบหรือกฎเกณฑ์ทางสังคมมาบังคับไว้ อันเป็นการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ซึ่งทั้งนี้ต้องอาศัยหลักจริยธรรม คุณธรรม ศีลธรรม มาประกอบในการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้ประพฤติปฏิบัติให้อยู่ในสังคมอย่างผาสุกต่อไป³⁵

³²สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2539), หน้า 395-413.

³³พระเทพมงคลญาณ (เสริมชัย ขยมงคล), *ธรรมสร้างสุข*, (กรุงเทพมหานคร: วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม 2532), หน้า 49.

³⁴ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2539), หน้า 484.

³⁵บุญมี แท่นแก้ว, *จริยศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินท์เฮาส์, 2539), หน้า 7.

นาวาเอก (พิเศษ) ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น. กล่าวว่า พละ 5 ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ที่เรียกกันว่า อินทรีย์ นั้น หมายถึง การเป็นผู้ควบคุมหลักในการปฏิบัติหน้าที่แต่ละด้านของตนเอง นั่นคือการเป็นผู้บัญชาการที่กำจัดการไม่เชื่อมั่น ความขี้เกียจ ความเลินเล่อ ความฟุ้งซ่าน และความหลงใหลได้ตามลำดับ ส่วนที่เรียกว่า พละ นั้น หมายถึง พลังที่สร้างความแข็งแกร่งให้กับจิตใจ ทำให้ความไม่เชื่อมั่นเป็นต้น ไม่สามารถเข้ามารบกวนได้ ดังนั้น พละ จึงเป็นแนวทางปฏิบัติทางจิตวิญญาณที่มุ่งสู่การหลุดพ้นโดยตรง³⁶

दनัย ไชโยธา อธิบายว่า คารวะ ได้แก่ การแสดงความเคารพทางกายและวาจา ถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจและปฏิบัติด้วยความหนักแน่นจริงจัง, การมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นด้วยความจริงใจโดยการคำนับ การกราบ การไหว้ การลุกขึ้นต้อนรับ การพูดจาสุภาพ เป็นต้น³⁷

ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า ความตระหนัก ซึ่งเป็นแก่นแท้ของความหมายแห่งคารวะ นั้น หมายถึง การรู้เท่าทันในคุณงามความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลอื่นและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว หากเราสามารถมองเห็นและใส่ใจในคุณค่าของบุคคลหรือสิ่งใด ๆ นั่นคือการตระหนักในความดี และการตระหนักในความดีนี้เองที่เป็นหัวใจสำคัญของคารวะธรรม หรือความเคารพนั่นเอง³⁸

อดิศักดิ์ ทองบุญ อธิบายว่า “พระพุทธศาสนากับพุทธปรัชญามีบ่อเกิดอย่างเดียวกัน นั่นคือ คำประศาสน์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งรวมอยู่ในพระไตรปิฎก เราจึงถือว่าพระไตรปิฎกคือหลักแห่งพุทธศาสนา ส่วนพุทธปรัชญาได้แก่บรรดาคำอธิบายความในพระไตรปิฎกตามแนวเหตุผล”³⁹

ดังนั้น ความเคารพ จึงหมายถึง ความเป็นผู้มีความตระหนักและหนักแน่นจริงจัง เป็นการมองเห็นคุณค่าและความสำคัญแล้วแสดงออกทั้งด้านกาย วาจา และใจต่อบุคคลและสิ่งของด้วยความนอบน้อมและนับถืออย่างจริงจัง

1.7.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาอดุลย์ คนแรง ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ห้วงมณฑลคติปิณี” และสรุปผลได้ว่า ความเคารพ หมายถึง การให้ความสำคัญหรือการยกย่องอย่างสูง ความเป็นผู้มีความเคารพนั้นแสดงออกต่อบุคคลและคุณธรรมที่ควรค่าแก่การเคารพ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ การศึกษา สมาธิ ความไม่ประมาท และการต้อนรับทั้งในรูปแบบของสิ่งของและคำพูด เมื่อปฏิบัติตามหลักการเหล่านี้แล้ว ย่อมได้รับผลดีคือ ความสุข (การไปสู่สุคติ) และการเกิดในตระกูลที่สูงส่ง ไม่เสื่อมจากคุณธรรมที่ตนเข้าถึงแล้ว และเป็นเหตุให้เข้าถึงคุณธรรมขั้นต่อไปที่ตนยังไม่บรรลุ

³⁶ปรีชา นันทาภิวัฒน์ ร.น., นาวาเอก (พิเศษ), *พจนานุกรมหลักธรรมพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2544), หน้า 88.

³⁷ร.ค.นัย ไชโยธา, *พจนานุกรมพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2543), หน้า 42.

³⁸พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, *มงคลชีวิต ภาค 3*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 49.

³⁹อดิศักดิ์ ทองบุญ, *ปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงษ์, 2525), หน้า 56.

รวมทั้งการมีลาภ และได้รับการสรรเสริญ แต่ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามก็มีโทษเช่นเดียวกัน ทำให้เกิดในอบายภูมิทุกตติวินิบาต นรก เกิดในสกุลต่ำ เป็นต้น⁴⁰

พระมหาธรรมรัต อริยธมโม (ยศขุน) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก” พบว่า สารานุกรมธรรม หมายถึง หลักธรรมที่จะทำให้ประชาชนภายในชาติอยู่ด้วยกันด้วยความสามัคคีทำให้ประเทศชาติเป็นเอกภาพซึ่งเป็นหน้าที่หรือปฏิบัติที่ประชาชนควรปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมประกอบด้วยหลัก 6 ประการด้วยกัน คือ

1. จะต้องมีความเมตตาทางกายกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาทางกายแก่เพื่อนในสังคมเดียวกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังช่วยเหลือกิจธุระของหมู่คณะด้วยความเต็มใจแสดงอาการกริยาสุภาพเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2. จะต้องมีความเมตตาทางวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปรารถนาดีต่อกันทางวาจาต่อเพื่อนร่วมสังคมประเทศชาติเดียวกัน เช่น การช่วยเหลือสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี เช่น กล่าววาจาสุภาพเป็นประโยชน์อ่อนหวานทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3. จะต้องมีความเมตตาทางมโนกรรม คือ การตั้งใจเมตตาปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคมและร่วมคณะเดียวกันทั้งต่อหน้าและลับหลังเป็นประโยชน์ต่อกันในแง่ดีไม่มีความระแวงสงสัยซึ่งกันและกัน

4. สารณโภค คือ รู้จักแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่ายแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่เล็กน้อยแต่เป็นสิ่งที่ได้มาโดยชอบธรรมก็ไม่ควรหวงไว้แต่เพียงผู้เดียวนำมาให้ได้มีส่วนร่วมบริโภคใช้สอยร่วมกัน

5. สีสัมมัญญา คือ จะต้องมีความประพฤติเสมอกันเหมือนกับบุคคลอื่นที่อยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะเคารพกฎเกณฑ์ระเบียบทางสังคม

6. ทัฏฐีสัมมัญญา คือ จะต้องมีความเห็นที่ตรงกันเหมือนเหมือนกับบุคคลอื่นในสังคมเดียวกันมีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การจัดปัญหาไม่ใช้ความเห็นที่ก่อให้เกิดปัญหาต้องยอมรับความคิดเห็นของหมู่คณะแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม⁴¹

พระมหาก้อง ฐานงโร (โป๊ะหนองแขง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษามุติตาธรรมที่ปรากฏในพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า ปัญหาของสังคมไทยในปัจจุบันคือ การขาดความปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งสาเหตุของการขาดความปรารถนาดีในสังคมไทยนั้น เกิดจากจิตใจที่เต็มไปด้วยความอิจฉา ความไม่พอใจ การคิดร้ายต่อผู้อื่น ความโกรธแค้น ความเกลียดชัง ความรุนแรง และความไม่สงบสุขทางจิตใจ เนื่องจากขาดหลักการของความปรารถนาดี บุคคลที่มีความอิจฉา มักไม่ยอมรับในความดีและความสำเร็จของผู้อื่น แสดงความไม่ยินดีกับความสำเร็จของคนอื่นด้วยความไม่เต็มใจ นี่คือลักษณะของความคิดที่มั่งร้าย บุคคลที่มีจิตใจเต็มไปด้วยความอาฆาตพยาบาท สังคมทั้งในระบบ

⁴⁰พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มงคลคถาปิณี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2541), หน้า 122.

⁴¹พระมหาธรรมรัต อริยธมโม (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2543, หน้า 46.

การเมืองและการปกครองจึงตกอยู่ในความเสื่อมโทรม เพราะต่างคนต่างหมกมุ่นอยู่กับการอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน เป็นต้น⁴²

พระมหาหวมวด สกุกธมโม (โถมศรี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา” พบว่า ความเคารพซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่สอนให้เห็นคุณค่าความดี และความสำคัญของบุคคล และสิ่งต่าง ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง และเหมาะสมด้วยความจริงใจ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพ และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นที่บุคคลในสังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ความเคารพแม้มิใช่เป็นหลักธรรมที่ถือว่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของทุกคน ดังพระพุทธพจน์ว่า คารโว จ นิวาโต จ เอตมมมงคลมุตตม แปลว่า ความเคารพ ความถ่อมตนนี้เป็นมงคลอันสูงสุด⁴³

พระมหาทองหล่อ ฐานิสโร (สินกระสัง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข” พบว่า วินัยและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ นั้น มีไว้เพื่อควบคุมความประพฤติทั้งกายและวาจาของคนในสังคมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย สวยงาม และเป็นแบบแผนเดียวกัน เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน และห่างไกลจากความชั่วทั้งปวง การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะนั้น หากขาดซึ่งระเบียบวินัย แต่ละคนต่างทำตามใจตัวเอง ความขัดแย้งก็จะเกิดขึ้น สังคมก็จะขาดความสงบสุข การงานต่าง ๆ ก็จะไม่บรรลุผลตามที่ควร หากเปรียบแต่ละคนเป็นดังดอกไม้ ดอกไม้แต่ละดอกนั้นจะสูญเสียคุณค่าถ้าวางอยู่เกะกะ ะเกะระกะ ไม่เป็นระเบียบ และยังทำให้เกิดความรกรุงรังอีกด้วย แต่เมื่อเรานำดอกไม้เหล่านั้นมาร้อยรวมเข้าด้วยกันด้วยเส้นด้าย ดอกไม้เหล่านั้นก็จะกลายเป็นพวงมาลัยที่สวยงาม น่าชม และเหมาะสำหรับการนำไปประดับตกแต่งให้เกิดความสวยงามและความสุขใจ เส้นด้ายที่ใช้ร้อยดอกไม้ให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบสวยงามนั้น ก็เปรียบเสมือนวินัย ที่ใช้ควบคุมคนให้ใช้ความรู้ความสามารถในทางที่ถูกที่ควร นั่นคือ ทำให้คนเป็นคนฉลาดนั่นเอง ซึ่งคนเรานั้นมีส่วนประกอบสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ ร่างกายและจิตใจ ร่างกายของเรานั้นขึ้นอยู่กับระบบโลก ต้องพึ่งพาโลกจึงจะเจริญเติบโตได้ ส่วนจิตใจของเรานั้นขึ้นอยู่กับระบบธรรม ต้องพึ่งพาธรรมจึงจะเจริญงอกงาม ดังนั้น เพื่อให้ทั้งร่างกายและจิตใจเจริญเติบโตไปพร้อมกัน เราจึงต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกันทั้งสองด้าน นั่นคือ วินัยทางโลกและวินัยทางธรรม⁴⁴

⁴²พระมหาทองหล่อ ฐานิสโร (โถมศรี), “การศึกษาพุทธจริยธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2560, หน้า 210.

⁴³พระมหาหวมวด สกุกธมโม (โถมศรี), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2546, หน้า 1.

⁴⁴พระมหาทองหล่อ ฐานิสโร (สินกระสัง), “การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554). หน้า 39-40.

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาท (รัตนยงค์) ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา” พบว่า พระพุทธเจ้าก่อนปรินิพพาน ได้ตรัสถึงบุคคลที่สมควรแก่การบูชา สิ่งที่ควรบูชา และวิธีการบูชาที่ถูกต้อง เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับทั้งพระสงฆ์ และประชาชนทั่วไปในสังคม โดยมุ่งหวังให้เกิดผลดีสูงสุดแก่ผู้ที่ปฏิบัติบูชา ในยุคปัจจุบัน การบูชาได้เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบดั้งเดิมอย่างมาก จากเดิมที่เน้นการแสดงความเคารพและขอความเมตตา กลับกลายเป็นการขอร้องหรือวิงวอนให้ช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ เช่น การขอโชคลาภ วาสนา หรือการรักษาโรค มุ่งหวังเพียงผลประโยชน์จากอภินิหารของสิ่งที่ตนบูชา หรือสิ่งที่ผู้อื่นบูชาเท่านั้น ส่งผลให้ไม่สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของการบูชาที่แท้จริงได้

การบูชาที่ถูกต้องตามหลักธรรมนั้น ย่อมนำมาซึ่งความก้าวหน้าและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต อีกทั้งยังก่อให้เกิดความสุขสงบอันเป็นผลมาจากการบูชาอย่างถูกวิธี สิ่งนี้เรียกว่า “มงคล” ซึ่งหมายถึงความดีงามและความเป็นสิริมงคล ส่วนการบูชาหรือการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น บางครั้งอาจหมายถึงวิญญาณหรือเทวดา ซึ่งจัดอยู่ในประเภทโอปปาติกะ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีนิสัยไม่ดี หากผู้ใดไปบนบานศาลกล่าวหรือตกลงอะไรไว้แล้วไม่ทำตามสัญญา ก็อาจทำให้พวกเขาโกรธและทำร้ายได้ แต่ก็มีโอกาสเกิดขึ้นน้อยมาก นอกจากจะเกิดจากชะตาที่ไม่ดีเท่านั้น

ในทางตรงกันข้าม ยังมีกลุ่มโอปปาติกะอีกประเภทที่มีจิตใจสูงส่ง มีพรหมวิหารธรรม ไม่ก่อความเดือดร้อนให้ใคร แม้ว่าผู้อื่นจะผิดสัญญาก็ไม่ตอบแทนด้วยการทำร้าย ดังนั้น มนุษย์ตั้งแต่สมัยโบราณจึงมีความหวาดกลัวต่อภัยธรรมชาติ และเชื่อว่ามีพลังอำนาจที่เหนือกว่าตนเองที่สามารถช่วยให้อรอดพ้นจากอันตรายได้ รวมถึงสามารถนำโชคลาภมาสู่ตนเองได้ ความเชื่อเหล่านี้ได้พัฒนาขึ้นตามลำดับ ซึ่งพระพุทธศาสนามีมุมมองว่า หากการบูชาถูกต้องย่อมนำมาซึ่งมงคล คือ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา และสิ่งที่เปี่ยมมงคล เมื่อปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา ย่อมส่งผลให้ชีวิตเจริญรุ่งเรือง

อย่างไรก็ตาม ในสภาพสังคมปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปมาก การบูชาเริ่มมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไปจากเดิม โดยนิยมบูชาในรูปแบบของการขอร้องหรืออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ เพื่อให้ช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แทนที่จะเป็นการบูชาที่มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจและความดีงามตามหลักธรรม⁴⁵

พระครูศรีโสภณ (เงิน ชาติเมธี) ได้ศึกษาเรื่อง “ความกตัญญูกตเวทิตาในฐานะคุณธรรมคำจุนสังคม จากมุมมองพระพุทธศาสนา” พบว่า ความกตัญญูกตเวทิตา หมายถึง การตระหนักรู้ในบุญคุณ หรือการช่วยเหลือที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นได้มอบให้แก่เรา และการตอบแทนบุญคุณนั้นด้วยการกระทำหรือคำพูด ด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสม โดยที่ความกตัญญูจัดเป็นมโนกรรม ส่วนกตเวทิตาจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม จากผลการศึกษาพบว่า ความกตัญญูกตเวทิตาในพระพุทธศาสนามีความสำคัญ ดังนี้ ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นพื้นฐานของการเป็นคนดี กล่าวคือ คุณธรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นของคุณธรรมอื่น ๆ และเป็นฐานที่ส่งเสริมให้บุคคลทำความดีได้มากขึ้นเรื่อย ๆ คุณธรรมนี้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึง

⁴⁵พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาท (รัตนยงค์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 2.

คุณสมบัติของคนดี และถือเป็นคุณธรรมของสัตว์บุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก เพราะการที่คนเราจะมีความกตัญญูและกตเวทียอย่างสมบูรณ์นั้นเป็นเรื่องยาก ความกตัญญูกตเวทียี่นำมาซึ่งความเป็นมงคลในชีวิต ทั้งในแง่ของการได้รับความนับถือ ความเจริญก้าวหน้า และความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า⁴⁶

พระมหาวชิรพงษ์ ปณฺณวชิโร (มะพารัมย์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว” พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับ “ความกตัญญู” และ “การตอบแทน” มีความเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้ง ถือเป็นหลักธรรมที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งในด้านกายภาพและสังคม โดยทุกฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกัน และดำรงอยู่ในฐานะที่ต่างมีพระคุณต่อกัน จึงจำเป็นต้องแสดงออกเป็นการตอบแทนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ตามความเหมาะสมของโอกาสและสถานะ ทั้ง “ความกตัญญู” ในลัทธิขงจื๊อ และ “การตอบแทน” ในพระพุทธศาสนา ได้ถูกนำมาใช้ในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คุณธรรมข้อนี้ได้กลายเป็น “รากฐานสำคัญ” ที่ช่วยสนับสนุนและเสริมสร้างสังคมให้เกิดสันติสุขและความสงบร่มเย็น ทั้งในสังคมจีนและสังคมไทย โดยเฉพาะในสังคมไทยปัจจุบัน หลักความกตัญญูที่มาจากวัฒนธรรมจีนและหลักการตอบแทนที่มาจากพระพุทธศาสนา ได้หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน จนแยกจากกันไม่ออก⁴⁷

ทวิ บุญเกตุ ได้กล่าวถึง ความกตัญญู หมายถึง การรู้คุณและการตอบแทนบุญคุณเป็นสิ่งที่สำคัญที่ควรยึดถือไว้เสมอ โดยเฉพาะการกตัญญูต่อพ่อแม่ซึ่งถือเป็นยอดแห่งความกตัญญู นอกจากนี้ยังต้องระลึกถึงผู้มีพระคุณอื่น ๆ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือหรืออุปการะแก่เรา ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือควรจดจำและไม่ลืมที่จะตอบแทนเมื่อมีโอกาส สิ่งสำคัญคือการตอบแทนทางจิตใจ เมื่อถึงเวลาที่ผู้เคยทำดีกับเราตกอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการความช่วยเหลือ เราก็ควรให้ความช่วยเหลือตามกำลังความสามารถและความเหมาะสม ผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ถือเป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณคน หากเราตั้งใจจะช่วยเหลือหรืออุปการะใคร เราควรทำด้วยใจบริสุทธิ์โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ให้ถือเป็นหลักในใจว่าเราทำเพื่อแบ่งปันความสุขหรือช่วยให้ผู้อื่นมีความสุขเท่านั้น สรุปแล้ว หากใครทำดีกับเรา เราควรจดจำและพยายามตอบแทนเมื่อมีโอกาส ส่วนการทำดีกับผู้อื่นนั้น อย่าหวังสิ่งตอบแทนใด ๆ ให้คิดเสมอว่าเราทำเพื่อแบ่งปันความสุขและช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน⁴⁸

John S. Mackenzie, คำว่า จริยศาสตร์มีชื่อภาษาอังกฤษว่า (Ethics) มีชื่อภาษากรีกว่า (Peri ethikes) มีชื่อภาษาละตินว่า (Ethica) หมายถึงหลักความประพฤติ (Character) มีความเชื่อมโยงถึงขนบธรรมเนียม (Custom) หรือความเคยชิน (Habit) ดังนั้น เราสามารถพูดได้ว่า จริย

⁴⁶พระครูศรีโสภณ (เงิน ชาติเมธี), “ความกตัญญูกตเวทียี่ในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า บทคัดย่อ.

⁴⁷พระมหาวชิรพงษ์ ปณฺณวชิโร (มะพารัมย์), “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 117.

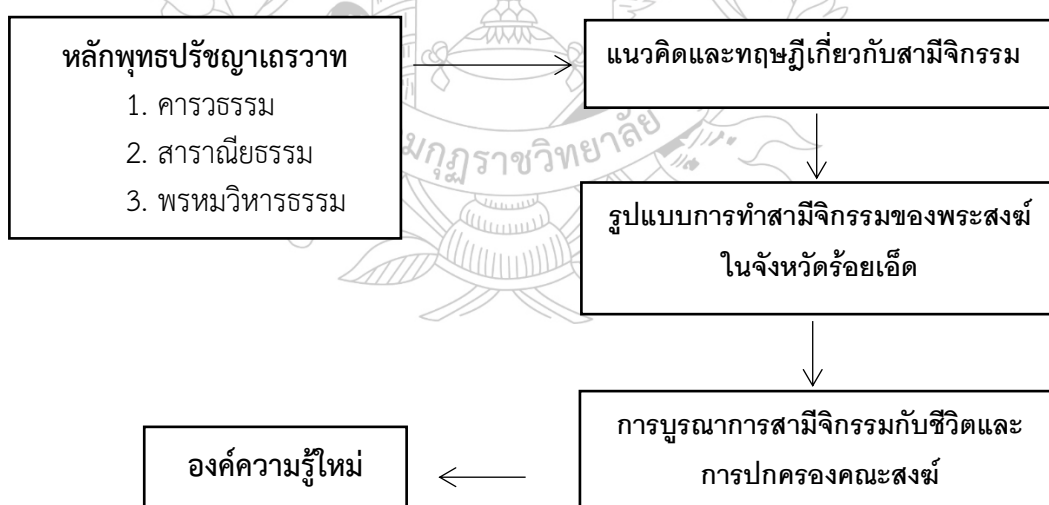
⁴⁸ทวิ บุญเกตุ, “พ่อสอนลูก”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2534), หน้า 34-37.

ศาสตร์ จะอธิบายถึงหลักแห่งความประพฤติดีจนถึงความถูกต้องผิด (Rightness or Wrongness) ความประพฤติดีหรือประพฤติชั่วเป็นนิสัย⁴⁹

คุณค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในสังคมไทยที่การบูชาถือเป็นรากฐานสำคัญที่ก่อให้เกิดขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันหลากหลาย การบูชาไม่เพียงแต่เป็นการแสดงออกทางกาย วาจา และใจเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงความเคารพนับถือและความตระหนักในคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว การบูชาในสังคมไทยมีหลายรูปแบบ เริ่มจากการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และบุคคลที่ควรค่าแก่การเคารพ เช่น พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังรวมถึงการบูชาบิดามารดา ครูอาจารย์ ผู้มีพระคุณ และผู้ที่ทำคุณประโยชน์ต่อสังคม การบูชาเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงความกตัญญูรู้คุณ แต่ยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีงามให้กับผู้ปฏิบัติ ศีลและวินัยเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างจิตสำนึกในการบูชาและสักการะ ศีลเป็นเครื่องควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา ส่วนวินัยเป็นเครื่องมือที่ช่วยฝึกฝนจิตใจให้มีระเบียบ เมื่อทุกฝ่ายในสังคมมีศีลและวินัยเป็นหลักปฏิบัติ ย่อมส่งผลให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมรอบตัว การมีศีลและวินัยยังช่วยให้บุคคลรู้จักให้เกียรติ เคารพนับถือ และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข การบูชาในชีวิตประจำวันจึงไม่ใช่เพียงพิธีกรรมหรือการปฏิบัติตามประเพณีเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความมีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม การบูชาทำให้บุคคลรู้จักการให้ การแบ่งปัน และการอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ซึ่งเป็นคุณค่าที่ควรสืบสานและส่งเสริมให้คงอยู่คู่สังคมไทยตลอดไป

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธ ปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ จึงได้กำหนดเป็นกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัยไว้ดังนี้

⁴⁹ John S. Mackenzie, A Manual of Ethics, (Calcutta: Oxford University Press, 1973), p. 1.

1.9 นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

สามิจิกรรรม หมายถึง การกระทำความเคารพตามจารีตประเพณีของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบด้วยการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ เพื่อแสดงความนอบน้อมและกตัญญูทวนทอพระอุปชฌาย์ ครูบาอาจารย์ หรือพระผู้มีอาวุโสกว่า เช่น การกราบ ลูกรับ การกล่าวคำขอขมา และการปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเคารพตามพระธรรมวินัย

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง แนวคิดและหลักการทางปรัชญาของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่เน้นการปฏิบัติตาม อริยสัจ 4, ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) และหลักความจริงเชิงเหตุผลที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร โดยปฏิเสธอัตตาและยึดมั่นในความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง

อาจารย์วัตร หมายถึง จริยวัตรหรือพฤติกรรมที่ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์หรือพระอุปชฌาย์ เพื่อแสดงความเคารพ ความกตัญญู และความนอบน้อม เช่น การฟังคำสั่งสอน การปฏิบัติตามคำแนะนำ และการแสดงความเคารพในโอกาสต่าง ๆ

คารวธรรม หมายถึง ธรรมที่ว่าด้วยการแสดงความเคารพ ซึ่งประกอบด้วย **คารวธรรม 6** ได้แก่ 1) เคารพพระศาสดา 2) เคารพพระธรรม 3) เคารพพระสงฆ์ 4) เคารพการศึกษา 5) เคารพสมาธิ 6) เคารพความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต

สังคหวัตถุ 4 หมายถึง หลักธรรมสำหรับการสงเคราะห์และสร้างความสามัคคีในสังคม ได้แก่ 1) ทาน (การให้) 2) ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะ) 3) อัถถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น) 4) สมานัตตตา (การวางตนเสมอภาค)

พรหมวิหาร 4 หมายถึง ธรรมะว่าด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ประกอบด้วย 1) เมตตา (ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข) 2) กรุณา (ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) 3) มุทิตา (ยินดีในความสุขของผู้อื่น) 4) อุเบกขา (วางเฉยอย่างมีปัญญา)

พระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด หมายถึง พระภิกษุสามเณรที่จำพรรษาและปฏิบัติศาสนกิจในวัดต่าง ๆ ภายในจังหวัดร้อยเอ็ด รวมถึงพระสงฆ์ที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปกครองคณะสงฆ์ และการดำรงรักษาจารีตประเพณีการทำสามิจิกรรรมในท้องถิ่น

การบูรณาการ (Integration) หมายถึง กระบวนการเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎี หรือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของพระสงฆ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลในการดำเนินชีวิตและการปกครองคณะสงฆ์

บทที่ 2

แนวคิดเกี่ยวกับสามัคิจกรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้เสนอเนื้อหาสาระของหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามัคิจกรรมโดยได้ศึกษาสืบค้นจากเอกสารปฐมภูมิ ทุตติภูมิ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจะได้กล่าวอธิบายตามลำดับดังต่อไปนี้

- 2.1 ความหมายของสามัคิจกรรม
- 2.2 ความสำคัญของสามัคิจกรรม
- 2.3 ประเภท/ลักษณะของสามัคิจกรรม
- 2.4 สารัตถะของสามัคิจกรรม
- 2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสามัคิจกรรม
- 2.6 สรุป

2.1 ความหมายของสามัคิจกรรม

สามัคิจกรรม หมายถึง การแสดงความเคารพตามธรรมเนียมของพระ-เณรในระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ผู้น้อย เช่น ระหว่างพระอุปัชฌาย์กับสัทธีวาทริก ระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิก หรือระหว่างผู้แก่พรรษากับผู้อ่อนพรรษากว่า ถือเป็นจริยวัตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท คือวัตรที่สัทธีวาทริกหรืออันเตวาสิกพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์ครูบาอาจารย์เพื่อแสดงถึงความเคารพนอบน้อมแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิตะระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์ สภาพและบริบทการอบรมสั่งสอนตักเตือนและทำสามัคิจกรรม การอบรมตามหลักจริยวัตรในคณะพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน พบว่า นอกจากจะยึดถือการอบรมสั่งสอนตักเตือนและการทำสามัคิจกรรมตามพระธรรมวินัยด้วยหลักอภยวัตรแล้ว ยังปกครองตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคมซึ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นทางการกระทำสามัคิจกรรมถือเป็นการเชื่อมโยงช่องว่างความห่างเหินระหว่างพ่อแม่ครูบาอาจารย์กับศิษยานุศิษย์ซึ่งเรารู้จักกันในฐานะพุทธบริษัท มีภิกษุ-สามเณร-อุบาสกอุบาสิกาและแม่ชี เป็นต้น การกระทำซึ่งสามัคิจกรรมนั้นจุดประสงค์หลักก็เพื่อความสัมพันธ์สามัคคีอีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นแบบอย่างที่ดีงาม

การขอบ, กิจขอบ, การกระทำที่เหมาะสม หมายถึง การกระทำ หรืออาการปฏิบัติที่แสดงความเคารพนับถือ เอื้อเพื่อให้เหมาะสม มักมาในชุดคำว่า *อภิวาท* (กราบไหว้) *ปัจจุฐาน* (ลูกรับ) *อัญชลีกรรม* (ประนมมือ) และ*สามัคิจกรรม* (การปฏิบัติที่เหมาะสม) โดยที่ว่าสามัคิจกรรมเป็นคำรวม ๆ ดังมีคำอธิบายว่า *สามัคิจกรรม* คือการปฏิบัติที่เหมาะสมอย่างอื่น ๆ นอกเหนือจากการกราบไหว้ ลูกรับ และอัญชลี เช่น พัดวี จัดน้ำถวาย ปลูกดอกสนะ จัดที่นั่ง จัดที่นอน ล้างเท้าให้ (ตามที่เหมาะสม)¹

¹พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งแรก, (โรงพิมพ์ครุสภา, 2515-2518), หน้า 5.

2.2 ความสำคัญของสามิจิกรรม

อาวุโสกันต หมายถึงอะไรในพระพุทธศาสนา คำว่า “อาวุโส” ไม่ได้แปลว่า “พระพรชาน้อย” แต่แปลว่า “ผู้มีอายุ” ส่วนคำว่า “กันต” ก็ไม่ได้แปลว่า “พระพรชามาก” แต่แปลว่า “ท่านผู้เจริญ” โดยทั้ง “อาวุโส” และ “กันต” พระท่านใช้กัน ดังนี้

1. คำว่า “อาวุโส” เป็นคำที่พระผู้ใหญ่ร้องเรียกพระผู้น้อยหรือเป็นคำที่พระสงฆ์ใช้ร้องเรียกคฤหัสถ์ ก็ได้

2. คำว่า “กันต” หรือ “อายุสมา” เป็นคำที่พระผู้น้อยร้องเรียกพระผู้ใหญ่หรือเป็นคำที่คฤหัสถ์ใช้ร้องเรียกพระสงฆ์ คำว่า อาวุโส ในภาษาบาลีแปลว่า ผู้มีอายุ เป็นคำเรียกขานหรือคำทักทาย ที่ภิกษุผู้แก่พรรษาใช้เรียกขานภิกษุผู้อ่อนพรรษากว่า หรือภิกษุใช้เรียกขานคฤหัสถ์ คู่กับคำกันต ซึ่งภิกษุผู้อ่อนพรรษาใช้เรียกขานภิกษุผู้แก่กว่า หรือคฤหัสถ์เรียกขานภิกษุ. เช่นในบทปลงอาบัติของภิกษุคนหนึ่ง ภิกษุที่มีพรรษาแก่กว่าจะกล่าวว่า “ปัสสะสี อาวุโส”

สังคัมพุทธศาสนาประกอบด้วยบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา แม้ว่าพระพุทธศาสนาในฝ่ายเถรวาทจะไม่มีภิกษุณีเหลืออยู่ก็ตาม แต่ยังมีภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกาเป็นหลักในสังคัมชาวพุทธต่อไป อาจแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ ระหว่างบรรพชิตและคฤหัสถ์นั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันมาโดยตลอด ทั้งนี้เพราะอาศัยหลักธรรมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นไปในแนวทางเดียวกันนั่นเอง ในวงพุทธบริษัทเป็นที่ทราบกันดีว่า คฤหัสถ์กราบไหว้เคารพพระภิกษุสงฆ์ ส่วนพระภิกษุสงฆ์ก็แสดงความเคารพกันตามลำดับความแก่อ่อนโดยพรรษา หรือตามลำดับอายุสมาชิภาพในหมู่สงฆ์²

ฝ่ายคฤหัสถ์นั้น ควรให้ความเคารพกันตามหลักของชาตวิมุติ (ความเจริญโดยกำเนิด) และวัยวุฒิ (ความเจริญโดยวัย) ส่วนในหมู่ภิกษุนั้น ให้ถือเอาการบวชก่อนบวชหลังเป็นหลักสำคัญ แม้ว่าภิกษุที่บวชในภายหลังจะมีความเจริญโดยชาตวิมุติ วัยวุฒิ หรือคุณวุฒิก็ตาม ก็จะต้องให้ความเคารพภิกษุผู้บวชก่อนตนเสมอ นี่เป็นธรรมเนียมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ เพื่อให้พุทธบริษัทได้ประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความสมัครสมานสามัคคี และดำรงไว้ซึ่งระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนา

สาเหตุที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้มีการแสดงความเคารพซึ่งกันและกันตามลำดับพรรษา เช่น การกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม รวมทั้งการแบ่งปันอาสนะอันเลิศและภัตตาหารอันเลิศตามลำดับพรรษา ก็เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและความเป็นระเบียบในหมู่สงฆ์ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมความสามัคคีและความเคารพในพระธรรมวินัย โดยมีกรณีตัวอย่างปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 7 เรื่องอัคคาสนาทิกอนุชานนะ ซึ่งกล่าวถึงการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้ใช้อาสนะอันเลิศตามลำดับพรรษา เป็นต้น โดยมีเรื่อง สรุပ္ปโย ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตซึ่งการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม อาสนะอันประเสริฐ น้ำอันประเสริฐ ภัตตาหารอันประเสริฐ ตามลำดับพรรษา อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกีดกันซึ่งเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษา”

²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 437.

พระพุทธศาสนามีแนวทางในการแก้ไขปัญหาย่างชัดเจน โดยเน้นว่าการแก้ปัญหาต้องเริ่มจากต้นเหตุจึงจะได้ผลอย่างแท้จริง หากแก้ไม่ถูกจุดและไม่ถูกเวลาย่อมไม่เกิดประโยชน์ อีกทั้งยังอาจทำให้ปัญหาลุกลามและสิ้นเปลืองทั้งเวลาและทรัพยากรโดยเปล่าประโยชน์ ปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ความขัดแย้ง ความเห็นไม่ตรงกัน การทะเลาะวิวาท หรือแม้แต่ปัญหาทางการเมือง ล้วนมีสาเหตุมาจากการที่คนในสังคมขาดความเคารพซึ่งกันและกัน รวมทั้งละเลยการปฏิบัติธรรมตามหลักศีลธรรม คือไม่ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้อง จึงส่งผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน สังคมไทยมีศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา การที่คนไทยมีความเคารพ อ่อนน้อมถ่อมตน และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน ก็เพราะอิทธิพลของหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนาน พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมจิตวิญญาณของคนไทยให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ในอดีต ชีวิตของคนไทยเต็มไปด้วยความสุข ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกเป็นไปด้วยดี ลูก ๆ เชื่อฟังและเคารพคำสอนของพ่อแม่และครูอาจารย์ แต่เมื่อเวลาผ่านไป สังคมไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อสถาบันต่าง ๆ อย่างมาก สถาบันครอบครัวที่เคยอบอุ่นกลับขาดความสัมพันธ์ที่ดี ลูกไม่เคารพและไม่เชื่อฟังพ่อแม่ สังคมที่เคยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กลับกลายเป็นสังคมที่หวาดระแวงและขาดความไว้วางใจ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมขาดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น คนรุ่นใหม่ไม่เคารพผู้ใหญ่ ต่างคนต่างถือในความคิดของตน ไม่เคารพกัน และนำไปสู่ความแตกแยกในที่สุด คำว่า “สามิจักรม” หมายถึง การแสดงความเคารพตามธรรมเนียมของพระสงฆ์ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่กับผู้น้อย ไม่ว่าจะเป็นระหว่างพระอุปฌาย์กับสัทธิวิหาริก ระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิก หรือระหว่างผู้มีพรรษามากกับผู้มีพรรษาน้อย ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของการให้เกียรติและการยึดมั่นในจารีตประเพณีอันดีงามที่ได้รับการสืบทอดมายาวนานในพระพุทธศาสนา

1. การแสดงความเคารพที่ผู้น้อยควรปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ เรียกว่า สามิจักรม ซึ่งถือเป็นมารยาทอันดีงามที่ควรปฏิบัติในโอกาสต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเมื่อพบปะผู้ใหญ่ ต้อนรับท่าน หรือเมื่อต้องการขออนุญาตทำกิจใด ๆ ขณะที่ท่านประทับอยู่ ณ ที่นั้น การแสดงความเคารพสามารถทำได้หลายวิธี เช่น การลุกรับ การกราบไหว้ การประนมมือ การไหว้ หรือ การถวายนามับ ตามความเหมาะสมของโอกาสและสถานที่ ทั้งนี้เพื่อแสดงถึงความนอบน้อมและความมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ เช่น

1.1 การแสดงธรรมในสถานที่ที่มีพระผู้ใหญ่ประทับอยู่ พระผู้น้อยควรปฏิบัติตนด้วยความเคารพ โดยการกราบไหว้และขออนุญาตเป็นอันดับแรก เพื่อแสดงถึงมารยาทและความนอบน้อมที่เหมาะสมต่อพระผู้ใหญ่

1.2 พระผู้น้อยซึ่งมีสมณศักดิ์สูงกว่า เมื่อจะขึ้นนั่งบนอาสนะในงานที่ต้องจัดลำดับตามสมณศักดิ์ ย่อมต้องทำสามิจักรมต่อพระผู้ใหญ่ที่มีสมณศักดิ์ต่ำกว่า ด้วยการไหว้หรือขออนุญาตเป็นต้น การทำสามิจักรมนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในหมู่พระภิกษุและสามเณรเท่านั้น แม้ชาวบ้านทั่วไปก็

สามารถทำสามัคคีธรรมต่อกันได้ โดยยึดหลักเดียวกันว่า “ผู้ที่ยิ่งใหญ่ด้วยธรรม ควรทำสามัคคีธรรมด้วยใจที่บริสุทธิ์”³

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร) ดังกล่าวถึงความเคารพไว้ว่าเป็นสมบัติที่ดึงดูดให้บุคคลปรารถนาที่จะทำความดีต่อกันบุคคลและสิ่งของที่ควรค่าแก่การยกย่องและเชิดชู นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือในการขัดกิเลส 4 ประการออกจากใจ ได้แก่

1) มกฺขะ - การลบหลู่คุณความดีของผู้อื่น เป็นกิเลสที่นำพาให้บุคคลกลายเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ นิสสัยแห่งความเคารพจะช่วยให้บุคคลรู้จักยำเกรงและยกย่องผู้มีพระคุณไว้ในตำแหน่งที่สูงส่ง

2) ปลาสะ - การยกตนเทียมนาน เป็นกิเลสที่หลอกลวงให้บุคคลหลงผิดว่าตนเองดีเทียบเท่าผู้อื่น จนเกิดความอหิงสา ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง นิสสัยแห่งความเคารพจะช่วยดึงบุคคลให้มีความเจียมตัว ไม่ล้ำเส้นในสิ่งที่ควรและไม่ควร

3) ถัมภะ - ความดื้อดึงและแข็งกระด้าง เป็นกิเลสที่ทำให้บุคคลกลายเป็นคนหัวดื้อ ถือรั้น และด้นทุรัง นิสสัยแห่งความเคารพจะช่วยลดทอนความแข็งกระด้างลง และสอนให้รู้ว่า “ไม้อ่อนย่อมไม่หักง่าย”

4) อติมานะ - การดูถูกและดูหมิ่นผู้อื่น เป็นกิเลสที่ยั่วให้บุคคลเหยียดหยามหรือสบประมาทผู้อื่น เห็นว่าตนเองดีกว่าผู้อื่นเสมอ จนกลายเป็นคนหยิ่งยโส นิสสัยแห่งความเคารพจะช่วยให้บุคคลรู้จักให้เกียรติผู้อื่นตามควร⁴

2.3 ประเภท/ลักษณะของสามัคคีธรรม

ในคำสอนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่ปรากฏใน **สังคาลสูตร** พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่สังคาลมาณพ ผู้ซึ่งเคยกราบไหว้ทิศทั้งหกอย่างมกมายโดยปราศจากเหตุผล ให้นำมาพิจารณาด้วยปัญญาอย่างถี่ถ้วน และเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งของทิศทั้งหก ซึ่งเป็นแนวทางสำคัญในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ทิศทั้งหกนี้เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ที่ควรปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม อาทิ บุตรพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดา ศิษย์พึงปฏิบัติต่อครูอาจารย์ เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำให้มนุษย์รู้จักหน้าที่ของตน และปฏิบัติต่อกันด้วยความเคารพ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญที่นำไปสู่ความสงบสุขในสังคม **ความเคารพ** นั้นถือเป็นมงคลอันสูงสุด และเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ โดยมีศีลและวินัยเป็นรากฐานสำคัญ ศีลและวินัยนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ช่วยสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้แก่สังคม และควรศึกษาให้ครบถ้วนตามหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา หลักการทั้งสามนี้ช่วยเสริมสร้างให้บุคคลมีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ มีวินัยในตนเอง และมองเห็นคุณค่าของผู้อื่นและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว นอกจากนี้ **ศรัทธา** ซึ่งหมายถึงความเชื่อและความเลื่อมใส ก็เป็นส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดความเคารพ แต่ศรัทธาที่ถูกต้องนั้นต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ จึงจะไม่ตกอยู่ในความงมงายหรือเชื่อ

³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า 246.

⁴สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2539), หน้า 397.

อย่างผิด ๆ ศรัทธาที่มีปัญญานี้จะนำไปสู่ความเคารพที่แท้จริง ซึ่งถือเป็นหลักคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ความเคารพสอนให้มนุษย์ตระหนักถึงคุณค่าและความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลและสิ่งต่าง ๆ จากนั้นจึงปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นด้วยความจริงใจและเหมาะสม การนำหลักคำสอนนี้มาใช้ในชีวิตประจำวัน จะช่วยสร้างสังคมที่มีความสัมพันธ์อันดี และเต็มไปด้วยความเข้าใจอันลึกซึ้งต่อกันและกัน แม้ว่าความเคารพจะไม่ใช่อะไรที่สูงที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงส่งอย่างหนึ่ง ที่ทุกคนควรยึดถือปฏิบัติ เพื่อสร้างความสงบสุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยรวม

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “**คารโว จ นิวาโต จ เอตมมงคลมุตตม**” ซึ่งหมายถึง การมีความเคารพและการมีความอ่อนน้อมถ่อมตน นับเป็นมงคลอันสูงสุด

การวธธรรม

1. การให้ความเคารพต่อสถาบันหลักของชาติ ได้แก่ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงความจงรักภักดี เช่น การแสดงความเคารพต่อธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ และการร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี รวมถึงการเคารพในหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือ และไม่ดูหมิ่นศาสนาอื่น

2. การแสดงความเคารพต่อกันทางกายภาพ เช่น การแสดงความนับถือต่อผู้ที่มีอาวุโสกว่า และการให้เกียรติผู้อื่นในทุกสถานการณ์

3. การแสดงความเคารพผ่านวาจา เช่น การใช้คำพูดที่เหมาะสมกับสถานการณ์และบุคคล การพูดจาไพเราะ ไม่ก้าวร้าว หรือพูดจาเสียดสี

4. การเคารพในสิทธิของผู้อื่น โดยไม่ล่วงเกินหรือละเมิดสิทธิของผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา

5. การให้ความเคารพต่อความคิดเห็นของผู้อื่น พร้อมทั้งจะยอมรับความแตกต่างทางความคิด

6. การเคารพในกฎเกณฑ์และระเบียบของสังคม เช่น การปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีและกฎหมายของประเทศ

สามัคคีธรรม

1. ร่วมแรงร่วมใจปฏิบัติงาน ไม่คิดเอาเปรียบใคร

2. ห่มเทาทำหน้าที่ของตน ทั้งเพื่อตัวเองและเพื่อส่วนรวม

3. มีความรักต่อหมู่คณะ และพร้อมช่วยเหลือสนับสนุนกัน

4. รักษาความสามัคคีสามัคคีในกลุ่มและสังคม

5. ยอมสละความสุขส่วนตัวหรือของกลุ่มเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและชาติบ้านเมือง

6. หลีกเลี่ยงการขัดแย้ง ฝักใฝ่ความอดทน และเข้าใจในความสามัคคี

ปัญญาธรรม

1. การไม่ยึดติดกับความคิดของตนเองเป็นหลัก

2. การปฏิบัติตามมติของเสียงส่วนใหญ่ พร้อมรับฟังความคิดเห็นของเสียงส่วนน้อย

3. ใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาทุกอย่าง

4. ใช้ปัญญาในการใคร่ครวญและวิเคราะห์สถานการณ์ต่าง ๆ

5. วิเคราะห์และประเมินข้อมูลข่าวสารอย่างระมัดระวัง

6. พิจารณาเหตุผลด้วยความยุติธรรม ไม่ลำเอียง ไม่หลงผิด มีจิตใจเป็นกลาง ปราศจากอคติ หากท่านดำเนินชีวิตตามหลักการเหล่านี้ ท่านก็คือผู้ที่มีวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

การปฏิบัติธรรมเป็นการเอาธรรมะมาใช้ในชีวิตประจำวัน จนทำให้ชีวิตมีการอยู่ด้วยธรรม คือรู้ความสงบภายในจิตใจ เป็นกระบวนการพัฒนาจิตใจและปัญญาที่พระพุทธศาสนาเรียกว่า วิปัสสนา การปฏิบัติธรรมมีความสำคัญในด้านการพัฒนาตน เพราะทำให้ตนมีความเจริญในธรรมตามลำดับ พระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนาและมีความสำคัญด้านการดับทุกข์ เมื่อมีการพัฒนากาย ศีล จิตใจ และปัญญาแล้ว ก็จะช่วยให้มีศักยภาพก้าวข้ามทุกข์ประจำสังขาร คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และทุกข์รวบยอด คือ ความยึดมั่นถือมั่นในชั้น 5 เป็นต้น ส่วนสติปัฏฐาน 4 คือหลักการปฏิบัติธรรม ได้แก่ (1) กายานุปัสสนา (2) เวทนानุปัสสนา (3) จิตตานุปัสสนา (4) ธัมมานุปัสสนา และมืองค์ธรรม 3 ประการ คือ อาตาปี มีความเพียรเพิกกิเลส สัมปชาโน มีความรู้สึกตัว และสติมา มีความระลึกได้ เมื่อเข้าใจสภาวะสามัญลักษณ์ะคืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างแจ่มแจ้ง ย่อมเกิดความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริง และสามารถขจัดทุกข์ทั้งปวงได้โดยสิ้นเชิง นำไปสู่สุขที่ยั่งยืน พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการรักษาศีลแก่ชาวปาฏลิกามในมหาปรินิพพานสูตร 5 ประการ ดังนี้

1. ได้รับโภคทรัพย์สมบัติมากมาย
2. กิตติศัพท์อันดีงามแพร่หลาย
3. เกิดความมั่งคั่งเมื่ออยู่ในชุมชน
4. ไม่ตายอย่างหลงใหล (มีสติเมื่อจบชีวิต)
5. หลังแตกกายทำลายขันธ์ ย่อมไปสู่สุคติ

1. ย่อมได้โภคทรัพย์สมบัติมากมาย หมายความว่า ศีล ย่อมทำให้ผู้รักษาได้โภคทรัพย์ประการหนึ่ง และใช้ได้อย่างเต็มที่อีกประการหนึ่ง ศีลทำให้เกิดโภคทรัพย์ได้อย่างไร เราจะสังเกตเห็นได้โดยทั่วไป จากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ล้วนต้องการบุคลากรที่มีคุณธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นในการสมัครงานหรือแต่งตั้งบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ผู้ที่มีศีลสมบูรณ์ย่อมได้รับการพิจารณาก่อน เพราะศีลในตัวเขาทำให้เป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือและไว้วางใจ อันเนื่องมาจากความประพฤติและการแสดงออกที่ตรงตามอย่างสม่ำเสมอ จนเป็นที่ประจักษ์แก่ผู้พบเห็นหรือผู้ร่วมงาน บิดามารดาที่มีโภคทรัพย์สมบัติ เมื่อถึงเวลาที่จะมอบทรัพย์ให้แก่บุตรหลาน ย่อมต้องพิจารณาเลือกผู้ที่ประพฤติดี มีศีล มีธรรม เพื่อให้มั่นใจว่าผู้นั้นจะสามารถรักษาทรัพย์สมบัติที่มอบให้ได้ และสามารถใช้จ่ายทรัพย์นั้นเพื่อทำประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะหากบิดามารดาเป็นชาวพุทธ ย่อมปรารถนาให้บุตรหลานนำทรัพย์นั้นไปสร้างบุญกุศล เพื่ออุทิศบุญกุศลนั้นแก่ตนในโลกหน้า ศีลทำให้ใช้ทรัพย์ได้เต็มที่คืออย่างไร ทรัพย์ที่ได้มาด้วยความทุจริต ย่อมก่อให้เกิดความไม่สบายใจทุกครั้งที่ใช้หรือนึกถึงคนโบราณมักกล่าวว่าสิ่งของที่ไดมาโดยไม่ชอบธรรมเปรียบเสมือนมีผีสิง ทั้งนี้เพราะเจ้าของจะหวาดผวาทูครั้งที่เห็นทรัพย์สินที่ตนได้มาโดยทุจริต ส่วนผู้ที่ได้ทรัพย์มาด้วยความสุจริต ย่อมภาคภูมิใจในทรัพย์ที่ตนหามาได้ เมื่อจะใช้ทรัพย์ ย่อมใช้โดยปราศจากความหวาดระแวง

2. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมแผ่กระจายไปไกล หมายความว่า ผู้คนรอบข้างย่อมสังเกตเห็นการกระทำอันน่าประทับใจของบุคคลผู้มีศีลธรรม บุคคลผู้มีศีลจึงเป็นที่ชื่นชอบและเป็นที่พึงพอใจของคนรอบตัว เมื่อพวกเขาพูดถึงบุคคลนั้น ย่อมกล่าวถึงแต่เรื่องดี ๆ และความประทับใจที่ได้รับจากตัว

เขา ความดีเหล่านี้เองที่กระจายออกไปอย่างกว้างขวาง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “กลิ่นของกฤษณา และจันทน์หอมยังสูกกลิ่นหอมแห่งศีลธรรมไม่ได้ กลิ่นหอมของคนมีศีลนั้นหอมฟุ้งจรจายไปไกล จนถึงเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

3. การมีความกล้าหาญเมื่อก้าวเข้าสู่สังคมใด ๆ นั้น หมายถึง ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักศีลธรรม ย่อมเป็นผู้ที่สะอาดบริสุทธิ์ มีความภูมิใจในคุณงามความดีของตนเอง มีจิตใจที่สงบมั่น ไม่จำเป็นต้องหวาดกลัวหรือระแวงว่าผู้อื่นจะรู้ถึงความผิดที่ตนอาจเคยทำ เพราะได้รักษาศีลไว้อย่างมั่นคง คนที่มีศีลย่อมเป็นที่รักใคร่ของทุกคน ไม่ว่าจะไปอยู่ในสังคมใด ก็สามารถก้าวเข้าไปด้วยความมั่นใจและองอาจ

4. ไม่เป็นผู้หลงตาย หมายถึง ผู้ที่มีศีลย่อมมีสติที่มั่นคงและสมบูรณ์ ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนสติอย่างสม่ำเสมอ เพราะเมื่อจะทำการสิ่งใดก็ตาม จะต้องระมัดระวังไม่ให้ผิดศีล เมื่อถึงเวลาที่บุญและอายุขัยสิ้นสุดลง ก่อนจากโลกนี้ไป ย่อมมีสติสัมปชัญญะที่สมบูรณ์เพราะได้ฝึกมาอย่างดี และยังได้เห็นผลแห่งการรักษาศีลของตนเอง ทำให้เกิดความปลาบปลื้มและปิติใจ

5. เมื่อร่างกายแตกดับและชั้นธสลาย สุตติย่อมเป็นจุดหมายปลายทาง หมายความว่า เมื่อถึงเวลาที่ต้องจากโลกนี้ไป ทุกครั้งที่หลับตาลงก็จะเห็นนิมิตแห่งคติ (ภาพที่บ่งบอกถึงภพภูมิที่จะไปเกิดใหม่) และกรรมดีที่ได้กระทำไว้ ทำให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส ย่อมนำไปสู่โลกหน้าซึ่งเป็นภพภูมิแห่งความสุข คือ สุตติภูมิ ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ใน สลวมังสชาดก ว่า “ศีลที่บริสุทธิ์ย่อมนำมาซึ่งความสุขในภพหน้า”

รากฐานที่สำคัญของมารยาท ซึ่งถือเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่เจริญแล้วหรือผู้ดีไทย คือ

1. ความอ่อนโยนและนอบน้อม เป็นลักษณะของบุคคลที่มีจิตใจสูงส่งและมั่นใจในตนเอง บุคคลนั้นย่อมมีคุณค่าภายในที่สวยงาม จึงสามารถแสดงความอ่อนโยนและนอบน้อมได้อย่างจริงใจ ความอ่อนโยนและนอบน้อมไม่ได้เกิดจากความหวาดกลัว แต่เป็นผลมาจากความกล้าหาญและความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

2. ความระมัดระวัง คือ การมีสติ ไม่พูดหรือทำสิ่งใดที่เกินขอบเขต รู้จักปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม พอดีพอเหมาะ คิดให้รอบคอบก่อนแล้วจึงลงมือทำ⁵

จะสังเกตได้ว่าพื้นฐานทั้งสองด้านนี้ถือเป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้บุคคลมีลักษณะที่เรียบร้อย บุคคลที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนและมีความระมัดระวังในการกระทำอยู่เสมอ จะแสดงออกผ่านทางร่างกาย คำพูด และจิตใจด้วยความจริงใจ ปราศจากการเสแสร้งหรือการแกล้งทำ ซึ่งส่งผลให้เป็นผู้ที่เข้าใจความหมายของการเคารพ ทั้งการเคารพตนเองและการเคารพผู้อื่น มารยาทที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาโดยตรง เช่น การกราบ การไหว้ เป็นต้น จึงถูกเรียกว่า “มารยาทไทย” หรือ “มารยาทแบบไทย” การมีมารยาทนี้ยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงคุณธรรมของบุคคลอีกด้วย ดังที่โคลง

⁵สมศรี สุขมลนันท์, *มารยาทสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยบริษัทบุปผชาติไทยจำกัด, 2535),

โลกนิติได้กล่าวไว้ว่า “ก้านบัวบอกความลึกต้นของน้ำ มารยาทแสดงถึงสันดานและเชื้อชาติ การพูดจาที่ฉลาดควรได้รับการสังเกต หย้าแห่งที่เหยี่ยวเน่าบอกถึงดินที่ไม่ดี”⁶

ภายในตำราสมบัติของผู้ดี ซึ่งจัดทำโดยกรมวิชาการ ภายใต้สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และถูกนำมาใช้เป็นหนังสือเรียนตั้งแต่เริ่มเรียนเป็นต้นไป ได้มีการอธิบายถึงความหมายของการเคารพไว้ดังต่อไปนี้

1. คนมีศีลธรรม ย่อมมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

นี้หมายถึงว่า ท่าทางและการกระทำของคนที่มีศีลธรรมนั้น ย่อมแสดงออกมาในทางที่สุภาพเรียบร้อย น่าชื่นชมเท่านั้น มารยาทเหล่านี้ถือเป็นสิ่งสำคัญที่โบราณกล่าวไว้ว่า ท่าทางแสดงถึงความเป็นคน มารยาทแสดงถึงตระกูล ดังนั้น การแสดงท่าทางที่สุภาพ อ่อนโยน และงาม จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรปฏิบัติอย่างยิ่ง

กายกริยา คือ การแสดงออกถึงความมีมารยาทและความเคารพผ่านทางท่าทางทางกาย

1. นั่งอย่างสุภาพเมื่ออยู่ต่อหน้าผู้ใหญ่
2. ไม่เดินตัดหน้าหรือแซงผู้ใหญ่
3. ไม่หันหลังให้ผู้ใหญ่
4. จัดที่หรือสละที่นั่งให้ผู้ใหญ่หรือสตรี
5. ไม่สูบบุหรี่หรือพ่นควันไปรบกวนผู้อื่น
6. ถอดหมวกเมื่อเข้าไปในบ้านผู้อื่น
7. ถอดหมวกในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น โบสถ์หรือวัด ไม่ว่าศาสนาใด
8. ผู้ชายควรแสดงความเคารพผู้หญิงก่อน
9. ผู้ที่อายุน้อยกว่าแสดงความเคารพก่อน
10. ผู้ที่เห็นอีกฝ่ายก่อนควรแสดงความเคารพก่อน
11. ผู้ที่มีอายุน้อยกว่าแสดงความเคารพผู้ใหญ่ก่อน
12. หากมีใครแสดงความเคารพเรา ต้องตอบรับทุกครั้ง ไม่ควรเพิกเฉย⁷

วจีกริยา หมายถึง การเป็นผู้ที่มีมารยาทและความเคารพในการใช้คำพูด

1. ไม่ควรใช้คำพูดล้อเล่นหรือหลอกลวงผู้ใหญ่
2. ไม่ควรพูดถึงญาติหรือคนใกล้ชิดของผู้ฟังในทางที่ไม่ดี
3. ไม่ควรพูดจาดูถูกสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่ผู้อื่นนับถือ
4. หากต้องการทำสิ่งใดที่อาจรบกวนผู้อื่น ต้องขออนุญาตก่อนเสมอ
5. หากทำผิดพลาดต่อใคร ควรกล่าวคำขอโทษให้เป็นนิสัย
6. เมื่อมีใครทำดีต่อเรา ควรกล่าวขอบคุณทุกครั้ง

⁶กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *ประชุมโคลงโลกนิติ*, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำครุสภาจัดพิมพ์, 2545), หน้า 315.

⁷กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, *สมบัติผู้ดี*, พิมพ์ครั้งที่ 30, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544), หน้า 3-4.

มนกริยา คือ ความเป็นผู้มีสัมมาคารวะทางใจ

1. ย่อมเคารพยำเกรงบิดา มารดา และครูบาอาจารย์
2. ย่อมนับถือนอบน้อมต่อผู้ใหญ่
3. ย่อมมีความอ่อนหวานแก่ผู้น้อย⁸

จะสังเกตได้ว่ามารยาทอันดังกล่าวนั้น เป็นสิ่งที่ทุกคนควรให้ความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการจะตัดสินว่าใครเป็นคนเรียบร้อยหรือไม่เรียบร้อยนั้น เริ่มต้นได้จากการสังเกตกิริยามารยาทของเขานั้นเอง ดังที่คำสุภาษิตไทยกล่าวไว้ว่า 'กิริยาส่อชาติ มารยาทส่อสกุล' และที่สำคัญ การมีมารยาทที่ดีงามย่อมสร้างความประทับใจให้กับผู้ที่พบเห็น อีกทั้งยังส่งผลดีต่อประโยชน์ของการมีความเคารพอีกด้วย ดังนี้

1. ทำให้เป็นบุคคลที่น่ารัก น่าเอ็นดู น่าเกรงใจ
2. ทำให้ผิวพรรณและหน้าตาผ่องใส ปราศจากแวรกับผู้อื่น
3. ทำให้เป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักเรียนรุ่นน้องและคนทั่วไป
4. ทำให้มีคุณธรรมในตัว สามารถดึงดูดการสนับสนุนจากผู้อื่นเพื่อความก้าวหน้า
5. ทำให้เกิดในตระกูลสูงในทุกภพทุกชาติ
6. ทำให้บรรลุนิยามระดับสูงได้โดยง่าย

ในสังคมมนุษย์ คนที่แข็งแกร่งและขาดความเคารพมักจะถูกมองข้ามและไม่มีใครสนใจในทางกลับกัน คนที่มีความเคารพและมีสัมมาคารวะจะเป็นคนที่มีเสน่ห์ น่ารัก น่าเอ็นดู ใครพบใครก็รัก และถือเป็นแบบอย่างที่ดีที่ควรได้รับการยกย่องสรรเสริญ ผู้ที่ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าในชีวิตควรปฏิบัติตามหลักการระบอบอย่างเคร่งครัด

2.4 สารัตถะของสามัคคีธรรม

แนวทางการอบรมสั่งสอนตามหลักอภยวาทของคณะสงฆ์ พบว่า อุปัชฌาย์และอาจารย์จำเป็นต้องประพฤติตนตามคุณสมบัติของตน เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูกศิษย์ ส่วนลูกศิษย์ก็ต้องปฏิบัติตามหลักความกตัญญูตถะวาท คือมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและตอบแทนคุณท่านอย่างเหมาะสม สังคมไทยมีศิลปะ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าความเคารพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนไทย ล้วนเป็นผลจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ได้ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานและเห็นผลชัดเจน พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมจิตใจของคนไทย ในอดีต วิถีชีวิตคนไทยเต็มไปด้วยความสุข บิดามารดาและบุตรธิดามีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน บุตรธิดาเป็นผู้วางง่ายสอนง่าย เคารพและเชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดาและครูบาอาจารย์อย่างเคร่งครัด แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป สังคมไทยเข้าสู่ยุคที่เรียกว่า “ยุคโลกาภิวัตน์” (Globalization) ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อสถาบันต่าง ๆ อย่างมาก จากเดิมที่สถาบันครอบครัวเคยอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่นและมีความสุข กลับกลายเป็นครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น ลูกไม่เคารพเชื่อฟังบิดามารดา สังคมที่เคยเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน กลับกลายเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความหวาดระแวงและขาดความ

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 25-27.

ไว้วางใจต่อกัน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าสังคมขาดหลักธรรมในการดำรงชีวิตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จึงนำไปสู่ปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ผู้น้อยไม่เคารพผู้ใหญ่ ต่างฝ่ายต่างมีทิฐิ ตื้อรั้น ไม่เคารพกัน และเกิดความแตกแยกในที่สุด

2.4.1 สารัตถะในพระวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎก ประมวลพุทธพจน์หมวดพระวินัย คือพุทธบัญญัติเกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์แบ่งเป็น 5 คัมภีร์ (เรียกย่อหรือหัวใจว่า อา ปา ม จุ ป) คือ

1. อาทิกัมมิกะ หรือ ปาราชิก ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติหนักของฝ่ายภิกษุสงฆ์ ตั้งแต่ ปาราชิกถึง อนิยต

2. ปาจิตตีย์ ว่าด้วยสิกขาบทที่เกี่ยวกับอาบัติเบา ตั้งแต่นิสสัคคีย ปาจิตตีย์ ถึง เสขิยะ รวมตลอดทั้งภิกษุณีวัฏฐังค์ทั้งหมด

3. มหาวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนต้น 10 ชั้นธกะ หรือ 10 ตอน

4. จุลวรรค ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ตอนปลาย 12 ชั้นธกะ

5. ปริวาร คัมภีร์ประกอบหรือคู่มือ บรรจุคำถามคำตอบสำหรับซ่อมความรู้พระวินัย

พระวินัยปิฎกนี้ แบ่งอีกแบบหนึ่งเป็น 5 คัมภีร์เหมือนกัน (จัด 2 ข้อในแบบต้นนั้นใหม่) คือ

1. มหาวิภังค์ หรือ ภิกขุวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ (ศีล 227 ข้อ) ฝ่ายภิกษุสงฆ์

2. ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ (ศีล 311 ข้อ) ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์

3. มหาวรรค

4. จุลวรรค

5. ปริวาร

บางที่ท่านจัดให้ยื่นย่อเข้าอีก แบ่งพระวินัยปิฎกเป็น 3 หมวด คือ

1. วิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบทในปาฏิโมกข์ทั้งฝ่ายภิกษุสงฆ์และฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ (คือรวมข้อ 1 และ 2 ข้างต้นทั้งสองแบบเข้าด้วยกัน)

2. ชั้นธกะ ว่าด้วยสิกขาบทนอกปาฏิโมกข์ทั้ง 22 ชั้นธกะหรือ 22 บทตอน (คือรวมข้อ 3 และ 4 เข้าด้วยกัน)

3. ปริวาร ว่า คัมภีร์ประกอบ (คือข้อ 5 ข้างบน)

พระวินัยปิฎก 8 เล่ม

เล่ม 1 มหาวิภังค์ ภาค 1 ว่าด้วยปาราชิก สังฆาทิเสส และอนิยตสิกขาบท (สิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ 19 ข้อแรก)

เล่ม 2 มหาวิภังค์ ภาค 2 ว่าด้วยสิกขาบทเกี่ยวกับอาบัติเบาของภิกษุ (เป็นอันครบสิกขาบท 227 หรือ ศีล 227)

เล่ม 3 ภิกขุณีวิภังค์ ว่าด้วยสิกขาบท 311 ของภิกษุณี

เล่ม 4 มหาวรรค ภาค 1 มี 4 ชั้นธกะ ว่าด้วยการอุปสมบท (เริ่มเรื่องตั้งแต่ตรัสรู้และประดิษฐานพระศาสนา) อุโบสถ จำพรรษา และปาวรณา

เล่ม 5 มหาวรรค ภาค 2 มี 6 ชั้นธกะ ว่าด้วยเรื่องเครื่องนุ่งห่มเสกษ กฐิน จีวร นิคกรรม และการทะเลาะวิวาทและสามัคคี

เล่ม 6 จุลวรรค ภาค 1 มี 4 ชั้นกะ ว่าด้วยเรื่องนิคกรรม ฐานวิธีและการระงับอธิกรณ์

เล่ม 7 จุลวรรค ภาค 2 มี 8 ชั้นกะ ว่าด้วยข้อบัญญัติปลีกย่อยเรื่องเสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่าง ๆ การงดสวดปาฏิโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนาครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2

เล่ม 8 ปริวาร คู่มือถามตอบข้อความรู้พระวินัย พระอรรถกถาจารย์ กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด 84000 พระธรรมชั้น แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก 21000 พระธรรมชั้น พระสุตตันตปิฎก 21000 พระธรรมชั้น และพระอภิธรรมปิฎก 42000 พระธรรมชั้น⁹

2.4.2 สารัตถะในพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎก เป็นการรวบรวมพระดำรัสของพระพุทธเจ้าในส่วนของพระสูตร ซึ่งประกอบด้วยพระธรรมเทศนา คำสอนธรรมต่าง ๆ ที่ทรงปรับให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ รวมถึงบทกวี นิทาน และเรื่องราวดั้งเดิมในพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น 5 นิกาย (เรียกสั้น ๆ ว่า ที ม ส อ ขุ) ดังต่อไปนี้

1. ทีฆนิกาย - รวมพระสูตรขนาดยาว ทั้งหมด 34 สูตร
2. มัชฌิมนิกาย - รวมพระสูตรความยาวปานกลาง ทั้งหมด 152 สูตร
3. สังยุตตนิกาย - รวมพระสูตรที่จัดเป็นกลุ่มตามหัวข้อหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีทั้งหมด 56 สังยุตต์ รวม 7,762 สูตร
4. อังคุตตรนิกาย - รวมพระสูตรที่จัดเป็นหมวดตามลำดับหัวข้อธรรม มีทั้งหมด 11 นิบาต หรือ 11 หมวดธรรม รวม 9,557 สูตร
5. ขุททกนิกาย - รวมคัมภีร์ที่ไม่ได้จัดอยู่ในสี่นิกายแรก ประกอบด้วยคาถา คำอธิบาย และเรื่องเบ็ดเตล็ด มีทั้งหมด 15 คัมภีร์

พระสุตตันตปิฎก ทั้งหมด 25 เล่ม **1. ทีฆนิกาย** ประกอบด้วย 3 เล่ม เล่ม 9 สีสันธวรรค ประกอบด้วยพระสูตรขนาดยาว 13 สูตร โดยหลายสูตรกล่าวถึงจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล เล่ม 10 มหาวรรค ประกอบด้วยพระสูตรขนาดยาว 10 สูตร ซึ่งส่วนใหญ่มีชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “มหา” เช่น มหาปริณิพพานสูตร และมหาสติปัฏฐานสูตร เล่ม 11 ปาฏิกวรรค ประกอบด้วยพระสูตรขนาดยาว 11 สูตร โดยเริ่มต้นด้วยปาฏิกสูตร และมีหลายสูตรที่มีชื่อเสียง เช่น จักกวัตติสูตร อัคคัณณสูตร สิงคาลกสูตร และสังคิตติสูตร **2. มัชฌิมนิกาย** 3 เล่ม เล่ม 12 มูลปณณาสก (บันฑิต) ประกอบด้วยพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร เล่ม 13 มัชฌิมปณณาสก (บันฑิตกลาง) ประกอบด้วยพระสูตรขนาดกลาง 50 สูตร เล่ม 14 อุปริปณณาสก (บันฑิตปลาย) ประกอบด้วยพระสูตรขนาดกลาง 52 สูตร **3. สังยุตตนิกาย** 5 เล่ม เล่ม 15 สคาถวรรค ประกอบด้วยคาถาภาษิตที่ตรัสและตอบบุคคลต่าง ๆ เช่น เทวดา มาร ภิกษุณี พรหมณ์ พระเจ้าโกศล เป็นต้น จัดเป็น 11 สังยุตต์ เล่ม 16 นิทานวรรค ครึ่งเล่มว่าด้วยเหตุปัจจัย (ปฏิจจนสมุปบาท) และเรื่องธาตุ การบรรลุธรรม สังสารวัฏ ลามสักการะ เป็นต้น จัดเป็น 10 สังยุตต์ เล่ม 17 ขันธวรรค ว่าด้วยชั้น 5 ในแวมมต่าง ๆ รวมทั้งเรื่องสมาธิและทิวทัศน์ต่าง ๆ จัดเป็น 13 สังยุตต์ เล่ม 18 สฬายตนวรรค เกือบครึ่งเล่มว่าด้วยอายตนะ 6 ตามแนวไตรลักษณ์ และเรื่อง

⁹พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) 6 พ.ศ. 2545.

เบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาหิกทิกฐิ เป็นต้น จัดเป็น 10 สังยุตต์ เล่ม 19 มหาวรรค ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ รวมทั้งเรื่องนิรวัน สัมโพธิ อริยสัจ ฌาน และองค์คุณของ พระโสดาบัน จัดเป็น 12 สังยุตต์ 4. **อังคุตตรนิกาย** 5 เล่ม เล่ม 20 เอก-ทุก-ติกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 1, 2, 3 และเรื่องเอตทัคคะ เล่ม 21 จตุกกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 4 เล่ม 22 ปัญจก-ฉักกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 5-6 เล่ม 23 สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 7-8-9 เล่ม 24 ทสก-เอกาทสกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด 10-11 5. **ขุททกนิกาย** 9 เล่ม เล่ม 25 รวมคัมภีร์ย่อย 5 ได้แก่ ขุททกปาฐะ ธรรมบท อุทาน อิติวุตตกะ และสุตตนิบาต เล่ม 26 รวมคัมภีร์ย่อยที่เป็นคาถาล้วน 4 ได้แก่ วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา และเถรีคาถา เล่ม 27 ชาดก ภาค 1 ประกอบด้วยคาถาแสดงคติธรรมจากอดีตชาติของพระพุทธเจ้า รวม 525 เรื่อง เล่ม 28 ชาดก ภาค 2 ประกอบด้วยคาถาเพิ่มเติมจากภาค 1 รวม 22 เรื่อง เล่ม 29 มหานิทเทส ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร 16 สูตร เล่ม 30 จุฬนิทเทส ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร 16 สูตร เล่ม 31: ปฏิสัมภิทามรรค ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายข้อธรรมลึกซึ้งต่าง ๆ เล่ม 32 อปทาน ภาค 1 ประกอบด้วยคาถาประพันธ์แสดงประวัติในอดีตชาติของพระอรหันตเถระ 410 รูป เล่ม 33 อปทาน ภาค 2 ประกอบด้วยคาถาประพันธ์แสดงประวัติพระอรหันตเถระต่อจนถึง 550 รูป และพระอรหันตเถรี 40 เรื่อง ทำยเล่ม 33 ประกอบด้วยพุทธวงศ์ และจริยาปิฎก พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ พระสุตตันตปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ พระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมขันธ์

2.4.3 สารัตถะในพระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก เป็นการรวบรวมพระพุทธพจน์ในหมวดพระอภิธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมและคำอธิบายเชิงวิชาการล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ใด ๆ โดยแบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ (เรียกอักษรย่อว่า ส วิ ธา ปุ ก ย ป) ได้แก่

1. สังคณี หรือ อัมมสังคณี เป็นการรวบรวมข้อธรรมต่าง ๆ เข้าเป็นหมวดหมู่ และอธิบายแต่ละประเภทอย่างละเอียด
2. วิภังค์ เป็นการยกหมวดธรรมสำคัญมาตั้งเป็นหัวเรื่อง แล้วแยกแยะอธิบายและวินิจฉัยอย่างละเอียด
3. ธาตุกถา เป็นการจัดข้อธรรมต่าง ๆ เข้าสู่กลุ่มชั้น อายตนะ และธาตุ
4. ปุคคลบัญญัติ เป็นการบัญญัติความหมายของบุคคลประเภทต่าง ๆ ตามคุณธรรมที่มีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ
5. กถาวัตถุ เป็นการแถลงและวินิจฉัยทัศนะของนิกายต่าง ๆ ในสมัยสังคายนาครั้งที่ 3
6. ยมก เป็นการยกหัวข้อธรรมขึ้นมาวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบ โดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ
7. ปฏฐาน หรือ มหาปกรณ์ เป็นการอธิบายปัจจัย 24 และแสดงความสัมพันธ์ที่อาศัยกันของธรรมทั้งหลายอย่างละเอียด

พระอภิธรรมปิฎก 12 เล่ม เล่ม 34 อัมมสังคณี ต้นเล่มแสดง มาติกา (แม่บท) อันได้แก่ บทสรุปแห่งธรรมทั้งหลายที่จัดเป็นชุด ๆ มีทั้งชุด 3 เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างประดามีเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกถุธรรม ชุดหนึ่ง เป็นอดีตธรรม อนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ชุดหนึ่ง ฯลฯ และชุด 2 เช่น จัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม อสังขตธรรม ชุดหนึ่ง รูปีธรรม อรูปีธรรม ชุดหนึ่ง โลเกียธรรม

โลกุตตรธรรม ชุดหนึ่งเป็นต้น รวมทั้งหมดมี 164 ชุด หรือ 164 มาติกา จากนั้นขยายความมาติกาที่ 1 เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอัปายากุศลธรรมที่กระจายออกไปโดย จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ท้ายเล่มมีอีก 2 บท แสดงคำอธิบายย่อหรือคำจำกัดความข้อธรรมทั้งหลายในมาติกา ที่กล่าวถึงข้างต้นจนครบ 164 มาติกา ได้คำจำกัดความข้อธรรมใน 2 บท เป็น 2 แบบ (แต่บทท้าย จำกัดความไว้เพียง 122 มาติกา) เล่ม 35 วิภังค์ ยกหลักธรรมสำคัญ ๆ ขึ้นมาแจกแจงแยกแยะอธิบาย กระจายออกให้เห็นทุกแง่มุมจนชัดเจนจบไปเป็นเรื่อง ๆ รวมอธิบายทั้งหมด 18 เรื่อง คือ ชันธ 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรี 22 ปฏิจจสมุปบาท สติปัฏฐาน 4 สัมมปธาน 4 อิทธิบาท 4 โพชฌงค์ 7 มรรคมองค์ 8 ฌาน อปัมฺยญา ศีล 5 ปฏิสํกขา 4 ญาณประเภทต่าง ๆ และเบ็ดเตล็ด ว่าด้วยอกุศลธรรมต่าง ๆ อธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่าวิภังค์ของเรื่องนั้น ๆ เช่นอธิบายชันธ 5 ก็เรียกชันธ วิภังค์ เป็นต้น รวมมี 18 วิภังค์เล่ม 36 ธาตุกถา นำข้อธรรมในมาติกาทั้งหลายและข้อธรรมอื่น ๆ อีก 125 อย่าง มาจัดเข้าในชันธ 5 आयตนะ 12 และธาตุ 18 ว่าข้อใดได้หรือไม่ได้ในอย่างไหน ๆ และ บุคคลบัญญัติ บัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลต่าง ๆ ตามคุณธรรม เช่นว่า “โสดาบัน” ได้แก่ บุคคลผู้ละสังโยชน์ 3 ได้แล้ว ดังนั้นเป็นต้น เล่ม 37 กถาวัตถุ คัมภีร์ที่พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ประทานการสังคายนาครั้งที่ 3 เรียบเรียงขึ้น เพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ครั้งนั้น ซึ่งได้แตกแยกกันออกแล้วถึง 18 นิกาย เช่นความเห็นว่า พระอรหันต์เสื่อมจากอภัตตผลได้ เป็นพระอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากกรรมเป็นต้น ประพันธ์เป็นคำปุจฉาวิสัชนา มี ทั้งหมด 219 กถา เล่ม 38 ยมก ภาค 1 คัมภีร์นี้ทำหน้าที่อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เข้าใจความหมาย และขอบเขตอย่างชัดเจน พร้อมทั้งทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้งผ่านวิธีการตั้งคำถามแบบย้อนกันเป็นคู่ ๆ (คำว่า “ยมก” แปลว่า “คู่”) ตัวอย่างเช่น ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้งปวง ที่เป็นกุศลมูล เป็นกุศล? รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ หรือว่ารูปขันธ (ทั้งหมด) เป็นรูป? ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์สัจ หรือว่าทุกข์สัจ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์? หลักธรรมที่ถูกนำมาอธิบายในคัมภีร์นี้มีทั้งหมด 7 ประการ ได้แก่ 1. มूल (เช่น กุศลมูล) 2. ชันธ 3. आयตนะ 4. ธาตุ 5. สัจจะ 6. สังขาร 7. อนุสัย การถามตอบและอธิบายในแต่ละเรื่องจะถูกเรียกว่า “ยมก” ของเรื่องนั้น ๆ เช่น มุลยมก, ชันธยมก เป็นต้น ดังนั้น คัมภีร์เล่มนี้จึงประกอบด้วยยมกทั้งหมด 7 ประการตามหลักธรรมที่กล่าวมา ยมกเล่ม 39 ยมก ภาค 2 ถามตอบอธิบายหลักธรรมเพิ่มเติมจากภาค 1 อีก 3 เรื่อง คือ จิตตยมก ธรรมยมก (กุศล-อกุศล-อัปายากุศล) อินทรียมก บรรจบเป็น 10 ยมก เล่ม 40 ปฏฐาน ภาค 1 คัมภีร์ปฏฐาน อธิบายปัจจัย 24 โดยพิสดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้าน ต่างๆ ธรรมที่นำมาอธิบายก็คือข้อธรรมที่มีในมาติกา คือแม่บทหรือบทสรุปธรรม ซึ่งกล่าวไว้แล้วใน คัมภีร์สังคณีนั่นเอง แต่อธิบายเฉพาะ 122 มาติกาแรกที่เรียกว่า อภิธรรมมาติกา ปฏฐานเล่มแรกนี้ อธิบายความหมายของปัจจัย 24 เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของ เล่ม คือ อนุโลมติกปฏฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โดยปัจจัย 24 นั้น เช่นว่า กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัย (เพราะศรัทธา จึงให้ ทาน จึงสมาทานศีล จึงบำเพ็ญฌาน จึงเจริญวิปัสสนา ฯลฯ) กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมโดย อุปนิสสยปัจจัย (คิดถึงทานที่ตนได้ให้ ศีลที่ได้รับแล้ว ดีใจ ยึดเป็นอารมณ์แน่นหนาจนเกิดราคะ ทิฎฐิ, มีศรัทธา มีศีล มีปัญญา แล้วเกิดมานะว่า ฉันดีกว่า เก่งกว่า หรือเกิดทิฎฐิว่า ต้องทำอย่างเราๆ เท่านั้นจึงถูกต้อง ฯลฯ) อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัย (เพราะความอยาก

บางอย่าง หรือเพราะมานะหรือทิฐิ จึงให้ทาน จึงรักษาศีล จึงทำสมาธิให้เกิด ฯลฯ) กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (คิดถึงงานที่ตนเคยได้แต่มาเสื่อมไปเสียแล้ว เกิดความโทมนัส ฯลฯ) อย่างนี้เป็นต้น (เล่มนี้อธิบายแต่ในเชิงอนุโลมคือตามนัยปกติไม่อธิบายตามนัยปฏิเสธจึงเรียกว่าอนุโลมปฏิฐาน) เล่ม 41 ปฏิฐาน ภาค 2 อนุโลมติกปฏิฐาน ต่อ คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 3 ต่อจากเล่ม 40 เช่น อดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่ปัจจุบันธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (พิจารณารูปเสียงเป็นต้น ที่ดับเป็นอดีตไปแล้วว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความโทมนัสขึ้น ฯลฯ) เป็นต้น เล่ม 42 ปฏิฐาน ภาค 3 อนุโลมทุกปฏิฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) เช่น โลเกียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลกียธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ฯลฯ) ดังนี้ เป็นต้นเล่ม 43 ปฏิฐาน ภาค 4 อนุโลมทุกปฏิฐาน ต่อเล่ม 44 ปฏิฐาน ภาค 5 ยังเป็นอนุโลมปฏิฐาน แต่อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่าง ๆ ข้ามชุดกันไปมา ประกอบด้วย อนุโลมทุกติกปฏิฐาน ธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) เช่น อธิบาย “กุศลธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรม เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม ที่เป็นโลกียธรรม โดยอติปัจจัย” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมติกทุกปฏิฐาน ธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) อนุโลมติกติกปฏิฐาน ธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด 3 (ติกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่น อธิบายว่า “กุศลธรรมที่เป็นอดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรม” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมทุกทุกปฏิฐาน ธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) กับธรรมในแม่บทชุด 2 (ทุกมาติกา) โยงระหว่างต่างชุดกัน เช่นชุดโลกียะ โลกุตตระ กับชุดสังขตะอสังขตะ เป็นต้น เล่ม 45 ปฏิฐาน ภาค 6 เป็นปัจจนียปฏิฐาน คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อน ๆ นั้นเอง แต่อธิบายแง่ปฏิเสธ แยกเป็น ปัจจนียปฏิฐาน คือ ปฏิเสธ+ปฏิเสธ เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร อนุโลมปัจจนียปฏิฐาน คือ อนุโลม+ปฏิเสธ เช่นว่า อาศัยโลกียธรรม ธรรมที่ไม่ใช่โลกุตตรธรรมเกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ปัจจนียอนุโลมปฏิฐาน คือ ปฏิเสธ+อนุโลม เช่นว่า อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลธรรมที่เป็นอกุศล เกิดขึ้น โดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร และในทั้ง 3 แบบนี้ แต่ละแบบ จะอธิบายโดยใช้ธรรมในแม่บทชุด 3 แล้วต่อด้วยชุด 2 แล้วข้ามชุดระหว่างชุด 2 กับชุด 3 ชุด 3 กับชุด 2 ชุด 3 กับชุด 3 ชุด 2 กับชุด 2 จนครบทั้งหมดเหมือนกัน ดังนั้นแต่ละแบบจึงแยกขอยละเอียดออกไปเป็น ติก ทุก ทุกติก ติกทุก ติกติก ทุกทุก ตามลำดับ (เขียนให้เต็มเป็น ปัจจนียติกปฏิฐาน ปัจจนียทุกปฏิฐาน ปัจจนียทุกติกปฏิฐาน ฯลฯ) ดังนี้ เรื่อยไป จนถึงท้ายสุดคือ ปัจจนียอนุโลมทุกทุกปฏิฐาน คัมภีร์ปฏิฐานนี้ ท่านอธิบายค่อนข้างละเอียด เฉพาะเล่มต้น ๆ เท่านั้นเล่มหลัง ๆ ท่านแสดงไว้แต่หัวข้อหรือแนวและทิ้งไว้ให้ผู้เข้าใจแนวนั้นแล้วเอาไปแจกแจงโดยพิสดารเอง โดยเฉพาะเล่มสุดท้ายคือภาค 6 แสดงไว้น้อยที่สุด แม้กระนั้นก็ยังเป็นหนังสือถึง 6 เล่ม หรือ 3,320 หน้ากระดาษพิมพ์ ถ้าอธิบายโดยพิสดารทั้งหมดจะเป็นเล่มหนังสืออีกจำนวนมากมายหลายเท่าตัว ท่านจึงเรียกปฏิฐานอีกชื่อหนึ่งว่า “มหาปกรณ์” แปลว่า ตำราใหญ่ ใหญ่ ทั้งโดยขนาดและโดยความสำคัญ พระอรุณกถาจารย์กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ พระสุตตันตปิฎก 21,000 พระธรรมขันธ์ และพระอภิธรรมปิฎก 42,000 พระธรรมขันธ์

2.5 ประเภทของสามีจิกรรม

2.5.1 สามีจิกรรมแบบขอมาโทษนอกโรงอุโบสถหรือนอกวัด

1. พิธีสามีจิกรรม

เป็นธรรมเนียมของสงฆ์อย่างหนึ่งที่พระภิกษุและสามเณรพึงทำความเคารพต่อกัน เพื่อความสามัคคีกัน อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การกระทำแบบนี้ เรียกว่า สามีจิกรรม หมายถึงการขอมาโทษให้อภัยซึ่งกันและกัน หรือการแสดงความเคารพ พึงกระทำในโอกาสต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ในวันเข้าพรรษา
- 2) ในระยะเข้าพรรษา คือ ตั้งแต่เริ่มเข้าพรรษา ประมาณ 7 วัน
- 3) ในโอกาสจะจากไปอยู่วัดอื่นหรือถิ่นอื่น

ระเบียบพิธีกรรม

การกระทำสามีจิกรรมนั้นมี 2 แบบ คือ

1. การกระทำสามีจิกรรมแบบขอมาโทษ มีวิธีปฏิบัติดังนี้

1.1 จัดเครื่องสักการะ คือ ดอกไม้ รูป เทียน ใส่พานหรือพานะที่สมควร รูปเทียนที่นิยมกัน ใช้รูปเทียนที่มีตรวมกันเป็นแพผูกโบว์วางบนพาน ดอกไม้จัดใส่กระถางขนาดพอเหมาะกับรูปเทียนแพ วางกระถางดอกไม้ลงบนแพรูปเทียนนั้นหรือจะเป็นเล่มนั้นหรือเป็นดอก ๆ ก็ได้สุดแต่จะจัดได้อย่างไร

1.2 ครองผ้าเรียบร้อยตามนิยมของวัดที่สังกัดถ้าเป็นภิกษุพาดสังฆาฏิด้วย

1.3 ถือบานดอกไม้รูปเทียน ประครองสองมือเข้าไปหาท่านที่ตนจะขอมาคุกเข่าลงตรงหน้าระยะห่างกันประมาณศอกเศษ วางพานทางซ้ายมือของตนกราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง แล้วยกพานขึ้นประครองสองมือแคะกล่าคำขอมาตามแบบนิยม

1.4 เมื่อท่านที่ตนขอมากล่าวคำให้อภัยโทษแล้ว พึงรับคำตามแบบนิยมต่อไปนี้ถ้าท่านที่ตนขอมาให้พรต่อท้าย พึงสงบใจรับพรจากท่านจนจบ และรับคำด้วยคำว่า สาธุ ภาณเต ถ้าไม่มีพรให้ต่อ หรือให้พรและรับพรเสร็จแล้ว พึงน้อมพานสักการะนั้นไปประเคน และกราบอีก 3 ครั้ง เป็นเสร็จพิธีขอมา

คำขอมาโทษ

ผู้ขอว่า อายสมุณเต ปมาเทน, ทวารตตเยน กตฺ,
สพฺพํ อปราริ ขมถ เม ภาณเต.

ผู้รับว่า อหิ ขมามี ตยาปิ เม ขมิตพฺพ.

ผู้ขอว่า ขมามี ภาณเต.

หมายเหตุ คำที่ขีดเส้นใต้ให้เปลี่ยนดังนี้

อายสมุณเต ถ้าพรรษาเกิน 10 แต่ยังไม่ถึง 20 เปลี่ยนเป็น เถเร

ถ้าพรรษาเกิน 20 เปลี่ยนเป็น มหาเถเร

เม ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น โน

ตยาปิ ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น ตุมเหติปิ

ขมามี ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น ขมาม¹⁰

¹⁰พระมหาอารีย์ พลาริโก, *คู่มือเตรียมสอบ นักรธรรมชั้นโท โรงเรียนพระปริยัติธรรม วัดพระธรรมกาย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสุขุมวิทวิทยาการพิมพ์, 2555), หน้า 186-188.

2.5.2 สามิจิกรรมแบบถวายสักการะ

1. จัดเตรียมเครื่องสักการะอย่างเดี่ยวแบบขอขมา แต่ในกรณีนี้อาจเพิ่มเติมของใช้หรือสิ่งอื่นใดที่ควรแก่สมณบริโศกด้วยก็ได้
2. การทำในแบบนี้ ไม่นิยมว่าผู้ที่ตนทำจะต้องอาวุโสกว่าตนเหมือนในแบบขอขมา แม้ผู้นี้อ่อนอาวุโสกว่า ก็ทำได้
3. ครองผ้าเรียบร้อยดังกล่าวในเรื่องขอขมา ถือเครื่องสักการะเข้าไปหาท่านที่ตนจะทำ แล้วประเคนทันที ถ้าตนอ่อนพรรษากว่าพึงกราบ 3 ครั้ง ถ้าแก่กว่าไม่ต้องกราบ เพียงแต่รับไหว้โดยนั้งพับเพียบประนมมือให้ เมื่อผู้นี้อ่อนกว่ากราบ เท่านั้นเป็นอันเสร็จพิธี

2.5.3 วิธีการและขั้นตอนในการทำสามิจิกรรม

1. ผู้รับขมาโทษนั้งพับเพียบหันหน้ามาทางผู้ขอขมาเมื่อผู้ขอขมากราบก็ให้เริ่มประนมมือรับ
2. ผู้ขอขมาคุกเข่ากราบพร้อมกัน 3 ครั้ง เฉพาะรูปที่เป็นพระสังฆเถระและเจ้าอาวาส
3. กราบแล้วยกพานเครื่องสักการะขึ้นประครองแกอกน้อมกายลงเล็กน้อย กล่าวคำขอขมาตามแบบของวัดนั้นพร้อมกัน
4. เมื่อผู้รับขมาคำกล่าวคำอภัยโทษตามแบบ ผู้ขอทั้งหมดรับคำให้อภัยตามแบบพร้อมกันด้วยอาการยกพานเครื่องสักการะขึ้นในท่าจบนิคฺคหฺนอย (เฉพาะที่ทำต่อพระสังฆเถระ) หรือเจ้าอาวาสวางพานเครื่องสักการะลงตรงหน้าแล้วกราบลงอีก 3 ครั้ง ในบางแห่งท่านปฏิบัติกันอย่างนี้
5. เสร็จจากรูปหนึ่งแล้วทำกับอีกรูปหนึ่งโดยวิธีการดังกล่าวต่อเนื่องกันไปจนถึงสามเณรรูปสุดท้ายเป็นอันเสร็จพิธีสามิจิกรรมในโรงอุโบสถ

2.5.4 ระเบียบที่พึงปฏิบัติในการทำสามิจิกรรม ดังนี้

1. ผู้รับขมาโทษ นั้งพับเพียบหันหน้ามาทางผู้ขอขมาเมื่อผู้ขอขมากราบพึงประนมมือรับ
2. ผู้ขอขมาโทษนั้งคุกเข่ากราบพร้อมกัน 3 ครั้ง เฉพาะรูปที่เป็นพระสังฆเถระและเจ้าอาวาส
3. กราบแล้ว ยกพานเครื่องสักการะขึ้นประครองแต่อกน้อมกายลงเล็กน้อย กล่าวคำขอขมาตามแบบของวัดนั้นพร้อมกัน (ตามแบบที่ 1 หรือ ที่ 2 ซึ่งมีอยู่ข้างหน้า)
4. เมื่อผู้รับขอขมากล่าวคำอภัยโทษตามแบบพร้อมกันด้วยอาการยกพานเครื่องสักการะขึ้นในท่าจบนิคฺคหฺนอย (เฉพาะที่ทำต่อพระสังฆเถระหรือเจ้าอาวาส วางพานเครื่องสักการะลงตรงหน้าแล้วกราบอีก 3 ครั้ง ในบางแห่งท่านปฏิบัติกันอย่างนี้)
5. เสร็จจากรูปหนึ่งแล้วทำกับอีกรูปหนึ่ง โดยวิธีดังกล่าว ต่อเนื่องไปจนถึงสามเณรรูปสุดท้าย เป็นอันเสร็จพิธีสามิจิกรรมในโรงอุโบสถวันนี้

ในระยะเข้าพรรษา เริ่มแต่วันเข้าพรรษา ระยะเวลาประมาณ 7 วัน ควรทำสามิจิกรรมในระยะเข้าพรรษาเริ่มแต่วันเข้าพรรษาและหลังวันเข้าพรรษา ควรทำสามิจิกรรมต่อท่านที่เคารพนับถือซึ่งอยู่ต่างวัดโดยทั่วถึงกัน ในโอกาสจะจากกันไปอยู่วัดอื่นหรือถิ่นอื่น นิยมทำต่อผู้มีอาวุโสกว่าตนในวัด และต่อท่านที่เคารพนับถือทั่วไป เป็นการลาจากกันทั้ง 2 กรณีนี้ เป็นการทำสามิจิกรรมแบบขอขมาโทษ นอกจากนี้ยังมีสามิจิกรรมแบบถวายสักการะเป็นการแสดงมุทิตาจิตอีกแบบหนึ่ง นิยมทำต่อท่านที่ตนเคารพนับถือในโอกาสที่ท่านผู้นั้นได้รับอิสริยยศดี หรือได้รับการยกย่องในฐานะนัคนครคดียุคเป็นการ

แสดงจิตใจที่พลอยยินดีให้ปรากฏเพราะความมุ่งหมายและเหตุผลของการทำสามัคคีธรรมมีดังกล่าว การกระทำจึงเกิดพิธีขึ้นโดยนิยมเป็นแบบ ๆ ดังต่อไปนี้

2.5.5 องค์ประกอบในการทำสามัคคีธรรม

เป็นธรรมเนียมของสงฆ์อย่างหนึ่งที่ภิกษุสามเณรพึงทำความชอบต่อกัน เพื่อความสามัคคีกัน อยู่ร่วมกันโดยสงบสุข การทำความชอบนี้เรียกว่า สามัคคีธรรม หมายถึง การขอขมาโทษกัน ให้ อภัยกัน ทุกโอกาสไม่ว่าจะมีโทษชัดชัดหรือมองใจกันหรือไม่ก็ตาม โอกาสควรทำสามัคคีธรรมนั้น โดย นิยมมีดังนี้ ในวันเข้าพรรษา ทั้งภิกษุและสามเณรที่ร่วมอยู่วัดเดียวกันควรทำสามัคคีธรรมต่อกัน เรียง ตัวตั้งแต่ผู้มีอาวุโสมากที่สุด ถึงสามเณรรูปสุดท้ายในวัด ไม่ควรเว้นเพื่อความสามัคคีในวัด สำหรับที่จะ ทำกันในวันเข้าพรรษา บางแห่งทำหลังจากการเจริญพุทธมนต์ จบแล้ว ก่อนออกจากโรงอุโบสถ แม้ ทำลำดับหลังท่านก็ไม่ห้าม สำหรับวัดที่มีภิกษุสามเณรที่จำพรรษาไม่มากนักควรทำร่วมกันทั้งวัดให้ เสร็จภายในโรงอุโบสถในวันเข้าพรรษานี้ ทำเรียงลำดับอาวุโส จากพระสังฆเถระลงมาจนถึงสามเณร รูปสุดท้าย ถ้ามีจำนวนมากจะแบ่งทำร่วมกันเฉพาะต่อท่านผู้มีพรรษาพันสิบ ซึ่งเป็นพระเถระนั้นก่อน ในโรงอุโบสถ นอกนั้นแยกกันไปทำตามกุฏิโดยอริยาศรัยก็ได้ การทำร่วมกันในโรงอุโบสถเป็นการ แสดงหน้าที่ผู้ใหญ่ผู้น้อยและแสดงความสามัคคีในหมู่คณะ

2.5.6 คำกล่าวการทำสามัคคีธรรมในพุทธศาสนา

- 1) ระตะนัตตะเย ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกัน เต (กล่าว 3 ครั้ง)
- 2) สังฆะ ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุ โน กันเต (กล่าว 3 ครั้ง)
- 3) มหาเถเร ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุ โน กันเต (กล่าว 3 ครั้ง)
- 4) เถเร ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุ โน กันเต (กล่าว 3 ครั้ง)
- 5) อาจารย์เยเร ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

“อะหัง ขะมามิ ตุมहेหิปีเม ขะมิตัพพัง” แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า : “ข้าพเจ้ายกโทษให้ และขอให้พวกท่านพึงยกโทษให้แก่ข้าพเจ้าด้วย”

ผู้ขอขมาทั้งหมดจะกล่าวรับว่า “อะมามะ กันเต”

(คำกล่าว) ทำวัตรขอขมาพ่อแม่ครูบาอาจารย์

พระมหาเถระใช้คำว่า มหาเถเร ปะมาเทนะ ทะวารัตตะเยนะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโน กันเต

อาจารย์ใช้คำว่า อาจารย์เยปะมาเทนะ ทะวารัตตะเยนะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโน กันเต (แปลว่า) : กรรมชั่วอันใดที่เป็นบาปอกุศล อันข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งล่วงเกิน ในพ่อแม่ ครูบาอาจารย์ ด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งต่อหน้า และลับหลังจำได้ หรือ จำไม่ได้ก็ดี ทั้งที่มีเจตนา และหา เจตนาไม่ได้ก็ดี ขอท่านจงโปรดดโทษ และอโหสิกรรมแก่ข้าพเจ้าเพื่อไม่ให้บาปเป็นกรรมต่อกัน

(ตัวแทนมอบพานดอกไม้ ผ้าอาบน้ำฝน ไม้เจีย ถวายแด่พ่อแม่ครูบาอาจารย์เสร็จแล้วทุกคน หมอบกราบลง)

(พระอาจารย์กล่าวว่า) : อะหัง โว ชะมามิ ตุมเหปิ เม ชะมิตัพพัง

(พร้อมกันว่า) : ชะมามะ กันเต

(พระอาจารย์จะให้พรว่า) : เอวัง โหตุ เอวัง โหตุ, โย จะ ปุพเพ ปะมัจชิตวา ปัจฉา โส นัปปะมุจจะติ, โสมัง โลกัง ปะภาเสติ อภา มุตโต ะ จันทิมา, ยัสสะ ปาปัง กะตัง กัมมัง กุสะเลนะ ปะหิยะติ, โสมัง โลกัง ปะภาเสติ อภา มุตโต ะ จันทิมา, อะภิวาตะนะสีสัสสะนิจัจัง วุฑฒาปะจายี โน, จัตตารอ ธัมมา วัฑฒันติ, อายุ วัณโณ สุขัง พะลัง

(พร้อมกันว่า) : สาธุ กันเต

(เสร็จแล้ว) : กราบ 3 ครั้ง พร้อมกัน

2.6 สรุปแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสามิจิกรรม

จากการศึกษาความเชื่อในการกระทำสามิจิกรรมเชิงพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้ ความเชื่อในด้านหลักธรรมที่ชัดเจนมากที่สุดคือ หลักกัตถุญกตเวทิตาธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ถูกปลูกฝังอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา โดยหลักธรรมนี้สร้างแรงบันดาลใจและปลูกฝังความคิดเกี่ยวกับความกัตถุญและกตเวทิต์ตั้งแต่เริ่มต้นในจิตใจของบุคคล หลักกัตถุญกตเวทิตาธรรมยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทวิฑริกและอันเตวสิก หลังจากที่ได้ผ่านการบรรพชาและอุปสมบทแล้ว ความสัมพันธ์นี้แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลบรรพชา-อุปสมบทแล้ว ผู้ที่ทำให้พิธีกรรมสำเร็จลุล่วงได้นั้นเปรียบเสมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิดชีวิตใหม่ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากบิดามารดาผู้ให้กำเนิดในทางโลก ดังนั้น อุปัชฌาย์จึงถือเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตใหม่แก่ภิกษุสามเณร ผู้เป็นศาสนทายาทในอนาคต การประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา (สามิจิกรรม) ถือเป็นการแสดงความเคารพและสักการะสิ่งสูงสุดทั้งทางกายและทางจิตใจ นอกจากนี้ ความเชื่อในการทำสังฆกรรมยังเป็นการช่วยเหลือและสนับสนุนพระวินัยต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายให้พระสงฆ์เป็นผู้ดูแลและปฏิบัติตามในกิจการต่าง ๆ ของพุทธปรัชญา

การปฏิบัติเกี่ยวกับการลงอุโบสถกรรมหรือการกระทำที่เรียกว่าสามิจิกรรมนั้น เป็นเรื่องสำคัญในพระวินัยพุทธบัญญัติที่พระพุทธองค์ทรงกำหนดไว้ เพื่อให้พระสงฆ์สามารถดำเนินกิจการส่วนรวมหรือสังฆกรรมได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสมัครสมานสามัคคีธรรมในหมู่สงฆ์ และให้การทำสังฆกรรมสำเร็จผลตามพระธรรมวินัย หลักการสำคัญในการปฏิบัติสังฆกรรม 1. การสวดปาฏิโมกข์ 2. การอุปสมบท 3. การกรานกฐิน 4. การอัฏฏาณ (การขอขมาโทษ) ความสำคัญของสามัคคีธรรม การยึดหลักสามัคคีธรรมของพุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ศาสนกิจของพระสงฆ์ดำเนินไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะในเรื่องสีมา (เขตกำหนดสำหรับทำสังฆกรรม) ซึ่งต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามพระวินัย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือติดขัดในการทำสังฆกรรม การสร้างศาสนทายาท การบวชหรืออุปสมบทในพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างศาสนทายาทเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยผู้บวชต้องมีศรัทธาและความตั้งใจในการศึกษาเล่าเรียนทั้งปริยัติ (การศึกษา scriptures) ปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรม) และปฏิเวธ (การบรรลุธรรม) ทั้งคณ

ธรรมา (หน้าที่ด้านการศึกษา) และวิปัสสนาธรรม (หน้าที่ด้านการปฏิบัติวิปัสสนา) เมื่อมีความรู้พร้อมแล้ว จึงนำมาเผยแผ่ให้กับพุทธศาสนิกชนทั่วไป การปฏิบัติตามหลักสามมีจิตรกรรมและสังฆกรรมนั้น ต้องยึดหลักกตัญญูกตเวทิตาธรรม (รู้คุณและตอบแทนคุณ) และสาราณียธรรม (การระลึกถึงกัน) เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์และพุทธบริษัท การกระทำเหล่านี้ไม่เพียงแต่ทำให้สังฆกรรมสำเร็จผลเท่านั้น แต่ยังช่วยสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองต่อไป

วัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ของไทย ล้วนมีกิจกรรมที่หลากหลายซึ่งสะท้อนถึงศรัทธาและความเชื่อของประชาชน โดยเฉพาะการสร้างวัดและอุโบสถ ซึ่งต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานสำคัญ ศรัทธานี้ปรากฏชัดผ่านการเสียสละ การให้ทาน ทั้งในรูปแบบของปัจจัยและวัสดุสิ่งของต่าง ๆ โดยการสนับสนุนจากพุทธศาสนิกชนและพุทธบริษัท 4 ในปัจจุบัน กิจกรรมเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการศึกษาดูงาน โดยเฉพาะการศึกษาศิลปะและพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีอุปสมบท ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญในแต่ละชุมชน นอกจากนี้ ยังมีประเพณีการทอดกฐิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างวัดและอุโบสถ โดยทั้งหมดนี้ล้วนเกิดขึ้นจากการกระทำที่เรียกว่า "สามมีจิตรกรรม" ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอยู่เสมอ โดยเน้นว่าการแก้ปัญหามustเริ่มที่ต้นเหตุจึงจะได้ผล หากแก้ไม่ถูกจุดหรือไม่ตรงเวลา ย่อมไม่เกิดประโยชน์ และอาจทำให้ปัญหาลูกกลามมากขึ้น สาเหตุของปัญหาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน หรือการทะเลาะวิวาท ล้วนเกิดจากการที่บุคคลในสังคมละเลยการเคารพซึ่งกันและกัน และไม่ปฏิบัติตามหลักธรรมอย่างถูกต้องตามหลักศาสนาธรรม จึงนำมาซึ่งความเดือดร้อนในที่สุด การแก้ไขปัญหาจึงต้องเริ่มจากการปลูกฝังความเคารพและการปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้อง เพื่อสร้างความสมานฉันท์และลดความขัดแย้งในสังคม

บทที่ 3

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามสิกขธรรม

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำสามสิกขธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด” ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามสิกขธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายตามลำดับ ดังนี้

- 3.1 ความหมายของหลักพุทธปรัชญาเถรวาท
- 3.2 หลักการธรรม 6 ในพระไตรปิฎก
- 3.3 สาราณียธรรม 6
- 3.4 พรหมวิหาร 4
- 3.5 สรุป หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามสิกขธรรม

3.1. ความหมายของหลักพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเป็นหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาสั่งสอน เพื่อเป็นแนวทางในการดับทุกข์และเข้าถึงความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งเป็นวงจรของการเวียนว่ายตายเกิดที่มนุษย์ต้องประสบ พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธคำสอนในคัมภีร์พระเวทและแนวคิดทางปรัชญาที่เน้นเพียงการท่องจำหรือการยึดติดในพิธีกรรม โดยทรงเน้นการปฏิบัติจริงเพื่อค้นหาความจริงด้วยตนเอง พุทธปรัชญามีลักษณะเฉพาะคือการผสมผสานระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติ โดยมุ่งเน้นการค้นหาความจริงผ่านกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและการทดลองปฏิบัติจนสามารถพิสูจน์ได้ด้วยตนเอง หลักคำสอนนี้ไม่เพียงแต่เสนอแนวคิดทางปรัชญาเท่านั้น แต่ยังให้วิธีการปฏิบัติที่ชัดเจนเพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง หัวใจสำคัญของพุทธปรัชญาคือการเข้าใจในอริยสัจสี่ ซึ่งประกอบด้วยทุกข์ (ปัญหาของชีวิต) สมุทัย (สาเหตุของทุกข์) นิโรธ (การดับทุกข์) และมรรค (แนวทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์) โดยมรรคมรรคแปดเป็นแนวทางปฏิบัติที่ครอบคลุมทั้งด้านศีล สมาธิ และปัญญา พุทธปรัชญาจึงไม่ใช่เพียงทฤษฎีทางความคิด แต่เป็นวิถีชีวิตที่เน้นการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง และการเข้าถึงความจริงอันสูงสุดคือความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง

บุญมี แท่นแก้ว ได้อธิบายไว้ใน “พุทธปรัชญาเถรวาท” พุทธปรัชญา คือ เป็นปรัชญาที่ค้นพบโดย พระพุทธเจ้า เป็นปรัชญาที่ตระหนักในความจริงที่เรียกว่า “สัจจนियม” อันเป็นกฎธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ในโลกไม่มีสิ่งใดมาบังคับดลให้เป็นไป จึงเรียกว่า “ธรรมชาตินियม”¹

คำนวณ คำมณี ได้อธิบาย พุทธปรัชญาที่กล่าวไว้ว่า หลักคำสอนเรื่องความรู้และความจริงของมนุษย์และโลกตามหลักพุทธธรรมซึ่งศึกษาวิเคราะห์ด้วยเหตุผลทางปรัชญา รวมทั้งหลักการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุด หลักคำสอนเรื่องความรู้และความจริงของมนุษย์และโลกตามหลักพุทธธรรม²

¹บุญมี แท่นแก้ว, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, 2544), หน้า 53.

²คำนวณ คำมณี, แนวคิดพุทธปรัชญาในวรรณกรรมหนังสือชุด เรื่องท้าวชมพูฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา, วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่13 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560): 105-153.

ธีรโชติ เกิดแก้ว ได้อธิบาย พุทธปรัชญา หมายถึง วิทยาการขั้นสูงที่สอนให้มนุษย์รู้จักตัวเอง ผู้อื่นและสิ่งอื่นๆ ตามความเป็นจริงและเป็นวิทยาการที่จะต้องลงมือศึกษาและปฏิบัติด้วยตนเอง โดยมีความหลุดพ้นจากกิเลสตามลำดับขั้นเป็นเป้าหมาย³

ตามหลักพุทธปรัชญาแล้ว เนื้อหาหลักจะจำกัดอยู่เฉพาะในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาเท่านั้น ซึ่งหมายถึงคำสอนทางธรรมะที่เกี่ยวข้องกับความจริงของชีวิต การปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ และการพัฒนาจิตใจตามหลักเหตุผลและปัญญา โดยไม่รวมถึงส่วนที่เป็นศาสนา (พระพุทธเจ้า), ศาสนบุคคล (พระสงฆ์หรือบุคคลในประวัติศาสตร์), ศาสนพิธี (พิธีกรรมต่าง ๆ), และศาสนสถาน (วัดหรือสถานที่ทางศาสนา) เว้นเสียแต่ว่าส่วนเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องหรือเชื่อมโยงกับศาสนธรรมที่ต้องศึกษาวิเคราะห์ผ่านการใช้เหตุผลเชิงปรัชญา กล่าวอีกนัยหนึ่ง พุทธปรัชญามุ่งเน้นการวิเคราะห์และทำความเข้าใจหลักธรรมะด้วยการใช้เหตุผลและปัญญา โดยไม่ให้ความสำคัญกับรูปแบบภายนอกหรือพิธีกรรมต่าง ๆ หากไม่เกี่ยวข้องกับการค้นหาความจริงทางธรรมะ ดังนั้น การศึกษาพุทธปรัชญาจึงเป็นการศึกษาที่เน้นการคิดวิเคราะห์และปฏิบัติตามหลักเหตุผลมากกว่าการยึดติดกับรูปแบบหรือพิธีกรรมทางศาสนา⁴

พุทธปรัชญาให้ความสำคัญกับความคิดและความเชื่อของมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่กำหนดและชี้นำการกระทำทุกอย่างในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ล้วนมีรากฐานมาจากความคิดทั้งสิ้น ดังนั้น การพัฒนาความคิดของมนุษย์จึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักธรรม ซึ่งเป็นแนวทางหลักของพระพุทธศาสนา การปรับปรุงนี้เน้นการใช้ภาษาที่ถูกต้องตามหลักอักขรวิธี และสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาที่ให้ความสำคัญกับความคิดและการปฏิบัติตามหลักธรรม⁵

จึงสรุปได้ว่า พุทธปรัชญา หมายถึง หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับสัจธรรม (ความจริง) และจริยธรรม (หลักปฏิบัติ) ในพระพุทธศาสนา โดยมีการนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนามาศึกษาและวิเคราะห์ผ่านกระบวนการทางปรัชญา ซึ่งอาศัยเหตุผลและการแยกแยะประเด็นเพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา กระบวนการและหลักการของพุทธปรัชญาจะต้องเป็นไปตามหลักเหตุผล และมุ่งเน้นการค้นหาความจริงเกี่ยวกับเป้าหมายและจุดหมายสูงสุดของชีวิต การนิยามความหมายเหล่านี้ช่วยให้เห็นขอบเขตของพุทธปรัชญาว่าจำกัดอยู่ภายในกรอบของศาสนธรรมในพระพุทธศาสนาเท่านั้น โดยไม่รวมถึงองค์ประกอบอื่น ๆ เว้นแต่องค์ประกอบเหล่านั้นจะมีความเชื่อมโยงกับศาสนธรรม จึงจะสามารถศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางปรัชญาได้

เมื่อก้าวถึงศาสนาทางด้านฝั่งตะวันออก มีคำกล่าวกันว่าศาสนากับปรัชญาแยกจากกันไม่ออก ซึ่งความเป็นเช่นนี้ต้องยอมรับว่าในสมัยก่อนการเกิดขึ้นของศาสนาในอินเดีย ได้มีคัมภีร์หนึ่งที่

³ธีรโชติ เกิดแก้ว, *พุทธปรัชญา: มติการมองโลกและชีวิตตามความจริง*, (กรุงเทพมหานคร: คอมเมอร์เชียลเวิลด์มีเดีย, 2553), หน้า 24.

⁴สุนทร ณ รั้งสี, *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552), หน้า 45.

⁵ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, *เอกสารประกอบคำบรรยาย พป 307 สัมมนาสารัตถะแห่งพระพุทธศาสนา และปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2553), หน้า 76-77.

ผู้คนยอมรับเป็นหลักคำสอนของคนในยุคสมัยนั้น นั่นคือคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ศาสนาที่พราหมณ์รวบรวมขึ้นจากบทเพลงสวดในเวลาทำศึกและการสังเวย เรียกว่า ฤคเวท ซึ่งกล่าวถึงสภาพสังคมของชาวอารยันในสมัยนั้น ภายหลัง ด้วยเหตุที่คัมภีร์ไม่มีความชัดเจนและไม่สามารถวิพากษ์วิจารณ์คำสอนได้ จึงทำให้เกิดกลุ่มหนึ่งที่ไม่ยอมรับการปฏิบัติตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระเวท เรียกว่า กลุ่มนาสติกะ (กลุ่มที่ปฏิเสธคัมภีร์พระเวท) เช่น ศาสนาพุทธและศาสนาเชน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาของการโต้แย้งระหว่างศาสนา ทำให้ผู้คนมีมุมมองต่อความหมายของศาสนาที่แตกต่างกัน หากใครมีโลกทัศน์ที่ชัดเจนและตอบโจทยปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนาได้ ก็จะเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป นั่นคือโลกทัศน์ของบุคคลนั้น ในยุคที่มีแต่ความขัดแย้ง พุทธปรัชญาได้ถือกำเนิดจากการค้นพบของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหลักคำสอนที่จัดอยู่ในกลุ่มนาสติกะ มีลักษณะปฏิเสธคำสอนในคัมภีร์พระเวท โดยมีหลักแนวคิดทางปรัชญาและวิธีการปฏิบัติทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติที่แตกต่างกัน กระบวนการหลักคำสอนของพุทธปรัชญามุ่งเน้นการแสวงหาแนวคิดเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้น (ความจริง) จากวัฏจักรการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิต โดยหลักคำสอนเหล่านี้ผ่านกระบวนการคิดและทดลองปฏิบัติจนพิสูจน์ได้ ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาก่อนมาเป็นพุทธปรัชญา เริ่มจากเจ้าชายสิทธัตถะ หรือพระสมณโคดม ผู้ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา พระองค์ประสูติในวรรณะกษัตริย์ตามระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์ในสมัยนั้น เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ กับพระนางสิริมหามายา เมื่อถึงช่วงหนึ่ง พระองค์ทรงออกบวชเพื่อค้นหาความจริงของชีวิต ด้วยความคิดที่ว่าโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ หลังจากออกบวช พระองค์ทรงแสวงหาวิธีการเข้าถึงความหลุดพ้นจากความทุกข์ ผ่านกระบวนการคิดทางปรัชญาและการปฏิบัติเป็นเวลาเกือบ 6 ปี จนกระทั่งค้นพบหลักแนวคิดและกระบวนการที่นำไปสู่ความหลุดพ้นได้ หลังจากนั้น พระองค์ทรงประกาศเผยแผ่หลักคำสอนเหล่านี้เป็นเวลา 45 พรรษา จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา คงเหลือไว้เพียงหลักแนวคิดและวิธีการปฏิบัติให้คนรุ่นหลังได้สืบทอด

3.2 การวธรรม 6

การวะ หรือ การวตา หมายถึง ความเคารพ การถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะพึงใส่ใจ และปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หรือด้วยความหนักแน่นจริงจัง รวมถึงการมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลหรือสิ่งนั้น แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นอย่างถูกต้อง ด้วยความจริงใจ (reverence; esteem; attention; appreciative action)

ธรรม 6 อย่างที่เรียกว่า “การวตา” (ความเคารพ) อันเป็นคุณธรรมที่ส่งเสริมความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ มีดังนี้

1. สัตถุการวตา (ความเคารพในพระศาสนา - reverence for the Master) ในบางแห่งอาจเรียกว่า พุทธการวตา (ความเคารพในพระพุทธเจ้า - reverence for the Buddha)
2. ธัมมการวตา (ความเคารพในธรรม - reverence for the Dhamma)
3. สังฆการวตา (ความเคารพในสงฆ์ - reverence for the Order)
4. สิกขาการวตา (ความเคารพในการศึกษา - reverence for the Training)
5. อปฺปมาทการวตา (ความเคารพในความไม่ประมาท - reverence for earnestness)
6. ปฏิสันถารการวตา (ความเคารพในปฏิสันถาร - reverence for hospitality)

ธรรม 6 อย่างนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุ⁶

การระ 6 อย่าง การระ หมายถึง การแสดงความเคารพ ยกย่อง เชิดชู และให้ความสำคัญ แก่บุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการระไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. สัตถุการวตา หมายถึง ความเคารพเอื้อเฟื้อในพระพุทธเจ้า ในฐานะพุทธศาสนิกชนผู้ประกาศตนนับถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกนั้น จะต้องแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้า ด้วยกาย วาจา และใจ เมื่อเข้าไปในสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ต้องมีการกายและวาจาที่แสดงออกถึงความเคารพนับถือ เมื่อพูดถึงพระพุทธเจ้า ก็ต้องพูดด้วยความเคารพ ไม่ดูหมิ่น ไม่เล็งเลสงสัย และเมื่อคิดถึงพระพุทธเจ้า ก็ต้องคิดด้วยความเคารพเทิดทูน ในฐานะที่พระองค์เป็นศาสดาของตน

2. อัมมการวตา หมายถึง การมีความเคารพอย่างแน่วแน่ในพระธรรม ซึ่งคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การแสดงความเคารพต่อพระธรรมสามารถทำได้ทั้งทางกายและวาจา เช่น 1. ไม่เดินข้ามหรือเหยียบข้อความหรืออักษรที่จารึกพระธรรม 2. ไม่นั่งทับหนังสือหรือสิ่งของที่มีข้อความทางธรรม 3. ไม่นำพระธรรมมาพูดเล่นหรือล้อเลียนจนขาดความเคารพ 4. ไม่วิพากษ์วิจารณ์พระธรรมด้วยท่าทีดูหมิ่นหรือคัดค้าน 5. ไม่ขัดแย้งกับคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 6. ไม่คัดค้านหรือฝ่าฝืนคำสั่งที่เป็นพระวินัย การแสดงความเคารพพระธรรมอย่างแท้จริง คือการยึดถือและปฏิบัติตามคำสอนด้วยความศรัทธา โดยเว้นจากการกระทำที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม และปฏิบัติตามสิ่งที่ทรงอนุญาตไว้อย่างเคร่งครัด

3. สังฆการวตา หมายถึง ความเคารพอย่างสูงต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์คือหมู่ชนผู้ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามคำสั่งสอนนั้นอย่างเคร่งครัด และสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วย พระสงฆ์จึงเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม และปฏิบัติสมควร เป็นผู้ที่ควรค่าแก่การให้การเคารพ การสักการะ และการนับถือของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ทั้งในพระพุทธศาสนาและในหมู่พระสงฆ์ด้วยกัน การแสดงความเคารพต่อพระสงฆ์ทางกายนั้น หมายถึง การกระทำใด ๆ ที่เกิดจากความปรารถนาดีและความหวังดี เมื่อพูดกับพระสงฆ์ก็ควรพูดด้วยความเคารพ มีความปรารถนาดีและความหวังดี เมื่อคิดถึงพระสงฆ์ก็ควรคิดด้วยความเมตตาและความปรารถนาดี ไม่แสดงอาการดูหมิ่นหรือไม่เหมาะสมในลักษณะใด ๆ

4. ลิกขาการวตา หมายถึง การมีความเคารพอย่างยิ่งในไตรสิกขา ไตรสิกขา ประกอบด้วย

1. ศีล คือ ข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อเป็นแนวทางห้ามและอนุญาตการกระทำต่าง ๆ

2. สมาธิ คือ หลักการฝึกจิตให้สงบ เป็นการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้จิตตั้งมั่น

3. ปัญญา คือ ข้อปฏิบัติเพื่อขจัดกิเลสในระดับต่าง ๆ ออกจากจิตใจ

การแสดงความเคารพต่อไตรสิกขา คือ การปฏิบัติตามสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ด้วยความเอื้อเฟื้อ มีความระมัดระวังในโทษแม้เพียงเล็กน้อย และตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่

⁶พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546 ก), ข้อที่ 261.

ทรงวางไว้ นอกจากนี้ ยังให้ความสำคัญกับการบำเพ็ญเพียรทางจิต พยายามใช้ปัญญาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ จนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรม

5. อัปมาทการวตา หมายถึง การมีความเคารพในความไม่ประมาท โดยคำว่า “ไม่ประมาท” หมายถึง การไม่เผอเรอ ไม่หลงลืม และไม่พลั้งพลาด บุคคลควรดำรงตนอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาทแม้ในวัยเยาว์ว่า “อายุน้อย” ไม่ประมาทในสุขภาพว่า “ร่างกายแข็งแรง” และไม่ประมาทในชีวิตว่า “ยังไม่เป็นอะไร” ทั้งนี้ ต้องพยายามรักษาจิตใจให้ตั้งมั่น ระวังไม่ให้เกิดความกำหนัด ความขัดเคือง หรือความลุ่มหลงมัวเมาในอารมณ์ต่าง ๆ

6. ปฏิสันถารการวตา หมายถึง ความเคารพในการต้อนรับผู้มาเยือน การปฏิสันถาร คือ การต้อนรับปราศรัย ซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าบ้านที่จะต้องแสดงอัธยาศัยไมตรีต่อผู้ที่มาเยือนสถานที่ของตน โดยการแสดงปฏิสันถารสามารถทำได้ 2 วิธี ดังนี้

1. อามิสปฏิสันถาร คือ การต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น มีเครื่องดื่ม ข้าวปลาอาหารไว้บริการ

2. ธัมมปฏิสันถาร คือ การต้อนรับให้เหมาะสมกับฐานะของแขก รวมถึงการสนทนาธรรมหรือกล่าวธรรมะร่วมกัน

การะทั้ง 6 ประการนี้ พระองค์ทรงแสดงไว้ว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ผู้เห็นภัยในสังสารวัฏจะต้องกระทำให้บังเกิดขึ้น และเมื่อใครปฏิบัติตามได้ ก็ได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตนใกล้พระนิพพาน⁷

ความเคารพ หมายถึง การตระหนักรู้ ชำบชื่น และเข้าใจถึงคุณความดีที่มีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ยอมรับนับถือในคุณค่าของเขาอย่างจริงใจ แล้วแสดงออกซึ่งความนับถือนั้นด้วยการประพุดติตนอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน และอ่อนโยน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง วัตถุทั้งหลายในโลกต่างมีคุณสมบัติเฉพาะตัวของมัน หากใครทราบคุณสมบัติเหล่านั้นตามความเป็นจริง ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างมากมาย เช่น นักวิทยาศาสตร์รู้คุณสมบัติของแม่เหล็ก ก็นำไปใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ รู้คุณสมบัติของแร่เรเดียม ก็นำไปใช้รักษาโรคมะเร็งได้ แต่การที่จะรู้คุณสมบัติตามความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้น ทำได้ยากมาก และเป็นวิสัยของนักปราชญ์หรือผู้มีปัญญาเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน คนทั้งหลายในโลกต่างก็มีคุณความดีในตัว มากบ้าง น้อยบ้าง ไม่เท่ากัน ผู้ใดทราบถึงคุณความดีของบุคคลทั้งหลายได้ตามความเป็นจริง ก็จะได้รับประโยชน์ ทำให้มีโอกาสที่จะถ่ายทอดคุณความดีนั้น ๆ จากผู้อื่นมาสู่ตนเอง แต่การที่จะสามารถรู้เห็นถึงคุณความดีของผู้อื่นนั้นทำได้ยากยิ่งกว่าการรู้คุณสมบัติของวัตถุต่าง ๆ เพราะมีกิเลสเข้ามาบดบังใจ เช่น ความคิดลบหลู่คุณทาน ความไม่ใส่ใจ หรือความทะนงตัว ทำให้มองคนอื่นอย่างไรก็ไม่เห็นมีใครดี คนนั้นก็ไม่ได้ คนนี้ก็ไม่ได้ คนไหนก็ไม่ได้ ไม่เห็นมีใครดีสักคน ถ้าจะมีก็เห็นจะมีอยู่คนเดียว...คือ ตัวเอง คนพวกนี้เป็นพวก “ตาไม่มีแวว” คือตาก็ใส ๆ ดี แต่ไม่เห็นคุณความดีของผู้อื่น เพราะขาดความสังเกต เมื่อมองความดีของเขาไม่ออก ก็ไม่สนใจที่จะถ่ายทอดเอาความดีของเขาเข้ามาสู่ตัวเอง

ดังนั้น บุคคลที่มีปัญญามากจนสามารถตระหนักในคุณความดีของผู้อื่นได้ จึงถือเป็นคนพิเศษอย่างแท้จริง เพราะจิตใจของเขาสูงส่ง พ้นจากความถือตัวต่าง ๆ และเปิดกว้างพร้อมที่จะรับความดีจากผู้อื่นเข้ามาสู่ตน บุคคลเช่นนี้คือผู้ที่มีความเคารพอย่างแท้จริง

⁷หนังสือ “ธรรมปริทรรศน์ 1” พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ) 6/2526.

หลักการวรรกรรม 6 ในพระไตรปิฎก

ครั้งนั้น เทวดาตนหนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมีงาม ยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสี่น ให้สว่างไสว แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่อันควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบ ทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรม 6 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ วรรม 6 ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา 1, ความเป็นผู้เคารพในพระธรรม 1, ความเป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ 1, ความเป็นผู้เคารพในสิกขา 1, ความเป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท 1, ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร 1, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรม 6 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดานั้นได้กล่าว ดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัยลำดับนั้น เทวดาตนนั้นทราบว่ พระศาสดาของเราทรงพอพระทัยแล้ว จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้ว หายไป ณ ที่นั้น ฯ

ครั้นพอล่วงราตรีนั้นไป พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เทวดาตนหนึ่ง เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว มีรัศมีงามยิ่งยังวิหารเชตวันทั้งสี่น ให้สว่างไสว แล้วเข้ามาหาเราถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรม 6 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ วรรม 6 ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา 1, ความเป็นผู้เคารพในพระธรรม 1, ความเป็นผู้เคารพในพระสงฆ์ 1, ความเป็นผู้เคารพในสิกขา 1, ความเป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท 1, ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร 1, ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรม 6 ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ดูภิกษุทั้งหลาย เทวดาตน นั้นได้กล่าว ดังนี้แล้ว อภิวัตเรา ทำประทักษิณแล้ว ได้หายไป ณ ที่นั้น ฯ

ภิกษุผู้เคารพในพระศาสดา เคารพในพระธรรม เคารพอย่างแรงกล้าในพระสงฆ์ เคารพในความไม่ประมาท เคารพในปฏิสันถาร ย่อมเป็นผู้ไม่ควรเพื่อเสื่อม ย่อมมี ณ ที่ใกล้ นิพพานทีเดียว ฯ^๘

1. เรื่องความเคารพอย่างยิ่งในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระเจ้าปเสนทิโกศล

สมัยหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทรงแสดงอาการเคารพนอบน้อมต่อ พระพุทธองค์เป็นอย่างมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสถามว่า ดูก่อนมhabพิตรมhabพิตรทรงเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำการเคารพนอบน้อมเป็นอย่างยิ่งเห็นปานนี้ พระเจ้าปเสนทิโกศลได้กราบทูลว่า เป็นเพราะทรงเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เป็นเหตุทำให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ คือ

- 1) ทำให้เกิดพระรัตนตรัยขึ้นบนโลก
- 2) ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้เมื่อตั้งใจประพฤติพรหมจรรย์แล้วก็บวชยาวไม่สึกซึ่งต่างไปจากนักบวชอื่น ๆ ที่มักสึกไปครองเรือน
- 3) ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้สมัคสมานสามัคคีกัน มีจิตเมตตาต่อกันไม่เหมือนกับคฤหัสถ์ที่มักจะวิวาทกัน
- 4) ทำให้พระภิกษุในธรรมวินัยนี้มีอินทรีย์ผ่องใสอันเกิดจากการได้รู้คุณพิเศษที่ยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ซึ่งต่างไปจากนักบวชอื่น ๆ มักมีอินทรีย์ไม่ผ่องใส

^๘อง.ปญจก. 22/303/340-341.

5) ทำให้ในสมัยใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บริษัททั้งหลายอยู่ในบริษัท นั้นสาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่มีเสียงจามหรือเสียงไอเลย ซึ่งเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์มาก ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกพระสาวกได้ดีแล้วอย่างนี้โดยไม่ต้องใช้อาชาวุธ โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่ทรงเคยได้ทอดพระเนตรเห็นบริษัทอื่นที่ฝึกได้ดียวนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้ และแม้แต่พระองค์ท่านเองซึ่งเป็นกษัตริย์มีอำนาจมากก็ยังไม่อาจฝึกข้าราชการบริพารไม่ให้พูดสอดขึ้นในระหว่างได้อย่างนี้เช่นกัน

6) ทำให้กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ที่ตั้งใจไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อจะได้อะไรด้วย กลับพากันยอมตนเข้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

7) ทำให้พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ฯลฯ คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต... สมณะผู้เป็นบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ ที่ตั้งใจไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อจะได้อะไรด้วย กลับขอโอกาสกับพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อขอออกบวชเป็นบรรพชิต แล้วเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์

8) ทำให้ช่างไม้สองคน คนหนึ่งชื่ออสิทันทะ คนหนึ่งชื่อปุราณะ ซึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ชุบเลี้ยงไว้ ให้ช่วยดยานของพระองค์ พระองค์ให้เครื่องเลี้ยงชีพแก่เขา นายสมาให้เขาแต่ถึงกระนั้นเขาจะได้ทำความเคารพนบในพระเจ้าปเสนทิโกศล เหมือนในพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หาไม่ เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ใด เขาก็ผินศรัทธาไปทางทิศนั้นนอนเหยียดเท้ามาทางพระเจ้าปเสนทิโกศล ทำให้พระองค์ทรงดำริว่าท่านเหล่านั้นคงจะรู้คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิมในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นแน่

และประการสุดท้าย ที่ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพนอบน้อมในพระผู้มีพระภาคเจ้า คือข้อที่ว่า แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์ เป็นชาวโกศล และมีพระชนมายุ 80 ปี เช่นเดียวกันกับพระองค์จากนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้นหม่อมฉันขอทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตรมหาบพิตรตรงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไปจากเรื่องนี้ทำให้เราเห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทรงมีพระอัจฉริยภาพ และคุณธรรมอันสูงส่ง ก่อให้เกิดสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นได้ยากต่าง ๆ มากมาย ทำให้พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเคารพเลื่อมใสนอบน้อมต่อพระพุทธองค์เป็นอย่างมาก ซึ่งเราสามารถที่จะนำเรื่องนี้มาเป็นสิ่งที่ทำให้ระลึกนึกถึงพระพุทธคุณ น้อมใจของเราให้เกิดความเคารพเลื่อมใสต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดีความเคารพในพระธรรม คือตระหนักถึงคุณประโยชน์อันมหาศาลของพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

1. เมื่อมีประกาศแสดงธรรมก็ไปฟัง
2. ฟังธรรมด้วยความสงบสำรวม ตั้งใจ
3. ไม่นั่งหลับ ไม่นั่งคุยกัน ไม่คิดฟุ้งซ่าน ขณะฟังธรรม
4. ไม่วางหนังสือธรรมะไว้ในที่ต่ำ
5. ไม่ดูหมิ่นพระธรรม
6. บอกธรรมสอนธรรม ด้วยความระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาด

เรื่องของความเคารพในพระธรรมนั้นสำคัญมาก เพราะแม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรายังทรงให้ความเคารพมาเป็นอันดับแรกหลังจากที่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ ๆ ซึ่งมีเรื่องราวดังต่อไปนี้

2. เรื่องความเคารพในธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สมัยหนึ่ง ภายหลังจากที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้แล้ว พระองค์ได้เสด็จไปประทับอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธแถบฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา อุรุเวลาประเทศ ครั้งนั้น ความปริวิตกแห่งพระหฤทัยบังเกิดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จเข้าที่สงัด ทรงพักผ่อนอยู่อย่างนี้ว่า บุคคลผู้ไม่มีที่เคารพ ไม่มีที่ยำเกรง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เราจะพึงสักการะ เคารพอาศัยสมณะหรือพราหมณ์ใครผู้ใดอยู่หนอ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า เราควรสักการะเคารพสมณะหรือพราหมณ์อื่นแล้วอาศัยอยู่ เพื่อความบริบูรณ์แห่งศีลชั้นธัมมัสมาสัมพุทธานุสสวัตติญาณทัสสนชั้นที่ยังไม่บริบูรณ์ แต่ว่า เรายังไม่เห็นสมณะหรือพราหมณ์อื่นที่ถึงพร้อมด้วยศีลชั้น-ธัมมัสมาสัมพุทธานุสสวัตติญาณทัสสนชั้น ยิ่งกว่าตนในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ ซึ่งเราควรสักการะเคารพแล้วอาศัยอยู่ อย่างกระนั้นเลย เราควรสักการะเคารพธรรมที่เราตรัสรู้นั้นแหละแล้วอาศัยอยู่ลำดับนั้น สหัมบดีพรหม ทราบความปริวิตกแห่งพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยใจก็อันตรธานจากพรหมโลก มาปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า เหมือนบุรุษมีกำลัง พึงเหยียดออกซึ่งแขนที่คู้อยู่หรือพึงคู้เข้าซึ่งแขนเหยียดอยู่ ฉะนั้น ครั้นแล้ว สหัมบดีพรหมกระทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระสุคต เรื่องนี้เป็นอย่างนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดได้มีมาแล้วตลอดกาลอันล่วงแล้ว แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็ทรงสักการะเคารพธรรมนั่นเองแล้วอาศัยอยู่ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดจักมีตลอดกาลไกลอันยังไม่มาถึง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น ก็จักทรงสักการะเคารพธรรมนั่นเองแล้วอาศัยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ก็ของทรงสักการะเคารพธรรมนั่นเองแล้วอาศัยอยู่ สหัมบดีพรหม ได้กราบทูล ดังนี้แล้ว ก็กล่าวนิคมคาถาขึ้นอีกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่ล่วงไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่าใดที่ยังไม่มีมาก็ดีและพระสมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดในบัดนี้ ผู้ยังความโศกของชนเป็นอันมากให้เสื่อมหายก็ดี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์ ทรงเคารพพระสัทธรรมอยู่แล้วยังอยู่และจักอยู่ต่อไป ข้อนี้เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเพราะเหตุนี้แหละ กุลบุตรผู้รักตนหวังความเป็นผู้ใหญ่ เมื่อระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงเคารพพระสัทธรรมจากเรื่องนี้เราจะได้ทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และในอนาคต จะทรงเคารพในธรรมเสมอ ดังนั้นเราเองซึ่งเป็นพุทธศาสนิกชนจึงควรให้ความสำคัญกับความเคารพในพระธรรมด้วยเช่นกัน ความเคารพในพระสงฆ์ คือตระหนักถึงคุณความดีของพระสงฆ์ ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ ดังนี้

1. กราบไหว้ โดยกิริยาอาการเรียบร้อย
2. นั่งเรียบร้อย ไม่นั่งกอดเข่าเจ้าจุก
3. ไม่สวมรองเท้า ไม่กางร่ม ในที่ประชุมสงฆ์
4. ไม่คะนองมือคะนองเท้าต่อหน้าท่าน

5. เมื่อพระเถระไม่เชย ไม่แสดงธรรม
6. เมื่อพระเถระไม่เชย ไม่อวดรู้แก้ปัญหาธรรม
7. ไม่เดิน ยืน นั่ง เบียดพระเถระ
8. แลดูท่านด้วยจิตเลื่อมใส
9. ต้อนรับท่านด้วยไทยธรรม

3. เรื่องของความเคารพในพระสงฆ์

มีตัวอย่างอยู่ 2 เรื่องในสมัยพุทธกาล มาให้พวกเราได้ศึกษากัน ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 พระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระภิกษุเคารพกันตามลำดับพรรษา

สมัยหนึ่งพระลูกศิษย์กลุ่มหนึ่งของพระฉัพพัคคีย์ได้รับเดินทางล่วงหน้าไปก่อนคณะของพระภิกษุสงฆ์มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อเข้าจองที่ปักอาศั และที่นอนไว้ให้แต่เฉพาะพระอุปัชฌาย์ของตน พระอาจารย์ของตน และพวกของตนเท่านั้น ทำให้เมื่อพระสารีบุตรซึ่งมาถึงในภายหลังไม่มีที่นอน และที่เข้าพักอาศัย ท่านจึงนั่ง ณ โคนไม้แห่งหนึ่งจนถึงรุ่งเช้าเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาพบเข้าจึงสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ที่มาด้วยกันทั้งหมด ทรงสอบถามเรื่องราวที่เกิดขึ้นว่าเป็นจริงหรือไม่ เมื่อได้รับคำตอบว่าจริง พระพุทธองค์จึงทรงติเตียนว่า การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส... ครั้นแล้วทรงทำธรรมิกถา ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุเช่นไรควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ภิกษุบางพวกกราบทูลอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ภิกษุใดบวชจากตระกูลกษัตริย์-บางพวกว่าจากตระกูลพราหมณ์-บางพวกว่าจากตระกูลคหบดี-ภิกษุใดทรงจำพระสูตรไว้ได้-ทรงพระวินัย-เป็นธรรมกถึก-ได้ปฐมฌาน-ได้ทุติยฌาน-ได้ตติยฌาน-ได้จตุตถฌาน-เป็นพระโสดาบัน-เป็นพระสกทาคามี-เป็นพระอนาคามี-เป็นพระอรหันต์-ได้วิชา 3-ได้อภิญญา 6 ภิกษุนั้นควรได้อาสนะอันเลิศ น้ำอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้ารับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว มีต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งอยู่แถบหิมพานต์สัตว์ 3 สหาย คือ นกกระทา 1, ลิง 1, ช้าง 1 อาศัยต้นไทรใหญ่นั้นอยู่ ทั้งสามสัตว์นั้นมิได้เคารพ มิได้ยำเกรงกัน มีความประพฤติไม่กลมเกลียวกันอยู่สัตว์ 3 สหายนั้นปรึกษากันว่า โอพวกเราทำอย่างไรจึงจะรู้ได้แน่ว่าบรรดาพวกเราผู้ใดเป็นใหญ่โดยกำเนิดพวกเราจะได้สักการะ เคารพ นับถือบูชาผู้นั้น และจะได้ตั้งอยู่ในโอวาทของผู้นั้นนกกระทา และลิงถามช้างว่าสหายท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง ช้างตอบว่าสหายทั้งหลาย เมื่อฉันยังเล็ก ฉันเดินคร่อมต้นไทรนี้ไว้ในระหว่างขาหนีบได้ ยอดไทรพอร่องฉันฉันจำเรื่องเก่าได้ตั้งนั้นนกกระทากับช้างถามลิงว่าสหาย ท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง ลิงตอบว่าสหายทั้งหลาย เมื่อฉันยังเล็ก ฉันนั่งบนพื้นดินเคี้ยวกินยอดไทรนี้ฉันจำเรื่องเก่าได้ตั้งนี้ ลิงและช้างถามนกกระทาว่าสหายท่านจำเรื่องเก่าแก่อะไรได้บ้าง นกกระทาตอบว่าสหายทั้งหลายในสถานที่นั้นมีต้นไทรใหญ่ ฉันกินผลจากต้นไทรใหญ่นั้น แล้วได้ถ่ายมูลไว้ ณ ถานที่นี้ ต้นไทรต้นนี้เกิดจากต้นไทรใหญ่นั้น เพราะฉะนั้น ฉันจึงเป็นใหญ่กว่าโดยกำเนิด ลิงกับช้างได้กล่าวกับนกกระทาว่า บรรดาพวกเรา ท่านเป็นผู้ใหญ่กว่า โดยกำเนิดพวกเราจักสักการะ เคารพ นับถือบูชาท่าน และจะตั้งอยู่ในโอวาทของท่านดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นกกระทาได้ให้ลิงกับช้าง มาทานศีลห้า และตนเองก็ประพฤติมาทานในศีลห้าสัตว์ทั้งสามมีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายวัตรจริยานี้แล ได้

ชื่อว่า ดิตติปริยพรมจรรย์ คนเหล่าใด ฉลาดในธรรมประพฤติด่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ ย่อมเป็นผู้อันมหาชนสรรเสริญในปัจจุบันนี้ ทั้งสัมปรายภพของคนเหล่านั้นเป็นสุคติแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แท้จริงสัตว์เหล่านั้นเป็นดิรัจฉาน ยังมีความเคารพยำเกรงกัน มีความประพฤติกมลเกลียวกันอยู่ การที่พวกเธอเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้วอย่างนี้มีความเคารพ ยำเกรงกัน มีความประพฤติกมลเกลียวกันอยู่ นั้นจะพึงงามในธรรมวินัยนี้โดยแท้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษเหล่านั้นนั้น ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส... ครั้นแล้วทรงทำธรรมมีถาวรรับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ การทำอัญชลีกรรม การทำสามิจกรรม อาสนะที่เลิศน้ำอันเลิศบิดนขาบาดอันเลิศ ตามลำดับผู้แก่พรรษากว่า อนึ่ง ภิกษุไม่ควรเกลียดกัน เสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับ ผู้แก่พรรษากว่า รูปใดเกลียดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะในทางโลกหรือทางธรรม เราจะให้เกียรติและให้ความสำคัญกับผู้ที่มีอาวุโสมากกว่าเสมอ ในทางสงฆ์จะนับถือให้เกียรติกับผู้ที่มีพรรษาก่อนหรือมีพรรษามากกว่าว่าเป็นรุ่นพี่ (กันเต) ส่วนผู้ที่บวชภายหลังหรือมีพรรษาน้อยกว่าจะถูกเรียกว่าเป็นรุ่นน้อง (อาวุโส) แต่ในทางโลกนั้น ผู้ที่มีอายุมากกว่าจะถูกเรียกว่าผู้อาวุโส (ผู้ใหญ่) ส่วนผู้ที่มีอายุน้อยกว่าจะถูกเรียกว่าผู้น้อย ซึ่งการให้ความเคารพกันตามลำดับ ดังนี้จะก่อให้เกิดความงดงาม และการยอมรับกัน และกัน คือ รู้จักที่ต่ำที่สูง มีสัมมาคารวะต่อกัน

เรื่องที่ 2 พระพุทธองค์ตรัสสอนคฤหบดีเรื่องสมณพราหมณ์ที่ควรแก่การเคารพสักการบูชา

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ทรงแวะยังบ้านพราหมณ์แห่งโกศลชนบทชื่อว่านครวินทะ พวกพราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านนครวินทะ ได้ทราบข่าวว่า พระสมณะผู้ศากยบุตรเสด็จออกจากศากยราช กุลทรงผนวชแล้ว เสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมกับภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ได้เสด็จถึงบ้านนครวินทะโดยลำดับ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล มีกิตติศัพท์งามฟังไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลสตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชา และจรณะ ดำเนินไปดี ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้ เป็นครูของเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ตื่นแล้วเป็นผู้แจกธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนโลกนี้ทั้งเทวดา มาร พรหม ทุกหมู่สัตว์ทั้งสมณะ และพราหมณ์ทั้งเทวดา และมนุษย์ ให้รู้ทั่ว ทรงแสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น ในท่ามกลาง ในที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ ทรงประกาศพรมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นการดีแลครั้งนั้นแล พราหมณ์ คฤหบดีชาวบ้านนครวินทะ พวกเข้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ครั้นแล้วบางพวกถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งบางพวกประณมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อ และโคตรในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกมีอาการเฉย ๆ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพราหมณ์คฤหบดีชาวบ้านนครวินทะผู้นั่งเรียบร้อยแล้ว ดังนี้ว่า

คฤหบดีทั้งหลาย ถ้าปริพาชกเจ้าลัทธิอื่นถามท่านทั้งหลายอย่างนี้ว่า คฤหบดีทั้งหลายสมณพราหมณ์เช่นไร ไม่ควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้วพึงพยากรณ์อย่างนี้ว่าสมณพราหมณ์เหล่าใด ยังมีความกำหนัด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูปที่รู้ได้ด้วยจักขุ เสียงที่รู้ได้ด้วยโสต กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ รสที่รู้ได้ด้วยชิวหา โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกาย ธรรมารมณ์ที่รู้

เพื่อความปราศจาก ความกำหนัด ความขัดเคือง ความลุ่มหลงใน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้งหลาย และมีจิตสงบแล้วภายใน ประพฤติสงบทางกาย ทางวาจาทางใจอยู่ และท่านผู้ที่ปราศจากหรือปฏิบัติเพื่อความปราศจาก เหล่านี้ จะมีลักษณะให้สังเกตเห็นได้ง่ายคือ ท่านย่อมมีปกติเสนาสนะอันสงบ และไม่มีความยินดีใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธรรมารมณ์ทั้งหลาย ที่จะก่อให้เกิดกิเลสต่าง ๆ ซึ่งความรู้ตรงนี้จะช่วยให้เราสามารถแยกแยะได้ว่า มนพราหมณ์ นักบวช หรือพระภิกษุสงฆ์ เหล่าใด ที่ควรหรือไม่ควรแก่การเคารพสักการะ นับถือ บูชาความเคารพในการศึกษา คือตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษาหาความรู้ แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ โดยตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่ทั้งทางโลก และทางธรรม จะศึกษาเรื่องใดก็ศึกษาให้ถึงแก่น ให้เข้าใจจริง ๆ ไม่ทำเหวี่ยงเหว้ บำรุงการศึกษานับสนุนการศึกษาทั้งทางโลก และทางธรรม และไม่นำความรู้ที่ได้มาไปใช้ในทางที่ผิด

4. เรื่องของความเคารพในการศึกษา

มีตัวอย่างใน มัยพุทธกาลมาให้พวกเราได้ศึกษากัน 2 เรื่อง ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 ความเคารพในการศึกษาอันยิ่งของพระราหุล

ท่านพระราหุลนี้เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เกลี่ยรายประมาณบาตรหนึ่งในบริเวณพระคันธกุฎีแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่า วันนี้เราจะได้รับโอวาทประมาณเท่านั้น ได้การตักเตือนประมาณเท่านั้นจากสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และจากสำนักของพระอัครมหารัชมังคลาจารย์ (พระสารีบุตร) แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อจะทรงตั้งพระราหุลไว้ในเอตทัคคะ จึงทรงตั้งให้เป็นผู้เลิศในการศึกษาว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาภิกษุสาวกของเราผู้ใคร่ต่อการศึกษา ราหุลเป็นผู้เลิศของภิกษุเหล่านั้น

แม้ท่านพระราหุลนั้นก็ได้อัปสัทสนาในท่ามกลางภิกษุสงฆ์อย่างนั้นเหมือนกันว่าพระธรรมราชาผู้เป็นพระชนกของเราทรงตั้งเราไว้ในเอตทัคคะเฉพาะหน้าภิกษุสงฆ์ เพื่อความรู้ยิ่งสิ่งทั้งปวงนี้ พระธรรมราชาทรงยกย่องเราว่าเป็นผู้เลิศของภิกษุทั้งหลายผู้ใคร่การศึกษา และของภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา พระธรรมราชาผู้ประเสริฐผู้เป็นพระสหาย เป็นพระชนกของเรา และพระสารีบุตรผู้รักษาศรัทธา ผู้มีความอิมใจ เป็นพระอัครมหารัชมังคลาจารย์ของเราทั้งหมดเป็นคำสอนของพระชินเจ้า

จากเรื่องนี้ทำให้เราเห็นว่า ผู้ที่มีความเคารพในการศึกษาจะเป็นผู้ที่ใฝ่รู้และพร้อมรับฟังคำแนะนำตักเตือนอยู่เสมอ ดังเช่นพระราหุล ดังนั้นเราจึงควรฝึกฝนให้มีคุณธรรมข้อนี้เช่นเดียวกับท่านพระราหุล จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่มีความเคารพในการศึกษาอย่างแท้จริง

เรื่องที่ 2 โทษของการไม่เคารพในการศึกษา นำความรู้ไปใช้ในทางผิด

ธรรมดาของคนพาลมักจะแสวงหาความรู้แล้วนำไปใช้ในทางที่ผิด ท้ายที่สุด การกระทำของตนเองนั้นจะเป็นเหตุให้ตนต้องประสบกับความทุกข์ในปัจจุบันชาติและยังต้องเสวยผลกรรมในเวลาที่จะจากโลกนี้ไปแล้ว ดังนั้นความรู้ของคนพาลจึงเป็นเหมือนความรู้ยาพิษ ดังเรื่องที่เกิดขึ้นมาแล้วในอดีต

มีอยู่คราวหนึ่ง ที่พระมหาโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้ายผู้เลิศด้วยฤทธิ์พร้อมกับพระลักษณะเถระ ลงจากภูเขาศิขรินทิวเขาเพื่อไปบิณฑบาตโปรดสรรพสัตว์ ท่านมองไปรอบ ๆ แล้วกระทำการยืมแยม พระลักษณะเถระสังเกตเห็นอาการของท่าน จึงถามสาเหตุของการแยมนั้น ก็ได้รับคำตอบว่าให้ไปถามอีกครั้งในสำนักของพระพุทธองค์เถิด

เมื่อหลังจากบิณฑบาต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระลักษณะเงระจึงถามเรื่องที่เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ท่านเล่าให้พระเถระฟัง โดยมีพระศาสดาประทับนั่งเป็นสักขีพยานว่า

ขณะที่ลงมาจากเขา ท่านได้เห็นเปรตตนหนึ่งมีอัฐภาพใหญ่โตทีเดียวประมาณ 3 คาวุตถูกก้อนเหล็ก 6 หมื่นอัน ที่มีไฟติดลูกโพลง ตกลงมากระหน่ำศีรษะของเปรตนั้นก้อนเหล็กได้ทุบศีรษะของเปรตจนแตกกระจาย แล้วศีรษะที่แตกกระจายนั้นก็รวมกันขึ้นใหม่อีก แล้วก็ถูกก้อนทุบแตกกระจายไปอีก เปรตร้องโหยหวนด้วยความทุกข์ทรมานแสนสาหัส

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เปรตตนนี้เราเห็นตั้งแต่ตรัสรู้ ครึ่งเมื่อนั่งอยู่ที่โพธิมณฑล แต่เราไม่ได้บอกกับใคร เพราะถ้าเราบอกไปแล้วไม่มีใครเชื่อ ความไม่เชื่อนั้น จะเป็นกรรมติดตัวพวกเขาไป แต่วันนี้ เราเป็นพยานของโมคคัลลานะจึงบอกได้”

จะเห็นได้ว่า แม้แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมครูของพวกเราทั้งหลาย พระองค์ท่านจะตรัสอะไร ก็ยังต้องใคร่ครวญให้รอบคอบก่อน เพราะทรงปรารถนาให้ถ้อยคำที่ตรัสออกไปเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟัง ครั้งหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายทูลถามถึงบุญกรรมของเปรต พระองค์จึงตรัสเล่าให้ฟังว่า ในอดีตกาล มีบุรุษคนหนึ่งเป็นคนพิการ แต่มีความสามารถพิเศษในการติดก้อนกรวด เขาสามารถติดก้อนกรวดไปที่ใดก็ได้ให้เป็นรูปร่างต่าง ๆ ได้ เช่น รูปช้าง ม้า หรือรูปอื่น ๆ ตามที่ต้องการ เขาใช้ทักษะนี้หาเลี้ยงชีพ โดยการแสดงให้เด็ก ๆ ชม และได้รับของกินของใช้จากเด็กเหล่านั้นเป็นรางวัล

มีอยู่วันหนึ่ง พระราชาเสด็จผ่านมาประทับใต้ต้นไทร เห็นเงาของใบไม้เป็นรูปร่างต่าง ๆ กระทบพระวรกายของพระองค์ จึงถามว่าเป็นฝีมือของใคร เมื่อรู้ว่าเป็นฝีมือของบุรุษเปลี้ย พระองค์ท่านเลยรับสั่งให้ไป นองงานบางอย่างในพระราชวัง บุรุษเปลี้ยผู้นั้นรับ นองพระราชโองการเป็นที่พอพระทัยมาก จึงได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติมากมาย

ใครก็ตามที่มีความรู้ความสามารถ แล้วนำไปใช้ได้เต็มที่ ตามความต้องการของผู้บังคับบัญชา ซึ่งไม่ผิดศีลผิดธรรม ก็ย่อมนำแต่ความสุขความสำเร็จมาสู่ตนเอง และครอบครัวคราวนี้มีผู้ชายคนหนึ่ง เห็นบุรุษเปลี้ยท่านนั้นได้ทรัพย์สมบัติมากมาย จึงคิดว่า แม้คนง่อยเปลี้ยแต่อาศัยศิลปะติดก้อนกรวด ก็ประสบความสำเร็จในชีวิต แม้ตัวเราก็คงจะเรียนไว้ เมื่อคิดได้ก็เข้าไปขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ครั้งแรกบุรุษเปลี้ยเห็นว่า ชายหนุ่มคนนี้เป็นคนนิสัยไม่ดี ถ้าสอนศิลปะนี้ให้ไป ก็มีแต่จะทำความพินาศย่อยยับให้เกิดขึ้นกับตนเอง จึงห้ามเอาไว้ แต่ชายหนุ่มก็ไม่เลิกความตั้งใจ เข้าไปปรนนิบัติรับใช้ ทำให้พอกพอใจ จนบุรุษง่อยเปลี้ยรู้สึกสนิทในบุญคุณ จึงตัดสินใจถ่ายทอดความรู้ทั้งหมดที่มีอยู่ให้ไป

คุณลักษณะของคนพาล เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว ใคร ๆ ก็ไม่อาจห้ามปรามได้ บุรุษเปลี้ยถามศิษย์ตนเองว่า ท่านเรียนจบหลักสูตรแล้ว จะไปทำอะไรต่อละ ลูกศิษย์บอกว่า ผมจะทดสอบความรู้ความสามารถดูเสียก่อน อาจารย์ถามต่อว่า เธอจะไปทำอย่างไร ผมจะติดแม่โคหรือมนุษย์ให้ตาย อาจารย์เลยเตือนว่า ถ้าเธอฆ่าแม่โค จะถูกปรับเสียเงิน 100 กหาปณะ เมื่อฆ่ามนุษย์จะถูกปรับพันกหาปณะ เธออย่าฆ่าศิลปะนี้ไปรังแกสัตว์อื่นเลย

ชายหนุ่มลูกศิษย์ไม่ยอมเชื่อ แต่ก็คิดว่าจะฆ่าสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของ ถึงจะไม่โดนปรับ เมื่อเดินไปพบพระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งกำลังเดินเที่ยวบิณฑบาต จึงคิดว่า พระสมณะรูปนี้ ไม่มีพ่อไม่มีแม่เอาละเราจะทดสอบศิลปะกับพระสมณะรูปนี้แหละ จึงติดก้อนกรวด เล็งช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ก้อนกรวดเข้าไปโดนช่องหูข้างขวา ทะลุออกช่องหูข้างซ้ายทุกขเวทนาแสนสาหัสได้เกิดขึ้นกับท่าน

พระปัจเจกพุทธเจ้าท่านไม่สามารถเที่ยวบิณฑบาตต่อไปได้ จึงเหาะกลับไปพักที่บรรณศาลา แล้วก็ปรินิพพานที่นั่น

สาธุชนที่เคยตักบาตร ไม่เห็นท่านออกมาบิณฑบาตจึงตามไปดูที่บรรณศาลา เห็นท่านปรินิพพานแล้วก็ร้องไห้คร่ำครวญ ช่วยกันน ร้างของท่านไปเผาปนกิจส่วนชายหนุ่มก็ไปดูผลงานของตนเอง จำพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ จึงบอกว่าเป็นฝีมือของตนเอง พุดด้วยความภูมิใจทีเดียว ไม่ได้สำนึกบาปกรรมที่ตนเองก่อไว้เลย ชาวบ้านรู้เข้า จึงพากันรุมประชาทัณฑ์จนสิ้นชีวิต หลังจากตายไปเขาดกนรกหมกไหม้ยาวนานทีเดียว ถูกไฟนรกเผาผลาญอยู่ในอเวจีมหานรก จนกระทั่งแผ่นดินสูงขึ้น 16 โยชน์ จึงพ้นจากนรกแต่ยังมีเศษกรรมเหลืออยู่ จึงไปเกิดเป็นเปรตที่ถูกก้อนเพลิงทุบหัวได้รับทุกข์ทรมานอยู่ที่ยอดเขาฉิมภูฏ

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ความรู้ที่เกิดขึ้นกับคนพาลย่อมนำมาซึ่งความหายนะและความเดือดร้อนทั้งแก่ผู้อื่นและตนเอง ดังนั้น หากจะรับใครเป็นลูกศิษย์ หรือหากคิดจะถ่ายทอดความรู้ให้กับใครแล้ว ก็ต้องระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง เพื่อมิให้ความรู้ของเราไปตกอยู่กับคนพาล เพราะคนพาลย่อมไม่เคารพในการศึกษา เขานำความรู้ที่ร่ำเรียนไปทำความชั่วร้ายต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นในที่สุด

ความเคารพในความไม่ประมาท คือ การตระหนักถึงคุณประโยชน์ของการมีสติกำกับตัวในการทำงานต่าง ๆ แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพ โดยหมั่นฝึกสติเพื่อให้ไม่ประมาท ด้วยการเจริญสมาธิภาวนาอยู่เนืองนิจ มิได้ขาด

5. เรื่องของความเคารพในความไม่ประมาท

มีตัวอย่าง 5 เรื่องจากสมัยพุทธกาลมาให้พวกเราได้ศึกษากัน ดังต่อไปนี้

เรื่องที่ 1 ความไม่ประมาทเป็นยอดของกุศลธรรมทั้งหมด

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ไม่มีเท่าก็ดี 2 เท่าก็ดี 4 เท่าก็ดีมีเท่ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญา ก็ไม่ใช่ก็ดีพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของสัตว์เหล่านั้น ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่านั้น ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีความไม่ประมาทเป็นมูลประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่เที่ยวไปบนแผ่นดินเหล่าใดเหล่านั้น รอยเท้าเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมถึงความรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้าง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น เพราะความเป็นของใหญ่ แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่านั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูลประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลอนเหล่าใดเหล่านั้นของเรือนยอด กลอนเหล่านั้นทั้งหมด ไปหา ยอด น้อมไปสู่ยอด รวมที่ยอด ยอด โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลอนเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่านั้น ก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่รากชนิดใดชนิดหนึ่ง ฤๅษณา โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมที่เกิดแต่รากเหล่านั้น แม้ฉันทใด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่านั้นก็ฉันทนั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่แก่นชนิดใดชนิดหนึ่ง จันทน์แดง โลกกล่าวว่า เป็นยอดของกลิ่นหอมที่เกิดขึ้นแต่แก่นเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กลิ่นหอมที่เกิดแต่ดอกชนิดใดชนิดหนึ่ง ดอกมะลิ โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกลิ่นหอมเกิดแต่ดอกเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระราชาน้อยเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พระราชาเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นอนุยตไปตามพระเจ้าจักรพรรดิ พระเจ้าจักรพรรดิโลกกล่าวว่า เป็นยอดของพระราชเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แสงสว่างแห่งดวงดาวเหล่าใดเหล่าหนึ่ง แสงสว่างเหล่านั้นทั้งหมดย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ 16 อันบัณฑิตแบ่งออกแล้ว 16 ครั้งของแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ แสงสว่างแห่งดวงจันทร์ โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งแสงสว่างเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสรวทดู เมื่อฝนขาดปราศจากเมฆแล้ว ดวงอาทิตย์ไพล่ขึ้นสู่ท้องฟ้า กำจัดความมืดที่มีในอากาศทั้งหมดแล้ว ย่อมส่องแสง แผลดแสง และแจ่มกระจ่าง แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำใหญ่ ๆ สายใดสายหนึ่ง คือ แม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี สรว มหิ แม่น้ำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเป็นสายน้ำไหลไปสู่สมุทร ไน้ไปสู่สมุทร น้อมไปสู่สมุทร มหาสมุทร โลกกล่าวว่า เป็นยอดแห่งแม่น้ำเหล่านั้น แม้ฉันทิ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ฉันทิ นั้นเหมือนกันแล กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งหมด มีความไม่ประมาทเป็นมูลประชุมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่า เป็นยอดของกุศลธรรมเหล่านั้น ฯลฯ

จากเรื่องนี้ เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องเรื่องความไม่ประมาทว่าเป็นธรรมอันสูงสุดของกุศลธรรมทั้งปวง ดังนั้น เราทุกคนจึงควรให้ความสำคัญและเคารพในความไม่ประมาทอยู่เสมอ

เรื่องที่ 2 ความไม่ประมาทเป็นธรรมที่สำเร็จประโยชน์

ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพมีอยู่หรือหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพมีอยู่

พราหมณ์. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ก็ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพเป็นไฉน

พ. ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท

ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนรอยเท้าชนิดใดชนิดหนึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ที่สัญจรไปบนแผ่นดิน รอยเท้าเหล่านั้นทั้งปวงย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลกกล่าวว่าเป็นเยี่ยมกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นรอยเท้าใหญ่ ฉันทไธ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือ ความไม่ประมาท ฉันทนั้นเหมือนกัน ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือน ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมข้อหนึ่งซึ่งเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือความไม่ประมาทนี้แล

พราหมณ์ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

จากเรื่องนี้เราจะเห็นได้ว่า ความไม่ประมาทเป็นธรรมที่ยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับเรา ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต กล่าวคือ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า หรือทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังนั้น เราจึงควรหมั่นดำรงอยู่ในความไม่ประมาท ด้วยความเคารพซึ่งกันและกันอยู่เสมอ

เรื่องที่ 3 ความไม่ประมาทด้วยการระวังภัยที่ยังไม่มาถึง

พระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงเห็นภิกษุทั้งหลายประมาณ 500 รูป ถูกกามวิตกครอบงำ ภายในโกฏิสี่ธรรมาภะ จึงทรงประชุมสงฆ์ ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลายขึ้นชื่อว่าสิ่งที่ควรระวัง ก็ควรระวัง ขึ้นชื่อว่ากิเลสทั้งหลาย เมื่อเจริญขึ้นก็ย่อมทำลายเรา เหมือนต้นไทรเป็นต้น เมื่อเติบโตขึ้น ก็ทำลายต้นไม้ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ ในปางบรรพ์เทวดา ผู้เกิดที่โกฏิสิมพลีจึงใหญ่เห็นนกตัว 1 กินลูกนิโครธ ถวายอุจจาระรดกิ่งต้นไม้ของตน ได้ประสบความกลัวว่า ต่อแต่นี้ไปวิมานของเราจักมีความพินาศ แล้วได้ทรงนำเอาเรื่องในอดีตมาสาธก ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ ถือกำเนิดเป็นรุกขเทวดาที่ต้นโกฏิสิมพลี ภายหลังพญาครุฑตัวหนึ่งเนรมิตอสูรภาพ 150 โยชน์ ใช้ลมปีกพัดน้ำในทะเลแหวกออกเป็น 2 ส่วน แล้วเฉี่ยวเอานาคราชตัวหนึ่งยาวพันวาที่หางให้ขยอกเหยื่อที่พญานาคนั้นใช้ปากคาบไว้ทั้ง บินไปทางยอดป่า มุ่งหมายไปที่ต้นโกฏิสิมพลี นาคราชเมื่อห้อยหัวลงจึงคิดว่า เราจัก ลัดตัวให้หลุด จึง อดรนทนเข้าไปที่ต้นนิโครธต้น หนึ่งพันต้นนิโครธยึดไว้ ต้นนิโครธก็ถอนขึ้น เพราะความแรงของพญาครุฑ และพญานาคร่างใหญ่ พญานาคก็ไม่ปล่อยต้นไม้เลย ครุฑจึงเฉี่ยวเอาพญานาคพร้อมกับต้นนิโครธไปถึงต้นโกฏิสิมพลี แล้วให้พญานาคนอนบนด้านหลังของลำต้นไม้ ฉีกท้องกินมันชั้นของพญานาคแล้วทิ้งซากที่เหลือลงทะเลไป ก็บนต้นนิโครธนั้นมันนกตัวเมียตัวหนึ่ง เมื่อพญานาคทั้งต้นนิโครธแล้ว มันก็บินไปเกาะอยู่ระหว่างกิ่งของต้นโกฏิสิมพลี รุกขเทวดาเห็นมันแล้ว สะดุ้งกลัวตัวสั่นไปโดยคิดว่า นกตัวเมียดังนี้จักถ่วงอุจจาระรดลำต้นไม้ของเรา ต่อขึ้นไปพุ่มไทรหรือพุ่มไม้ป่า ก็จะมีขึ้นท่วมทับถมต้นไม้ทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นวิมานของเรา ก็จักพินาศ

เมื่อรุกขเทวดาสันสະห้านอยู่ ต้นโกฏิสิมพลีก็สั่นไปถึงโคน พญาครุฑเห็นรุกขเทวดาสันสະห้านอยู่ จึงได้กล่าวถามรุกขเทวดา เมื่อครุฑได้ฟังคำตอบของรุกขเทวดาแล้ว จึงกล่าวขึ้นว่า อีรชนควรระวังภัยที่ควรระวัง ควรระวังภัยที่ยังไม่มาถึง อีรชนย่อมพิจารณาเห็นโลกทั้งสอง เพราะภัยในอนาคต ครุฑครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงให้มันนั้นหนีไปจากต้นไม้ด้วยอำนาจของตน

พระบรมศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า เธอทั้งหลายควรระแวงสิ่งทีควรระแวง ดังนี้ทรงประกาศสังขธรรมทั้งหลาย แล้วทรงประชุมชาดกไว้ ในที่สุดแห่งสังขธรรมภิกษุประมาณ 500 รูป ดำรงอยู่แล้วในอหัตผล พญาครุฑ ในครั้งนั้น ได้แก่พระสารีบุตรในบัดนี้ส่วนรุกขเทวดา ได้แก่เรตถาคต ฉะนั้นแล

จากเรื่องนี้ เราจะเห็นได้ว่า รุกขเทวดาที่ต้นโกฏฐิมพลีเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีความเคารพในความไม่ประมาท และรู้จักระวังภัยที่ยังมาไม่ถึง จึงสามารถรอดพ้นจากภัยในครั้งนี้ได้ ดังนั้น เราทุกคนจึงควรหมั่นระแวงระวังภัยที่ยังมาไม่ถึงด้วยความไม่ประมาทอยู่เสมอ

เรื่องที่ 4 ความไม่ประมาทด้วยการระวังภัยในอนาคต 5 ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคต 5 ประการนี้ ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย 5 ประการเป็นไฉน คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้ เรายังเป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย ถึงกระนั้น ก็มี มัยที่ชาย่อมจะถูกต้องกายนี้ได้ ก็ผู้ที่แก่แล้ว ถูกชราครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่ายจะเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า และป่าช้า ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง เสียก่อนทีเดียว ซึ่งเราประกอบแล้วแม้เป็นผู้ชรา ก็จักอยู่สบาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 1 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาทมีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้ เรามีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ขนาดกลาง ควรแก่การบำเพ็ญเพียร แต่ย่อมมี มัยที่พยาธิจะถูกต้องกายนี้ ก็ผู้ที่ป่วยไข้จนความป่วยไข้ครอบงำแล้วจะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้ง่าย ซึ่งเราประกอบแล้ว แม้ป่วยไข้ก็จักอยู่ บายภิกษุเห็นภัยในอนาคตข้อที่ 2 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้แล ข้าวกล้าดี บินชบาตกก็หาได้ง่าย สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ แต่ก็ย่อมมี มัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าไม่ดี บินชบาตก หาได้ยากไม่สะดวกแก่การแสวงหาเลี้ยงชีพ อนึ่ง ในสมัยข้าวแพง พวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไปในที่ที่มีอาหารดีในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม้ในเวลาทุพภิกขภัย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 3 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้แล มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นดั่งน้ำนมกับน้ำ มองดูกันด้วยนัยน์ตาแสดงความรักอยู่ แต่ย่อมมี มัยที่มีภัย มีความปั่นป่วนในคง ประชาชนวุ่นวาย และเมื่อมีภัย พวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไปในที่ซึ่งปลอดภัย ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกันเมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย... ซึ่งเราประกอบแล้วก็จักอยู่ บายแม้ในสมัยที่มีภัย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 4 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท...

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า บัดนี้แลสงฆ์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน อยู่ผาสุกแต่ก็ย่อมมีสมัยที่สงฆ์แตกต่างกัน ก็เมื่อสงฆ์แตกต่างกันแล้วจะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้ง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า และป่าชฎ ก็ไม่ใช่ทำได้ง่าย ก่อนที่ธรรมอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ซึ่งเราประกอบแล้ว ก็จักอยู่สบายแม้ในเมื่อสงฆ์แตกต่างกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคตข้อที่ 5 นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นภัยในอนาคต 5 ประการนี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

จากเรื่องนี้ เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้พระภิกษุผู้มุ่งมั่นต่อการบรรลุธรรมนั้น ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท อันได้แก่ ความไม่ประมาทในวัย ความไม่ประมาทในความไม่มีโรค ความไม่ประมาทในเรื่องการคลุกคลีกับหมู่คณะอันเกิดจากการแสวงหาบิณฑบาต และการแวดล้อมด้วยญาติโยม และความไม่ประมาทในเรื่องความสามัคคีของหมู่สงฆ์ แล้วให้รีบเร่งปรารถนาความเพียร เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง

ดังนั้น หากเราปรารถนาที่จะบรรลุธรรมแล้วไซ้ ก็ควรเร่งทำความเพียรเพื่อให้บรรลุธรรมก่อนที่ภัยในอนาคตทั้ง 5 ประการจะมาถึงตัวเรา

เรื่องที่ 5 สร้างความไม่ประมาทด้วยการพิจารณาฐานที่ควรพิจารณาเนื่อง ๆ 5 ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฐานะ 5 ประการ อัน สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ฐานะ 5 ประการนี้เป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ 1, เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ 1, เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ 1, เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น 1, เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น 1

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิงหรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจจริต

ด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติดุจจริตด้วยกาย วาจา ใจ เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึงอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นเมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้น ที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นเมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชนได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ยังไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมี

ความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตนเป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

จากเรื่องนี้ เราจะเห็นได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เราทุกคน ไม่ว่าจะเป็ฯหญิงหรือชาย เป็นผู้ครองเรือนหรือนักบวช จะต้องหมั่นพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนือง ๆ ได้แก่

1. ความแก่
2. ความเจ็บ
3. ความตาย
4. ความพลัดพราก
5. กฎแห่งกรรม

เพื่อไม่ให้เราประมาทในชีวิต ไม่มัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ไม่มัวเมาในความไม่มีโรค ไม่มัวเมาในชีวิต และไม่ยึดติดในความรักใคร่หรือของรักของชอบ

ประกอบซึ่งกายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต ซึ่งเมื่อเราพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนือง ๆ แล้ว ย่อมจะละได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้ในสิ่งเหล่านี้และแม้แต่พระอริยสาวกเมื่อพิจารณาธรรม 5 ประการนี้อยู่เนือง ๆ ว่าโดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงบรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนต้องประสบกับธรรม 5 ประการนี้เช่นเดียวกัน เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป

ดังนั้น ให้เราทุกคนหมั่นพิจารณาธรรมทั้ง 5 ประการดังกล่าวให้บ่อย ๆ ให้สม่ำเสมอ เราจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีความเคารพในความไม่ประมาทอย่างแท้จริง

5. ความเคารพในการต้อนรับ คือ การตระหนักถึงคุณค่าของการต้อนรับปฏิสันถารซึ่งช่วยป้องกันการสร้างศัตรู โดยธรรมชาติแล้ว มนุษย์ไม่ว่าจะทำทุกอย่างให้สมบูรณ์แบบหรือถูกใจทุกคนได้เสมอไป ย่อมมีข้อบกพร่องหรือช่องว่างเกิดขึ้นบ้าง การต้อนรับแขกจึงเป็นโอกาสในการเติมเต็มส่วนที่

ขาดหาย และสร้างสัมพันธ์อันดี ทำให้ได้มิตรเพิ่มขึ้น ดังนั้น เราจึงควรให้ความสำคัญแก่ผู้มาเยือนด้วยการต้อนรับที่ดี ซึ่งมีหลักการสำคัญ 2 ประการ ดังนี้

1. อามิสปฏิสันถาร คือการต้อนรับด้วยสิ่งของ เช่น อาหาร น้ำ ดื่ม เลี้ยงดูอย่างดี ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ฯลฯ

2. ธรรมปฏิสันถาร ต้อนรับด้วยธรรม เช่น นทนาธรรมกัน แนะนำธรรมะให้แกกัน ฯลฯ

นอกจากตัวเราจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการต้อนรับแขกแล้ว คนในบ้านก็ควรได้รับการฝึกฝนให้รู้จักปฏิบัติตนในการต้อนรับแขกอย่างเหมาะสมด้วย หากไม่ทำเช่นนั้น อาจเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาได้ ตัวอย่างเช่น ข้าราชการผู้ใหญ่บางคน แม้ตนเองจะต้อนรับแขกได้ดี แต่ไม่ได้ฝึกคนในบ้านให้รู้จักปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม เมื่อตนเองไม่อยู่บ้าน และมีแขกมาเยือน เด็กหรือคนรับใช้พูดจาไม่เหมาะสมกับแขก จนทำให้แขกรู้สึกไม่พอใจ และอาจผูกใจเจ็บ คิดหาทางแก้แค้น หรือหาช่องทางโจมตี จนนำไปสู่การสูญเสียความสัมพันธ์หรือเสียผู้เสียคนไปก็มีมากมาย โดยที่ตัวข้าราชการผู้นั้นอาจไม่ทราบสาเหตุว่าทำไมจึงกลายเป็นศัตรูกับเขา

เรื่องของความไม่ประมาทในการต้อนรับปฏิสันถารนั้น มีตัวอย่างมาให้เราได้ศึกษากันดังต่อไปนี้

เรื่องการต้อนรับปฏิสันถารพระภิกษุสงฆ์ย่อมประสบผลบุญโดยฐานะ 5 ประการ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรพชิตผู้มีศีลทั้งหลาย ย่อมเข้าไปหาสกุลใด พวกภิกษุสงฆ์ในสกุลนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก โดยฐานะ 5 ประการ ฐานะ 5 ประการเป็นไฉน คือ

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล จิตของพวกภิกษุสงฆ์ย่อมเลื่อมใสเพราะเห็นท่านสมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติทางที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อสวรรค์

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกภิกษุสงฆ์ย่อมลูกรับ (ต้อนรับ) กราบไหว้ให้อาสนะ (ที่นั่ง) สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติทางที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อเกิดในสกุลสูง

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกภิกษุสงฆ์ย่อมก าจัตมคติคือความตระหนัสมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติทางที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อม เพื่อความเป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่ (เกียรติยศสูง)

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกภิกษุสงฆ์ย่อมจัดของถวายตามสติกำลัง สมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติทางที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีโภคทรัพย์มาก

สมัยใด เมื่อบรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกภิกษุสงฆ์ย่อมไต่ถามสอบสวน ย่อมฟังธรรมสมัยนั้น สกุลนั้นชื่อว่าปฏิบัติปฏิบัติทางที่ยังสัตว์ให้เป็นไปพร้อมเพื่อความเป็นผู้มีปัญญา

ดูก่อนภิกษุทั้งหลายสมัยใด บรรพชิตผู้มีศีลเข้าไปหาสกุล พวกภิกษุสงฆ์ในสกุลนั้นย่อมประสบบุญเป็นอันมาก โดยฐานะ 5 ประการนี้

จากเรื่องนี้ เราจะเห็นได้ว่า การต้อนรับปฏิสันถารพระภิกษุสงฆ์นั้นมีอานิสงส์และผลบุญมากมายหลายประการ ดังนั้น ขอให้เราทุกคนอย่าละเลยในการต้อนรับปฏิสันถารท่าน เพราะการกระทำดังกล่าวจะเป็นทางนำไปสู่สวรรค์และมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด

เมื่อเราสังเกตให้ดีจะพบว่า คนในโลกนี้มีหลายพันล้านคน สิ่งของ เหตุการณ์ และการงานในโลกนี้ก็มากมายหลายล้านอย่าง แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้เราสนใจอย่างจริงจังเพียง 6 อย่าง ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ การศึกษา ความไม่ประมาท และการต้อนรับปฏิสันถาร ทั้ง 6 ประการนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักธรรม

3.3 สารานีธรรม 6

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมอันเป็นไปเพื่อความระลึกถึงกัน เรียกว่า “สารานีธรรม” ธรรมเหล่านี้เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้บุคคลอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ประองตอง และสงเคราะห์กันได้โดยไม่เกิดการวิวาท บุคคลผู้เปรียบเสมือนรอยขีดที่น้ำ คือบุคคลที่แม้จะถูกกล่าวด้วยคำที่หนักหนา หยาบคาย หรือไม่น่าพอใจ ก็ยังคงรักษาความสมานไมตรี กลมเกลียว และประองตองกันไว้ได้ รอยขีดที่น้ำนั้นย่อมขาดหายไปอย่างรวดเร็ว ไม่ปรากฏอยู่นาน ฉะนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนั้นนั้น แม้จะถูกกระทบกระทั่งด้วยวาจาไม่ดี ก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ที่ดีไว้ได้ ไม่ถือโทษโกรธเคือง บุคคลเช่นนี้เรียกว่า “ผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ”

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สารานีธรรมของภิกษุ 6 ประการ มีดังนี้

1. ภิกษุเข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีมารยาทอันดี ความประพฤติอันดี ด้วยเมตตาจิต นี้เรียกว่า เมตตากายกรรม
2. ภิกษุเข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง บอกสอนบทบัญญัติ บอกสอนกัมมัฏฐาน การแสดงธรรม การบอกพุทธพจน์คือพระไตรปิฎก แก่ภิกษุสามเณรด้วยเมตตาจิต นี้เรียกว่า เมตตาวจีกรรม
3. ภิกษุเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา เวลาลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ กระทำการปฏิบัติสรีระกัฏฐิ กระทำวัตรที่ลานพระเจดีย์ เป็นต้นกัฏฐิ นั่งบนอาสนะอันสงัดแล้วคิดว่า “ภิกษุทั้งหลายในวิหารนี้จึงมีความสุข ไม่มีเวร ไม่มีทุกข์” ดังนี้ นี้เรียกว่า เมตตาโมกรรม
4. ภิกษุแบ่งปันลาภที่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ แม้ข้าวเพียง 2-3 ท้าวพี ที่ติดอยู่กันบาตรโดยไม่ตระหนี่ลาภที่ได้มา ไม่เลือกให้ด้วยอคติ แก่เพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน ไม่เก็บลาภนั้นไว้บริโภคแต่ผู้เดียว เฉลี่ยแบ่งปันกับเพื่อนร่วมประเพณีพรหมจรรย์ผู้มีศีล นี้เรียกว่า การแบ่งปันลาภ
5. ภิกษุถึงความเสมอกันด้วยศีล ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่ปร้อย เป็นไท อันวิญญูชนควรสรรเสริญ ตัณหาและทิฐิไม่เตาะต่อง กับเพื่อนร่วมประเพณีพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ นี้เรียกว่า ความเสมอกันด้วยศีล
6. ภิกษุถึงความเสมอกันด้วยสัมมาทิฐิ อันเป็นทิฐิของพระอรหันต์ที่จะชักนำผู้กระทำตามให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ กับเพื่อนร่วมประเพณีพรหมจรรย์ ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ นี้เรียกว่า ความเสมอกันด้วยทิฐิ

ธรรมทั้ง 6 ประการนี้ เป็นธรรมเพื่อความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพเป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อไม่ว่าทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพึงสมาทานสารานีธรรมทั้ง 6 ประการนี้ ประพฤติอยู่เถิดเธอจักมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อันจักเป็นประโยชน์และความสุขแก่พวกเธอตลอดกาลนาน ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับสร้างความสามัคคีและเอกภาพของหมู่ชนที่เรียกว่า สารานีธรรมได้ครบถ้วนบริบูรณ์ เพราะสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักข้อสุดท้ายที่ท่านถือว่าเป็นสุดยอดที่ยึดคุมหลักข้ออื่น ๆ เข้าไว้ทั้งหมด กล่าวคือข้อว่าด้วยทิฐิสามัญญตา หลักสารานีธรรม มี 6 ประการ คือ

1. เมตตากายกรรม แสดงออกทางกายด้วยเมตตา เช่น ช่วยเหลือกันและแสดงกิริยาสุภาพเคารพนับถือกัน

2. เมตตาวจีกรรม แสดงออกทางวาจาด้วยเมตตา เช่น บอกแจ้งแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพต่อกัน

3. เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา เช่น มองกันในแง่ดี คิดทำประโยชน์แก่กัน ยิ้มแย้มแจ่มใส

4. สาธารณโภคี แบ่งปันลาภอันชอบธรรม เฉลี่ยเจือจานให้ได้มีส่วนร่วมทั่วกัน

5. สีสสามัญญตา มีความประพฤติสุจริตเสมอกับผู้อื่น ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่

6. ทิฏฐิสามัญญตา มีความเห็นชอบร่วมกับเพื่อน ในทฤษฎีซึ่งนำไปสู่การกำจัดทุกข์ หลักสาราณียธรรม คือ ธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันและกัน ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน มี 6 ประการ คือ

1) เมตตากายกรรม หมายถึง ตั้งกายกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาต่อเพื่อนร่วมงานร่วมกิจการ ร่วมชุมชน คือ ช่วยเหลือกิจธุระต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

2) เมตตาวจีกรรม หมายถึง ตั้งวจีกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สอนหรือแนะนำตักเตือนด้วยความหวังดีกล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

3) เมตตามโนกรรม หมายถึง ตั้งมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

4) สาธารณโภคี หมายถึง แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

5) สีสสามัญญตา หมายถึง มีความประพฤติสุจริตตั้งงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

6) ทิฏฐิสามัญญตา หมายถึง มีทิฏฐิตั้งงามเสมอกัน มีความเห็นชอบร่วมกันตกลงกันได้ ในหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น กำจัดทุกข์หรือแก้ไขปัญหา

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) 6 ประการนี้ ทำให้เป็นที่รักทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน สาราณียธรรม 6 ประการ อะไรบ้าง คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

1. ตั้งมั่นเมตตากายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรม แม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

2. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรม แม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

3. ตั้งมั่นเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรม แม่นี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

4. บริโภคโดยไม่แบ่งแยก ลากทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตมัมเพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมเมื่อนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

5. เป็นผู้มิใช่คนไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญไม่ถูกค้นหาและทูลถามครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมเมื่อนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน

6. เป็นผู้มิใช่ทาสโดยทาสอันประเสริฐ เป็นนิกายนิกรธรรม เพื่อความสันทุกขโดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง สาราณียธรรมเมื่อนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกันเพื่อความเป็นอันเดียวกันภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม 6 ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพเป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน ทิฏฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิกายนิกรธรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสันทุกขโดยชอบนี้เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคัมภีร์ธรรม 6 ประการนี้ไว้ภิกษุทั้งหลาย ยอดอันเป็นส่วนสูงสุดเป็นที่ยึดคัมภีร์ยอด แม้ฉันใด ทิฏฐิอันไกลจากกิเลสที่เป็นข้าศึก เป็นนิกายนิกรธรรมนำบุคคลผู้ทำตามนั้นออกไป เพื่อความสันทุกขโดยชอบนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นธรรมชั้นยอดที่ยึดคัมภีร์ธรรม 6 ประการนี้ไว้เชิงอรธ เพื่อความเป็นอันเดียวกัน หมายถึงความเป็นเอกภาพ ไม่ก่อความแตกแยกเมตตาทกกรรม หมายถึงกตกรรมที่พึงทำด้วยจิตประกอบด้วยเมตตา และเมตตาวจกรรม เมตตามโนกรรม ก็มีอรรถาธิบายเช่นเดียวกันนี้ ไม่แบ่งแยก หมายถึงไม่แบ่งแยกอำิสโดยคิดว่า “จะให้เท่านี้ ๆ” และไม่แบ่งแยกบุคคลโดยคิดว่า “จะให้แก่คนนั้น ไม่ให้แก่คนนั้น” นิกายนิกรธรรม หมายถึงธรรมที่ตัดมูลรากแห่งวัฏฏะ ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ แล้วนำสัตว์ออกจากวัฏฏะ

สรุป หลักสาราณียธรรม 6 เป็นธรรมเพื่อความระลึกถึงกัน ทำความรัก ทำความเคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อไม่วิวาทกัน เพื่อความพร้อมเพรียงกัน เพื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จักมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน อันจักเป็นประโยชน์ สุข มี 6 ประการ คือ เมตตาทกกรรม เมตตาวจกรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคี สีสสามัญญตา ทิฏฐิสามัญญตา เป็นต้น

3.4 พรหมวิหาร 4

พรหมวิหาร คือ ธรรมะที่เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปปมัญญา ซึ่งหมายถึง ธรรมะที่แผ่ไปอย่างไม่มีขีดจำกัด ครอบคลุมมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวางและสม่ำเสมอ โดยไม่จำกัดขอบเขต มี 4 ประการ ได้แก่ 1. เมตตา (ความรักความปรารถนาดี) 2. กรุณา (ความสงสารคิดช่วยเหลือให้พ้นทุกข์) 3. มุทิตา (ความยินดีในความสุขของผู้อื่น) 4. อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง) พรหมวิหารทั้ง 4 นี้เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจอันประเสริฐและกว้างขวางสามารถแผ่ไปสู่สรรพสัตว์ได้อย่างไม่มีประมาณ⁹

⁹ที.ปา. 11/30/280.

1. ความหมายของพรหมวิหาร 4

พจนานุกรม ศัพท์ทางศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน¹⁰ อธิบายความหมายพรหมวิหาร 4 ว่าเป็นธรรมหมวดหนึ่งในพระพุทธศาสนา มีความหมายหลายนัย คือ

1. เป็นธรรมเครื่องอยู่ของพรหม เครื่องอยู่อย่างพรหมและทำให้พรหมเสมอด้วยพรหม โดยมุ่งประเด็นที่ว่า เมื่อผู้บำเพ็ญสมาธิ เจริญเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาแล้ว ย่อมส่งผลให้บรรลุนานได้ตามลำดับ

2. เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้ประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐหลักความประพฤตินั้นที่ประเสริฐ เมื่อมีธรรม 4 ประการนี้ประจำใจ ย่อมมีความรักสรรพสัตว์ ปราศจากช่วยสรรพสัตว์นั้น ๆ ไม่สำเร็จ

3. เป็นธรรมเครื่องอยู่ของผู้เป็นใหญ่ คือ ผู้นำ ผู้ปกครองโดยมุ่งให้ผู้นำหรือผู้ปกครองมีความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นพื้นฐานช่วยเหลือเขาประสบความสำเร็จทุกขุ ยินดีด้วยเมื่อเขาประสบความสำเร็จและวางใจเป็นกลางไม่ตกอยู่ในอคติ พรหมวิหาร 4 เรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า อัปปมัญญา 4 เพราะมุ่งประเด็นที่ว่า แผ่ไปไม่จำกัดในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เป็นพรหมวิหาร 4

“พรหมวิหาร” เป็นคำภาษาบาลี แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม แยกศัพท์ได้ดังนี้ พรหม+วิหาร การประกอบศัพท์มีดังนี้ พรหม ศัพท์ แปลว่าพรหม¹¹

พรหมวิหาร 4 เป็นหมวดธรรมซึ่งพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญและเผยแผ่อบรมสั่งสอนในระหว่างการทำเพ็ญบารมีหลายยุคหลายสมัย การเจริญพรหมวิหาร 4 จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล ดังข้อมูลที่ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎกหลายแห่ง เช่น มฆเทวสูตร¹² มหาสุทฺธสนสูตร¹³ และมหาโควินทสูตร¹⁴ เป็นต้น แต่การเจริญพรหมวิหาร 4 เหล่านั้น สามารถทำให้บรรลุผลได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น¹⁵ ยังไม่มีความสมบูรณ์พร้อมด้วยเหตุผลและวิธีการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เหมือนการเจริญพรหมวิหาร 4

ซึ่งปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ในเมตตาสหคตสูตรว่า “เมตตาเจโตวิมุตติ ที่บุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด... อนึ่ง อุเบกขาเจโตวิมุตติ... ภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้ พรหมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เรายังไม่เห็นบุคคลที่จะทำจิตใจเย็นดีได้ ด้วยการตอบปัญหาเหล่านี้ เว้นตถาคตหรือสาวกของตถาคต หรือผู้ที่ฟังจากคำสอนของตถาคตนี้”¹⁶

¹⁰ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์, 2548), หน้า 120-121.

¹¹ที.ปา. 11/305/275.

¹²ม.ม. 13/304/373-381.

¹³ที.ม. 10/327/256-257.

¹⁴ที.ม. 10/262/194.

¹⁵ที.ม. 10/329/257.

¹⁶ส.ม. 19/235/176-177.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร 4 ไว้ใน “พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม” ว่า พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ บริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย

1. เมตตา : ความรัก หมายถึง ความปรารถนาดีที่มุ่งให้ผู้อื่นมีความสุข ผู้บริหารควรแสดงความรักและความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา โดยการให้คำปรึกษา สอนแนะ หรือฝึกอบรม ทั้งใน ด้านงานและพฤติกรรมที่เหมาะสม รวมถึงการมอบหมายงานให้สอดคล้องกับวัย ความสามารถ และ ความถนัดของแต่ละบุคคล

2. กรุณา : ความสงสาร หมายถึง ความปรารถนา ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ผู้บริหารควรมี ความกรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการให้ความช่วยเหลือ แบ่งปันน้ำใจ หรือสงเคราะห์ทั้งทางด้าน วัตถุ กำลังกาย และกำลังใจ รวมถึงการจัดสรรสวัสดิการและผลประโยชน์เกื้อกูลต่าง ๆ ให้เหมาะสม กับความเป็นอยู่ของผู้ใต้บังคับบัญชา

3. มุทิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความ เจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น ไม่มีใจอิจฉาริษยา ผู้บริหารควรสนับสนุนและแสดงออกถึงความยินดีเมื่อ ผู้ใต้บังคับบัญชา (รวมถึงครอบครัว) มีความสุข หรือ มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการงานและชีวิต ครอบครัว รวมถึง การเชิดชูด้วยรางวัลและแบ่งปันด้วยน้ำใจ

4. อุเบกขา : ความวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลาง ผู้บริหารควรมีความปรารถนาดี ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์/มีความสุขในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลอง ธรรมด้วยความยุติธรรม ไม่ลำเอียงหรือ อคติต่อผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะรักไม่ชอบ (เกลียด) เฉลาคะแล้ว¹⁷

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารธรรมไว้ว่า พรหม วิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้นมี 4 ประการ คือ

1. เมตตา : ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่ บ่งบอก คือ ยิ้มแย้มแจ่มใสและดูจากการกระทำที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2. กรุณา : ความสงสาร ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความ ลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแสดงออกมาด้วยการเข้าช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจในเสมอ ในทำนอง สุขก็สุขนั้นเทียว

3. มุทิตา : ความชื่นชมยินดีในความสำเร็จหรือความสมหวังของผู้อื่น โดยไม่แสดงความ อิจฉาริษยา หรือทนดูทนเห็นไม่ได้เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีกว่าตัวเอง สามารถสังเกตได้จากการแสดงไมตรีจิต ต่อผู้อื่น หรือการชื่นชมความสำเร็จของผู้อื่นด้วยความเต็มใจ โดยไม่ต้องบังคับใจ

¹⁷พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, 2546), หน้า 124.

4. อุเบกขา หมายถึง การวางใจเป็นกลางเมื่อไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ โดยไม่ซ้ำเติมหรือทำให้ผู้อื่นรู้สึกแย่ลง และเมื่อผู้อื่นทำผิดพลาดหรือประสบความวิบัติ ก็ไม่แสดงอาการเยาะเย้ยหรือคิดว่าเขาสมควรได้รับความเดือดร้อนนั้น¹⁸

แก้ว ขิตตะขบ ได้ให้ความหมายของพรหมวิหารไว้ว่า พรหมวิหาร หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักและกำกับความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบ ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตอย่างหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบด้วย 4 อย่าง คือ

1. เมตตา : ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข คำว่า “เมตตา” หมายถึง ความรักที่ปราศจากความยึดติดในกามารมณ์ หรือความรักที่บริสุทธิ์ โดยมีลักษณะสำคัญคือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญก้าวหน้า และความสงบในชีวิต รวมถึงการมีจิตใจที่โอบอ้อมอารี คิดทำประโยชน์เพื่อมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง

2. กรุณา : ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ คำว่า “กรุณา” หมายถึง ความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ร้อน ได้แก่ ปรารถนาเพื่อจะปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของเขาหรือความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์ ความใฝ่ใจอันที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา : มุทิตา หมายถึง ความชื่นบาน หรือความพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี มีความสุขหรือเจริญก้าวหน้า เป็นความรู้สึกยินดีที่เกิดขึ้นเมื่อผู้อื่นมีความสุขหรือประสบความสำเร็จ โดยมีจิตใจที่ผ่องใส เบิกบาน และแช่มชื่นอยู่เสมอ มุทิตาเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นได้ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ดำรงชีวิตอยู่ในความปกติสุข และเราก็อพลอยยินดีไปด้วยเมื่อเห็นพวกเขาได้ดี มีสุข และเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา : อุเบกขา หมายถึง การวางตัวในสภาวะที่เป็นกลาง ไม่แสดงความดีใจหรือเสียใจเมื่อผู้อื่นประสบเคราะห์กรรม ในทางธรรมะ อุเบกขา หมายถึง การรักษาความเป็นกลางในสถานการณ์ที่ไม่เหมาะสมที่จะแสดงอารมณ์ เช่น การสนับสนุนผู้ทำผิด หรือการรักษาจิตใจให้เป็นกลางเพื่อดำรงอยู่ในธรรมตามที่ปัญญาตัดสิน คือ มีจิตใจที่เที่ยงธรรมเหมือนตราซึ่ง ไม่เอนเอียงไปด้วยความรักหรือความเกลียด พิจารณากรรมที่สัตว์ทั้งหลายทำแล้ว ซึ่งควรได้รับผลดีหรือชั่ว ตามเหตุที่ได้กระทำไว้ พร้อมทั้งจะตัดสินและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจ และเฝ้าดู เมื่อไม่มีสิ่งที่ต้องทำ เพราะบุคคลนั้นสามารถรับผิดชอบตนเองได้ดี เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาได้รับผลที่สมควรกับความรับผิดชอบของเขา¹⁹

หลักธรรม หรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งอยู่ในศาสนาพุทธมีมากถึง 84,000 อย่าง โดยสรุปแล้วมี 3 ประการที่สำคัญ คือ

1. ละชั่วทั้งปวง

¹⁸พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พระในบ้าน*, (กรุงเทพมหานคร: คณาจารย์ธรรมการพิมพ์, 2541), หน้า 8-9.

¹⁹แก้ว ขิตตะขบ, *รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. 2546*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 93-94.

2. ทำดีให้บริบูรณ์

3. ทำใจให้บริสุทธิ์

สิ่งที่ควรปฏิบัติทั้ง 3 ประการดังกล่าว สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนหลัก คือ

1. ศีลหรือวินัย ซึ่งเป็นคำสั่งหรือข้อบังคับที่ห้ามไม่ให้กระทำ

2. ธรรม ซึ่งเป็นคำสอนหรือข้อปฏิบัติที่ควรกระทำ

ในที่นี้จะเน้นการศึกษาหมวดหลักธรรม พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นธรรมที่ผู้บริหารทุกคนควรศึกษาและฝึกฝนเพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้บริหารที่ดี การปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ไม่ใช่เรื่องยากแต่อย่างใด หากผู้บริหารมีธรรมอยู่ในใจ²⁰

พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา ที่ผู้บริหารสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติตนเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น และดำรงไว้ซึ่งธรรมะ โดยไม่ต้องฝืนใจ หลักธรรมนี้ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งล้วนเป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้ผู้บริหารสามารถทำงานด้วยจิตใจที่เปี่ยมด้วยความปรารถนาดี และรักษาความยุติธรรมได้อย่างมั่นคง²¹

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงพระราชปรารภว่า พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่ก่อให้เกิดความสงบสุขแก่โลก โดยเฉพาะเมตตาซึ่งเป็นเครื่องค้ำจุนโลก สามารถฝึกหัดและปฏิบัติได้อย่างไม่มีขอบเขตและไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนกรุณานั้นเป็นเครื่องประกอบตามกำลังและความสามารถของแต่ละบุคคล ดังนั้น พระองค์จึงทรงอาราธนาสมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศวิหาร ให้อธิบายความหมายของพรหมวิหาร 4 ดังนี้

“เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ทั้ง 4 ประการนี้ พระบรมศาสดาทรงแสดงว่าเป็นคุณธรรมอันเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ทรงเรียกคุณธรรมนี้ว่า ‘พรหมวิหาร’ อันเป็นธรรมที่พึงอยู่ ซึ่งประกอบด้วยทั้งความดีและความสุข”

พรหมวิหารธรรม หมายถึง บุคคลผู้ที่มีคุณธรรมครบถ้วนบริบูรณ์เท่านั้น อันพรหมวิหารธรรมนั้นมี 4 ประการ คือ

1. เมตตา : ความรัก หมายถึง ความรักที่มุ่งเพื่อปรารถนาดี ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้บริหารควรมีความเมตตา ความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการให้คำแนะนำ สั่งสอน หรืออบรม ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำงานและความประพฤติที่เหมาะสมและดีงาม รวมถึงการใช้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้เหมาะสมกับวัย งาน และความถนัด (ถูกต้อง)

2. กรุณา : ความสงสาร หมายถึง ความเมตตา กรุณา ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ผู้บริหารควรมีความกรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการให้ความช่วยเหลือ แบ่งปันน้ำใจ หรือสงเคราะห์ทั้งทางด้านวัตถุ กำลังกาย และกำลังใจ รวมถึงการจัดสรรสวัสดิการและผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ของผู้ใต้บังคับบัญชา

²⁰นิศย์ สัมมาพันธ์, *การบริหารเชิงพุทธ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พลินต์ติ้งเฮ้าส์, 2529), หน้า 43.

²¹ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 568-569.

3. มุทิตา : ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยปราศจากความอิจฉาริษยา ผู้บริหารควรสนับสนุนและแสดงออกถึงความยินดีเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชา (รวมถึงครอบครัวของพวกเขา) ประสบความสุขหรือความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว ทั้งนี้ควรมีการเชิดชูเกียรติด้วยรางวัลและการแบ่งปันด้วยน้ำใจอันดีงาม

4. อุเบกขา : ความวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง ผู้บริหารควรมีความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยการช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ และส่งเสริมให้มีความสุขอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม โดยยึดหลักความยุติธรรม ไม่ลำเอียงหรือมีอคติต่อผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะอารมณ์รัก ชัง (เกลียด) เกลียด หรือกลัว หลักธรรมพรหมวิหาร 4 นี้ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำงาน โดยเฉพาะสำหรับผู้ที่เป็นหัวหน้า หรือผู้บริหาร

การนำหลักธรรมมาใช้กับผู้ใต้บังคับบัญชานั้น เป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาอย่างละเอียดรอบคอบ โดยเฉพาะหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่เน้นความเมตตา ความเข้าใจ และการให้อภัย ซึ่งหัวหน้าควรนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเหมาะสมของสถานการณ์ หัวหน้าควรพิจารณาว่าสถานการณ์นั้น ๆ ควรใช้หลักธรรมใด เช่น ในกรณีที่ผู้ใต้บังคับบัญชาทำผิดพลาดเล็กน้อย อาจใช้หลักเมตตาและให้อภัยโอกาสแก้ไข แต่หากเป็นเรื่องร้ายแรงที่ส่งผลกระทบต่อส่วนรวม อาจต้องใช้หลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบและความยุติธรรม

2. ความเข้าใจในตัวบุคคล แต่ละบุคคลมีพื้นฐานความคิดและความเข้าใจต่างกัน หัวหน้าควรศึกษานิสัยและลักษณะของแต่ละคน เพื่อนำหลักธรรมมาใช้ได้อย่างเหมาะสม เช่น บางคนอาจตอบสนองดีกับการให้คำแนะนำอย่างอ่อนโยน ในขณะที่บางคนอาจต้องการการตักเตือนที่ชัดเจน

3. การสร้างแรงจูงใจ หลักธรรมควรถูกนำมาใช้เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงานและพัฒนาตนเอง ไม่ใช่เพื่อลงโทษหรือทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกกดดันเกินไป เช่น การสอนให้เห็นคุณค่าของการทำงานเป็นทีมและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. การสื่อสารอย่างมีสติ หัวหน้าควรสื่อสารด้วยสติและความเข้าใจ ไม่ใช่ใช้อารมณ์หรือคำพูดที่รุนแรง การพูดคุยด้วยหลักธรรมจะช่วยให้ผู้ใต้บังคับบัญชารู้สึกถึงความปรารถนาดีและยอมรับฟังมากขึ้น

5. การเป็นแบบอย่างที่ดี หัวหน้าควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นถึงความสำคัญและนำไปปฏิบัติตาม

6. การประเมินผลและการปรับปรุง หลังจากนำหลักธรรมมาใช้ หัวหน้าควรประเมินผลว่าวิธีการนั้นได้ผลหรือไม่ และปรับปรุงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในอนาคต

โดยสรุป การนำหลักธรรมมาใช้กับผู้ใต้บังคับบัญชาควรคำนึงถึงบริบทและความเหมาะสมของสถานการณ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตัวบุคคลและองค์กร รวมทั้งสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดีและมีประสิทธิภาพ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงพระราชปรารภว่า พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมอันสำคัญที่จะนำมาซึ่งความสงบสุขแก่โลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมตตา ซึ่งเป็นธรรมะที่ล้ำคุณค่าสามารถฝึกฝนและปฏิบัติได้อย่างไม่มีขอบเขตและไม่มีที่สิ้นสุด ส่วน กรุณา นั้น เป็นธรรมะที่สามารถ

ปฏิบัติได้ตามกำลังและความสามารถของแต่ละบุคคล เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ทั้งสี่ประการนี้ พระบรมศาสดาทรงแสดงว่าเป็นคุณธรรมอันเหมาะสมสำหรับเป็นที่อยู่ของจิตใจแห่งพรหม คือ ผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ ทรงเรียกคุณธรรมนี้ว่า พรหมวิหาร อันเป็นธรรมอันเป็นที่อยู่ของจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยทั้งความดีและความสุข²² ดังนี้

เมตตา คือ ภาวะของจิตที่เต็มไปด้วยไมตรีจิตและความปรารถนาดี มุ่งเกื้อกูลให้ผู้อื่นได้รับสุขประโยชน์ ปราศจากความอาฆาตพยาบาทหรือความโกรธแค้น แสดงออกผ่านสีหน้าและสายตาที่สงบ เยือกเย็น และเปี่ยมด้วยความปรารถนาดี มองผู้อื่นด้วยสายตาแห่งความเอื้ออาทร โดยปราศจากความมุ่งร้ายหรือความคิดที่เป็นภัย เมตตาเป็นหนึ่งในพรหมวิหารธรรมที่ควรฝึกฝนและอบรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ

กรุณา คือ ภาวะของจิตที่ห่วงใยไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนกับว่าเราได้รับความทุกข์ของเขาไว้ คือต้องการช่วยให้ความทุกข์ของเขาหมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ โดยปราศจากความคิดเบียดเบียนหรือซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึงกอดใจไม่ได้ที่ต้องคิดช่วย กรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมกรุณา คือ ระวังใจมิให้คิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่า เมื่อตนเองมีทุกข์ก็ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นหรือสัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังนั้นแล้วก็หัดใจให้ไม่นิ่งดูตาย ให้ชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบรรเทาทุกข์ของผู้อื่นตามความสามารถหรือตามที่ควรจะทำให้ หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปแก่คนและสัตว์ทั้งหลาย ทั้งโดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “ขอให้พ้นจากความทุกข์เดือดร้อน”

มุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่าง ๆ ปราศจากความริษยา เมื่อเห็นใครพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตา ตัดความยินร้ายไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้ มุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้ริษยาเมื่อได้เห็นได้ทราบสมบัติคือความพร้อมต่าง ๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวังเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อตนได้สมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง โฉนเมื่อคนอื่นเขาได้จึงจะไปริษยาเขา ควรจะพลอยยินดีกับเขา พิจารณาให้เห็นโทษของความริษยา เช่นว่า “อติโลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก” เมื่อทำมุทิตาจิตให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หัดแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดว่า “จงอย่าวิบัติจากสิ่งที่ได้แล้ว”

อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีความเป็นกลาง มองเห็นสัตว์และบุคคลทั้งหลายอย่างเสมอภาค ทั้งในยามที่พวกเขาได้รับสมบัติและในยามที่พวกเขาประสบวิบัติ ไม่ยินดีหรือยินร้ายต่อเหตุการณ์นั้น ๆ มองเห็นว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง จะมีความสุข พ้นจากทุกข์ หรือไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้มา ก็เพราะกรรมที่ตนได้กระทำไว้ จึงสามารถวางเฉยได้ หมายถึง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ปล่อยวางได้โดยไม่วุ่นวายใจ ปล่อยให้สิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามกรรมหรือตามกฎแห่งกรรม อุเบกขาเป็นหนึ่งในพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันประเสริฐที่ควรอบรมให้เกิดขึ้นในจิต วิธีอบรมอุเบกขานี้ คือ การ

²² คณะกรรมการอำนวยการ “งานเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี วันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”, *รวมธรรมะ*, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2543), หน้า 191-203.

ระมัดระวังไม่ให้จิตขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในยามที่ประสบสมบัติและยามที่ประสบวิบัติ เมื่อภาวะจิตเช่นนี้เกิดขึ้น ให้พยายามระงับใจ หัดคิดถึงกรรมและผลของกรรม หัดวางใจลงไปให้กรรมนั้นรับผิดชอบ เหมือนกับให้กรรมเป็นผู้จัดการผลที่เกิดขึ้น เมื่อฝึกจิตให้เกิดอุเบกขาได้แล้ว ให้ฝึกแผ่จิตเช่นนี้ไปยังคนอื่นและสัตว์อื่น ทั้งโดยเจาะจงและไม่เจาะจง ด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์และบุคคลมีกรรมเป็นของตนเอง เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อทำกรรมใดไว้ ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ก็ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น”

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงคุณธรรมว่าเป็นคุณภาพของจิตใจที่เสริมสร้างให้จิตใจดีงาม สูงส่ง ประณีต และประเสริฐ โดยคุณธรรมหลักที่สำคัญ ได้แก่

เมตตา คือ ความรักความปรารถนาดี เป็นมิตร อยากให้ผู้อื่นมีความสุข

กรุณา คือ ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์

มุทิตา คือ ความพลอยยินดี พร้อมทั้งจะส่งเสริมสนับสนุนผู้ที่ประสบความสำเร็จให้มีความสุขหรือก้าวหน้าในการทำสิ่งที่ดีงาม

อุเบกขา คือ การวางตัววางใจเป็นกลาง เพื่อรักษารธรรม เมื่อผู้อื่นควรจะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของเขาตามเหตุและผล

จาคะ คือ ความมีน้ำใจ เสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เห็นแก่ตัว

หลักธรรมเหล่านี้ โดยเฉพาะ พรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) ได้ถูกนำมาใช้อย่างได้ผลในวงการบริหารการศึกษา จนก่อให้เกิดการขยายผลและการนำไปใช้อย่างแพร่หลายและต่อเนื่อง²³

ประวัติ พันผาสุก ได้กล่าวไว้ว่า พรหมวิหาร 4 คือธรรมชั้นสูงที่ถือว่าเป็นหลักธรรมสำหรับนักปกครอง โดยเฉพาะบุคคลในระดับหัวหน้าหรือระดับบริหาร ด้วยบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้บริหารในทุกองค์กร ย่อมเป็นที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าผู้บริหารควรเป็นบุคคลที่สมควรได้รับความเคารพและนับถือ สามารถเป็นที่พึ่งของผู้ร่วมงาน โดยเฉพาะผู้ใต้บังคับบัญชา รวมทั้งยังควรเป็นที่นับถือของบุคคลทั่วไปด้วย การที่ผู้บริหารจะมีคุณลักษณะเป็นที่เลื่อมใสเช่นนี้ เป็นผลมาจากการสร้างสมคุณความดีให้ปรากฏชัด ซึ่งบางครั้งเรามักเรียกว่า “บารมี” วิธีการหนึ่งในการสร้างบารมีก็คือ การที่ผู้บริหารดำรงตนอยู่ในหลักพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย

1. เมตตา คือ ความรักความหวังดี หรือความคิดปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข ผู้บริหารหรือหัวหน้าที่ดีจะต้องให้ทั้งความรักและความหวังดีต่อลูกน้อง ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ทุกคนควรได้รับความเป็นธรรมและมีความเสมอภาคกัน มีคำเปรียบเปรยกล่าวว่า “มีทุกข์ร่วมทุกข์ มีสุขร่วมสุข” จะทำให้ทุกคนรักและสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้บริหารจะต้องแสดงความเมตตาต่อทุกคนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

2. กรุณา คือ ความสงสาร ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ หัวหน้าที่ดีจะต้องมีความกรุณาและเห็นใจลูกน้องเมื่อมีปัญหา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาส่วนตัว ปัญหาในการทำงาน หรือปัญหาอื่น ๆ ควรให้ความสนใจ แต่ต้องมีวิจารณญาณว่าเรื่องใดควรเข้าไปเกี่ยวข้องมากน้อยเพียงใด มิใช่ว่าหาก

²³พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: กองการพิมพ์ฝ่ายประชาสัมพันธ์ กพพ., 2540), หน้า 14.

ไม่ใช่เรื่องเกี่ยวกับงานแล้วจะไม่เข้าไปช่วยเหลือ เช่นนั้นถือได้ว่าผู้บริหารขาดความเมตตา กรุณา สุดท้ายแล้วองค์กรก็จะได้รับผลกระทบไปด้วย ดังนั้น ความปรารถนาสูงสุดของผู้บริหารคือการทำให้ทุกคนในองค์กรทำงานด้วยความสุข มีชีวิตที่ดี และการงานก้าวหน้า องค์กรเจริญเติบโต สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้หากผู้บริหารมีความกรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเท่าเทียมกัน

3. มุทิตา คือ ความเบิกบานใจและพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี โดยไม่เคยคิดอิจฉาหรือริษยาผู้อื่น โดยเฉพาะลูกน้องของตนเอง เมื่อพวกเขาได้ดีกว่าตน ก็ควรร่วมแสดงความยินดีด้วยอย่างเปิดเผยและเท่าเทียมกันทุกคน ที่สำคัญจะต้องมีความเสมอต้นเสมอปลายด้วย ตัวอย่างเช่น กรณีครูผู้อยู่ใต้บังคับบัญชามีความรู้ความสามารถในการจัดทำผลงานวิชาการ จนสามารถผ่านการประเมินเข้าสู่ตำแหน่งวิทยฐานะที่สูงขึ้น จากครูชำนาญการพิเศษเป็นครูเชี่ยวชาญ ในขณะที่ผู้บริหารเองมีตำแหน่งเพียงผู้อำนวยการชำนาญการ เรื่องเช่นนี้เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมของทุกคนในองค์กร แม้แต่ผู้บังคับบัญชาก็ควรแสดงความยินดีอย่างจริงใจและจริงจัง โดยไม่คิดว่าผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีวิทยฐานะสูงกว่าตนจะทำให้การปกครองลำบาก หรือพูดกันไม่รู้เรื่อง จนแสดงอาการอึดอัด ทางที่สมควรคือการแสดงความยินดี ประกาศเกียรติคุณ และกล่าวชื่นชมในทุกโอกาสที่เหมาะสม พร้อมทั้งมีความภาคภูมิใจร่วมด้วย แทนที่จะรู้สึกอิจฉาหรือริษยา มั่นใจในตนเองว่ามีส่วนร่วมสนับสนุนความสำเร็จที่เกิดขึ้นด้วย เช่นนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นผู้บริหารที่มีมุทิตาสูง

4. อุเบกขา คือ การมีใจเป็นกลาง วางเฉย ไม่ดีใจหรือเสียใจเมื่อผู้อื่นประสบวิบัติ ผู้บริหารควรมีหลักอุเบกขา โดยไม่เข้าเติมผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อเกิดความผิดพลาดจนส่งผลเสียต่อตนเอง งาน หรือผู้อื่น ควรส่งเสริมและให้กำลังใจ แทนที่จะทำลายด้วยคำพูดหรือการกระทำ ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร สังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธที่ยึดมั่นในคำสอนที่มุ่งให้ทำความดี แม้เมื่อทำความดีเต็มที่แล้วเกิดความผิดพลาดและเสียหาย คนไทยมักให้อภัย โดยเฉพาะกับผู้ที่สำนึกผิด ผู้บริหารก็เช่นกัน การไม่ทำลายผู้ที่ผิดพลาด แต่ให้กำลังใจเพื่อให้เขาปรับปรุงและทำดีต่อไป จึงถือเป็นผู้มีอุเบกขา²⁴

จากหลักพรหมวิหาร 4 จะเห็นได้ว่ามีข้อพึงระวังอย่างชัดเจนสำหรับการปฏิบัติตนของผู้บริหาร โดยเฉพาะผู้บริหารในวงการราชการ ว่าผู้บริหารที่ดีควรหลีกเลี่ยงการ “ใช้อำนาจโดยไม่ถูกต้อง คอร์รัปชัน การหลอกลวงผู้ใต้บังคับบัญชา และการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว”

พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต) ได้กล่าว ไว้ว่า นักบริหารต้องมีพรหมวิหาร 4 คือ ธรรมสำหรับผู้ใหญ่ 4 ประการ คือ

1. เมตตา คือ ความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักบริหารต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้านักบริหารรู้จักมองแง่ดีหรือส่วนที่ดีของเพื่อนร่วมงาน ถ้าพบส่วนเสียในตัวเอง นักบริหารต้องรู้จักมองข้ามและให้อภัยถ้าพบส่วนเสียในตัวเอง นักบริหารต้องรู้จักมองข้ามและให้อภัยเมื่อพบส่วนดีก็จดจำไว้เพื่อจะได้ใช้คนให้เหมาะกับลักษณะที่ดีของเขา ดังนั้น เมตตาหรือความรักจึงเกิดจากการมองแง่ดีของคนอื่น

²⁴ประวัติ พันผาสุข, *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, (เชียงใหม่: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2549), หน้า 96.

2. กรุณา คือ ความสงสารเห็นใจ ประารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อเพื่อนร่วมงานประสบเคราะห์กรรม นักบริหารต้องมีความสงสารเห็นใจและคิดหาทางช่วยให้เขาพ้นทุกข์นั้น ความสงสารจะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อนักบริหารเปิดใจกว้างรับฟังปัญหาของคนอื่น กรุณาต่างจากเมตตากรุณาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดด้อยของคนอื่น ส่วนเมตตาเกิดขึ้นเมื่อมองจุดดีของเขา เช่น เราเห็นเด็กน้อยหน้าตาน่ารักเดินมา เรามีจิตเมตตาเขา เมื่อเด็กนั้นหกล้มปากแตกเรามีจิตกรุณาเขา

3. มุทิตา คือ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข นักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนาความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น โดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาหาบารมีเขาไม่กีดกันใครแต่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ทำงานแสดงความสามารถเต็มที่และพลอยชื่นชมยินดีในความก้าวหน้าของคนร่วมงาน มุทิตาจะทำลายความริษยาในใจนักบริหารถ้านักบริหารมีจิตริษยาลูกน้องเสียแล้วลูกน้องจะรับรู้ความริษยานั้นและจะไม่ทุ่มเททำงานให้

4. อุเบกขา คือ ความรู้สึกวางเฉยเป็นกลางไม่ลำเอียงเข้าข้างคนใดคนหนึ่งนั้นคือมีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ข้อสำคัญก็คือนักบริหารต้องรู้เท่าทันคนร่วมงานทุกคนนักบริหารที่ไม่รู้เท่าทันสถานการณ์อาจจะวางเฉยได้เหมือนกัน แต่การวางเฉยเช่นนั้นเรียกว่า “อัญญาอุเบกขา” คือวางเฉยเพราะไม่ใช้สิ่งที่ตนนักบริหารต้องวางเฉยด้วยปัญญาคือ มีอุเบกขาอย่างรู้เท่าทันคน เมื่อทุกคนทำงานในหน้าที่อย่างขยันขันแข็ง นักบริหารก็มองดูพวกเขาเฉย ๆ ถึงคราวให้บำเหน็จรางวัลก็เฉลี่ยให้แก่ทุกคนอย่างถ้วนหน้า ถ้ามีการทะเลาะเบาะแว้งเกิดขึ้นนักบริหารต้องลงไปห้ามทันทีและจัดการลงโทษคนผิดตามความเหมาะสม นักบริหารต้องไม่นั่งดูลูกน้องทะเลาะกันแล้วเอาตัวรอดคนเดียว²⁵

ธีรรัตน์ กิจจารักษ์ ได้ให้ความหมายของพรหมวิหาร 4 ว่า เป็นธรรมประจำใจของพระพรหม อันได้แก่ธรรม 4 ประการคือ เมตตาความรัก กรุณาความสงสาร มุทิตาความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี อุเบกขากว้างเฉย โดยไม่ติ่งเสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

พรหมวิหารธรรมนี้มีประจำใจผู้ใด ผู้นั้นจะถึงซึ่งความประเสริฐ เป็นที่เคารพกราบไหว้บูชาของคนทั่วไป ผู้ปกครองหรือผู้บริหารที่มีพรหมวิหารย่อมปรารถนาความเจริญของผู้ใต้บังคับบัญชา มีเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กรุณาและสงสารปรารถนาจะให้ผู้ใต้บังคับบัญชาพ้นทุกข์ขียนดีมีมุทิตาจิตในความสุขความเจริญของผู้ใต้บังคับบัญชา และวางใจให้เป็นกลางเที่ยงตรงแน่วแน่เป็นอุเบกขาคุณวิเศษของพรหมวิหาร 4 มีดังนี้

1. เมตตา คือ ความรักความจริงใจความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์กลมายาไมใช้ความรักที่เกี่ยวข้องกับกาม ถ้ารักแบบเกี่ยวข้องกับกามไม่ใช่เมตตา แต่กลับกลายเป็นกามฉันทะหรือกามราคะ คือ ปรารถนาต้องการให้ผู้อื่นได้มีความสุข มีความสุขความเจริญทั้งในหน้าที่ราชการและส่วนตัว ปรารถนาดีกับผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคน ช่วยเหลือและแนะนำให้ทุกคนพบกับความสุขความสำเร็จปกครองบังคับบัญชาด้วยความรักและความหวังดีเสมือนบิดาปกครองบุตร

2. กรุณา คือ ความสงสาร ได้แก่ความเห็นใจเมื่อได้เห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ยากหายความว่า เห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนร่วมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากตกทุกข์ได้ยากก็ทนดูอยู่ไม่ได้ต้อง

²⁵ พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), หน้า 40.

แสดงออกด้วยการคิดจะช่วยเหลือ หรือลงมือช่วยเหลือจนเจือช่วยให้พ้นทุกข์ด้วยความเต็มใจเสมอ ผู้บริหารจะต้องมีความกรุณาสงสารผู้ใต้บังคับบัญชาเมื่อประสบภัยพิบัติหรือตกทุกข์ได้ยากทุกกรณี ผู้บริหารจะต้องช่วยเหลืออย่างทันท่วงทีไม่นิ่งดูเฉยหรือเวลาเจ็บไข้ก็ต้องดูแลรักษา เข้าทำนอง “ยามดีใช้ยามไขรักษา” ยามใดที่ผู้ใต้บังคับบัญชาเดือดร้อนขาดเหลือสิ่งของต้องประสงค์ผู้บริหารต้องอุปถัมภ์ค้ำจุนเกื้อหนุนช่วยเหลือเจือจานด้วยความเต็มใจเข้าทำนองสุขก็สุขด้วย ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย

3. มุทิตา คือ ความเบิกบานใจชื่นชมยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น คือ เมื่อได้ยินหรือได้เห็นผู้อื่นมีความสุขสบาย เจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ ตามสภาพของตนแล้วก็พลอยยินดีชื่นชม ไม่แสดงความอิจฉาริษยาโดยทนเห็นคนที่เขาได้ดีกว่าตัวไม่ได้ผู้บริหารที่มีคุณธรรมข้อนี้คือจะมีมุทิตาจิต จะชื่นชมยินดีแสดงไมตรีจิตกับผู้ใต้บังคับบัญชาที่ประสบความสำเร็จโดยไม่ต้องบังคับใจ ซึ่งอาจจะแสดงโดยใช้วัตถุมอบให้เพื่อเป็นประโยชน์ก็ได้หรืออาจจะเพียงคำพูดที่สุภาพอ่อนโยน คำพูดที่เป็นประโยชน์ที่ผู้ใต้บังคับบัญชาฟังแล้วชื่นใจ สบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น มีกำลังใจที่จะสร้างคุณงามความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

4. อุเบกขา คือ ความวางเฉย ได้แก่วางเฉยในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้เมื่อได้เห็นหรือทราบว่ามีผู้อื่นถึงความวิบัติก็มิทักบ่นซ้ำเติม ไม่แสดงอาการสมน้ำหน้า วางใจ เป็นกลางอุเบกขาธรรมจึงจำเป็นสำหรับผู้บริหาร เพราะผู้ใต้บังคับบัญชามีจำนวนมาก บางเรื่อง บางกรณีผู้บริหารก็ไม่สามารถจะช่วยเหลือเขาได้ทั้งหมดเมื่อช่วยไม่ได้ก็ต้องตั้งตัวเป็นกลางวางเฉย ไม่เเยะเเย่ถากถางหรือซ้ำเติม การวางเฉยนี้มิได้หมายถึงความเฉยเมยอันเป็นการแสดงออกถึงคนใจจัดใจดำใครจะดีจะชั่วอย่างไรก็ไม่สนใจไม่ได้ผู้บริหารจะต้องคอยแนะนำชี้ทาง วิธีการ ประพฤติปฏิบัติที่ถูกที่ควรให้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ประพฤติปฏิบัติชอบ คอยบังคับบัญชาให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบแบบแผนของทางราชการคอยเป็นพี่เลี้ยงประคับประคองให้ผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมเนียมทำนองคลองธรรม หากช่วยเหลือจนสุดความสามารถแล้วยังไม่สามารถจะช่วยให้พิจารณาว่า “สัตว์ทั้งหลายล้วนมีกรรมเป็นของตน” การรับกรรมนั้นเปรียบได้กับการหวานพิษเช่นใดไว้อย่ามรับผลเช่นนั้น²⁶

พรหมวิหาร 4 นี้ปราชญ์โบราณท่านว่าควรเจริญต่างเวลาวาระกันตามความเหมาะสม คือเมตตาเป็นทางหมดจดแห่งบุคคลผู้มากด้วยพยาบาทควรเจริญในยามปกติกรุณาเป็นทางหมดจดแห่งบุคคลผู้มากด้วยวิหิงสาควรเจริญเมื่อเห็นเขาตกทุกข์ได้ยาก มุทิตาเป็นทางหมดจดแห่งบุคคลผู้มากด้วยอคติความไม่ยินดีความไม่พอใจ ควรเจริญเมื่อเห็นเขาได้ดีมีความสุข อุเบกขาเป็นทางหมดจดแห่งบุคคลผู้มากด้วยราคะควรเจริญในเมื่อเห็นหรือทราบว่าเขาดังวิบัติเพราะกรรมชั่วของเขาเอง ใคร ๆ ไม่อาจจะช่วยได้แล้ว

พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมอันประเสริฐสำหรับผู้บริหาร พึงจะมีต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เพราะเป็นหลักการสงเคราะห์เป็นการแผ่เมตตาด้วยการให้ทานเป็นวัตถุสิ่งของบ้าง ประพฤติสิ่งซึ่งเป็นประโยชน์แก่กัน เพราะเมตตาย่อมเป็นเครื่องค้ำจุนโลกให้อยู่เป็นปกติสุข หากประพฤติได้เช่นนั้นนับว่าเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้บริบูรณ์ เป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นพรหมได้จึงเป็นคุณธรรมที่ผู้บริหารพึงใช้เป็นหลักในการครองคน

²⁶ธีรรัตน์ กิจจารักษ์, *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*, (เพชรบุรี: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, 2542), หน้า 214-216.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคมมีธรรม คือ หลักความประพฤติพรหมวิหาร 4 คือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว่าขวางดุจ พระพรหม 4 อย่าง ดังต่อไปนี้

1. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดีไม่มีตรีต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบ ประโยชน์และความสุข

2. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกใจที่จะปลดปล่อย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

3. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบานเมื่อเห็นเขา ทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริม สนับสนุน

4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจดั่งชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้ง วิวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผลและความเที่ยงธรรม กรณีสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ใช้ อุเบกขา คือ เมื่อเห็นคนที่ตนดูแลเป็นอยู่ดีต่างขวนขวายในกิจการหน้าที่ของตน ก็รู้จักวางที่เฉยคอยดูโดย สงบ ไม่เข้าชี้จู้จี้ไม่ก้าวก่ายแทรกแซง ท่านแสดงอุปมาข้อหนึ่งว่าอุเบกขานั้นเหมือนดังนายสารถีเมื่อมา วิ่งถูกทางเรียบสนิทก็นั่งคุมสงบนิ่งคอยดูเฉยอยู่โดยนัยนี้จึงแสดงความหมายของอุเบกขาอย่างคลุม คลุมว่าความรู้จักวางที่เฉยคอยดูเมื่อเห็นเขารับผิดชอบตนเองได้หรือในเมื่อเขาควรต้องได้รับผลสมควรแก่ ความรับผิดชอบของตน²⁷

ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ ได้กล่าวว่าธรรมะสำหรับผู้ใหญ่สำหรับผู้ที่จะปกครองคน คือ พรหม วิหาร 4 ซึ่งได้แก่

เมตตา ครูควรมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีจิตปรารถนาที่จะให้ศิษย์และบุคคลที่ครูเกี่ยวข้องกับ มีความสุข สราญใจคือทั้งสุขกายและสุขใจ

กรุณา เมื่อศิษย์หรือบุคคลต่าง ๆ ที่ครูเกี่ยวข้องกับจะเป็นเพื่อนครูด้วยกันหรือผู้ใดก็ตาม ประสบความทุกข์ยากก็รู้สึกสงสาร เห็นอกเห็นใจและพยายามหาทางช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ ยากนั้น ๆ

มุทิตา ครูที่ดั้นเมื่อนักเรียนหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องด้วยประสบความสำเร็จครูก็พลอย ยินดีเกิดความปิติไปด้วย

อุเบกขา คือความวางเฉยครูที่ดีควรวางตนเป็นกลางวางเฉยไม่เอนเอียงไม่รักไม่ลำเอียงหรือ มีอคติต่อนักเรียนคนใดคนหนึ่งเป็นพิเศษ ครูควรมีความปรารถนาดีต่อศิษย์ทุกคนโดยเสมอภาคกันไม่ เลือกที่รักมักที่ชัง²⁸

อำนาจ บุญศรี ได้กล่าวว่า พรหมวิหาร 4 เป็นธรรมที่ค้ำจุนโลกครูจะต้องมีธรรมประจำใจ อันประเสริฐนี้เพื่อเป็นหลักประพฤติปฏิบัติตนที่ดีงาม ได้แก่

²⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม*, หน้า 10.

²⁸ไพฑูรย์ สีนลารัตน์, *ความรู้คู่คุณธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 267.

1. เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตใจที่ดีงาม ผู้ที่เป็นครูอาจารย์จะต้องมีเมตตาเป็นที่ตั้ง
2. กรุณา คือความสงสารเอ็นดูศิษย์พึงช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์และความไม่รู้
3. มุทิตา คือความชื่นชมยินดีเมื่อศิษย์ดีและยกย่องเชิดชูให้ปรากฏอันเป็นการให้กำลังใจ และช่วยให้เกิดความภูมิใจในตนเอง
4. อุเบกขา คือ การวางตัววางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเพียงดุจตราขึงไม่เอนเอียงด้วยรักหรือชัง พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลเมื่อผู้อื่นเดือดร้อนเป็นทุกข์²⁹

หลักธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา จะแสดงถึงหลักจริยธรรมและคุณธรรมที่ควรประพฤติหรือแนวทางของการประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนร่วมซึ่งพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของ คุณธรรม หมายถึง ระเบียบ แนวปฏิบัติซึ่งมุ่งให้เกิดความผาสุก ความสงบสุขเนื่องด้วยสังคมส่วนใหญ่ ตลอดจนสภาพความดีงามทั้งหลาย ซึ่งฝังรากลึกอยู่ในจิตใจสำนึกของคนแต่ละคนและเป็นคุณสมบัติของมนุษย์ โดยเฉพาะส่วนจริยธรรม

ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน ตลอดจนจนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ครูอุปัชฌาย์อาจารย์และญาติผู้ใหญ่ ที่มีหน้าที่ในการดูแลให้การอบรมสั่งสอน ชี้แนะบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน³⁰

จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าองค์ธรรมในพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ได้ถูกรวบรวมไว้เป็นหมวดธรรมหนึ่งในพระพุทธศาสนา ทั้งแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการสามารถนำไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงนำการเจริญพรหมวิหาร 4 มาตอบปัญหาของเสฏฐมานพและภารัททวชมานพ³¹ และทรงแนะนำให้ภิกษุแผ่เมตตาให้แก่ตระกูลพญา 4 ตระกูล เพื่อป้องกันและคุ้มครองรักษาดน³² เป็นต้นผู้ปกครองจะต้องกอปรไปด้วยธรรมสำหรับการประพฤติปฏิบัติของผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองได้แก่ พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐและบริสุทธิ์หรือผู้มีจิตยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ปกครอง และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ ได้แก่

²⁹อานนวย บุญศรี, *การศึกษาและความเป็นครูไทย*, (จันทบุรี: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, 2549), หน้า 237.

³⁰ณัฐวรรณ ฐิตาคม, “การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 42”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556), หน้า 16.

³¹ที.ส. 9/518-559/230-247.

³²วิ.จ. 7/251/15.

1. เมตตา คือ ความรู้สึกรักและปรารถนาดีต่อผู้อื่น อยากให้ทุกคนมีความสุข มีจิตใจที่เต็มไปด้วยไมตรี และมุ่งทำสิ่งที่ดีเพื่อมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง

2. กรุณา คือ ความรู้สึกสงสารและต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ มีความตั้งใจที่จะบรรเทาและขจัดความยากลำบากของสรรพสัตว์

3. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจที่แจ่มใสและเบิกบาน เมื่อเห็นสัตว์ทั้งหลายอยู่ดีมีสุข ก็พลอยยินดีไปด้วย และชื่นชมเมื่อพวกเขาเจริญก้าวหน้า

4. อุเบกขา คือ การรักษาจิตใจให้เป็นกลาง ตั้งอยู่ในธรรมตามที่ปัญญาพิจารณาเห็น คือมีจิตใจที่เที่ยงตรงดุจดาวที่นิ่ง ไม่เอนเอียงด้วยความรักหรือความเกลียด เมื่อเห็นการกระทำของสัตว์ทั้งหลาย ก็เข้าใจว่าผลที่ได้รับนั้นสอดคล้องกับเหตุที่พวกเขาสร้างไว้ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรู้ผิดชอบของตน³³

พระยาอนุมานราชธน ได้กล่าวถึงคุณธรรม จริยธรรมว่า เป็นการค้นหาความจริงเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติในสังคมซึ่งถือว่าถูกต้อง ดีงาม และสิ่งซึ่งถือว่าผิดหรือชั่วไม่ควรประพฤติ และวางหลักกำหนดเป็นมาตรฐานไว้³⁴

พรนพ พุกกะพันธ์ ได้ให้ความหมายของจริยธรรม (Ethics) หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม เป็นพฤติกรรมในทางที่ดีงาม ที่แสดงออกจากคุณธรรมที่มีอยู่ในใจ สามารถที่จะเห็นและวัดได้³⁵

สรุป พรหมวิหาร 4 หมายถึง หลักธรรมหนึ่งของพุทธศาสนาที่สอนให้ประพฤติปฏิบัติหรือควบคุมกำกับทางจิตใจของมนุษย์ให้อยู่กับสังคมในโลกปัจจุบัน โดยการแสดงออกในด้านความรัก ความปรารถนาให้ทุกคนมีความสุขและให้มีจิตใจสงสาร คิดช่วยเหลือทุกคน รวมทั้งสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์รวมถึงด้านจิตใจพลอยยินดีกับคนที่เขาได้ดีมีสุข กอปรด้วยอาการที่แสดงออกด้วยความเที่ยงตรงเที่ยงธรรมไม่ลำเอียงด้วยรักและชัง ใครทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผู้ใดมีพรหมวิหาร 4 ผู้นั้นย่อมมีจิตใจสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ ของตนเองและผู้อื่น สำหรับครูและผู้บริหารทางการศึกษาควรแสดงบทบาทดังที่กล่าวถึงบทบาท ครู ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาตามทัศนะของการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ประเทศไทยก้าวหน้าต่อไปอย่างมั่นคงรู้ทันโลก จึงจำเป็นต้องให้ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษาเป็นคนดี มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก่อให้เกิดศรัทธาแก่ครูเพื่อนร่วมงานและชุมชน ตลอดจนจนถึงการบริหารบุคคลด้วยความเป็นธรรมวางระบบและวิธีการให้คุณให้โทษให้รางวัลด้วยความเป็นธรรม

³³ที.ม. 10/184/226.; ที.ปา. 11/228/232. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า 124.

³⁴พระยาอนุมานราชธน, *ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: พรตวิการพิมพ์, 2533), หน้า 4.

³⁵พรนพ พุกกะพันธ์, *จริยธรรมทางธุรกิจ*, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2543), หน้า 400.

2. พระสงฆ์ด้านสังคม

พระสงฆ์ สามารถที่จะเป็นที่ปรึกษาของสังคมได้ตลอดเวลา พุดง่าย ๆ ก็คือ พระสงฆ์ควรมีความรู้ เปี่ยมล้นไปด้วยความดี เพื่อเป็นแบบอย่างของคนในสังคมได้³⁶

1. ทำหน้าที่ หน้าที่ที่สำคัญ หน้านอกบอกความงาม หน้าในบอกความดี หน้าทีบอกความสามารถ คนเรากล้ามองในแง่ของการปฏิบัติจะมี 3 หน้า คือ หน้านอก หน้าใน และหน้าที่

แต่ถ้ามองในแง่ของธรรมชาติก็มีอยู่หน้าเดียว คำว่าทำหน้าที่นั้นเรามีหน้าที่อย่างไร ก็ควรไปปฏิบัติให้เหมาะสมกับตำแหน่งหน้าที่ของเรา หรือพุดง่าย ๆ ก็คือว่า ปฏิบัติให้เหมาะสมกับฐานะหน้าที่ของเรา อย่างหน้าที่ของครูบาอาจารย์ ก็คือ อบรมสั่งสอนศิษย์ หน้าที่ของของเรียน ก็คือเรียนหนังสือ นักเรียนที่ให้ความสำคัญกับกิจกรรมนอกหลักสูตรมากไปว่าการเรียนของตน ชื่อว่าไม่รู้จักอะไรเป็นประโยชน์ที่แท้จริงของตน แต่มีใจว่าไม่ต้องไปสนใจเรื่องงานอื่น เพียงแต่ให้ความสำคัญในงานที่ตนต้องรับผิดชอบ เป็นประเด็นหลัก งานอื่นนั้นก็ให้ถือว่าเป็นงานรองลงมาเท่านั้น หน้าที่ของผู้บริหาร หน้าที่ของผู้บริการ มีอย่างไร เราก็ปฏิบัติไปตามหน้าที่ของตน³⁷ สังคมที่ยั่งยืนในปัจจุบัน เพราะคนเราไม่รู้จักหน้าที่ ไม่ทำตามหน้าที่ ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่และก็ไม่มีคุณธรรมประจำจิตใจทำให้เกิดปัญหาสังคมเรื่อยมา ผู้ประสงค์จะมีความสุข ควรฝึกฝนปัญหาโดยการเรียนรู้อบรมเพื่อให้เกิดความแหลมเพื่อเอาไว้เจาะปัญหา ให้คมเอาไว้ตัดปัญหา พิจารณาอย่างรอบคอบและให้หนักเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทบทวนปัญหา มองหาสาเหตุของปัญหาและใช้ปัญญาวิเคราะห์หาวิธีที่จะดับปัญหานั้น เมื่อเราปฏิบัติได้ตามหลักธรรมดังกล่าวมาแล้ว คือ สร้างศรัทธา ทำหน้าที่ สามัคคี มีน้ำใจ ใช้ปัญญา ท่านทั้งหลายก็จะประสบผลสำเร็จพบความสุข ความเจริญ ความรุ่งเรือง ในชีวิตสมความมุ่งมาดปรารถนาทุกทีพาราตริกาล³⁸

ยิ่งอ่อนน้อมถ่อมตนคนยิ่งรัก ยิ่งเห่อศักดิ์ทะนงตนยิ่งมีหมอง
ยิ่งอ่อนลงสูงระหงเป็นวงทอง ยิ่งจงหองอวดดีศรียิ่งทรม

ยิ้มแย้ม คนที่มีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส มักได้รับไมตรีจิตจากทุกคนเสมอ การยิ้มเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ เป็นยาเสน่ห์อย่างดียิ้มที่จะดึงดูดความรัก ความเข้าใจ ความสนใจจากบุคคลอื่น ยิ้มกับยิ้มไม่เหมือนกัน ยิ้มเห็นแก้ม ส่วนยิ้มเห็นฟัน ทางพระพุทธศาสนาสอนให้มีเมตตาความรัก กรุณาสงสารต่อกัน อย่าบูดอย่าบึ้ง อย่าแบ่ง แต่บริการด้วยสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสทักทายด้วยใจอันบริสุทธิ์ การยิ้มเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของตนให้น่ารัก โดยไม่ได้ขาดทุนอะไร แต่มีคุณค่าอย่างมหันต์ ผู้ได้รับก็ได้กำไร ผู้ให้ก็ไม่ขาดทุน ดังนั้นควรมีสีหน้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส เป็นการแจกความรัก ความจริงใจให้แก่กัน

เยือกเย็น ผู้ที่หวังจะประสบผลสำเร็จในหน้าที่การงานไม่ควรตัดสินใจอย่างเร่งด่วนควรพินิจพิเคราะห์ให้ถี่เสียก่อน เอาเหตุผลและความถูกต้องเป็นหลักอย่าใช้อารมณ์แก้ไขปัญหาแต่ใช้ปัญญา

³⁶พระธรรมฐิติญาณ, ฐิติธรรมานุสรณ์, พิมพ์ครั้งที่ 1, (ร้อยเอ็ด: ร้อยเอ็ดทันใจการพิมพ์, 2552), หน้า 63.

³⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

³⁸อ้างแล้ว, หน้า 64.

พินิจวินิจัยไตร่ตรองดู พยายามย้อนเอาปัญญาของเราเข้าไปแยกแยะปัญหาอย่างเยือกเย็น จริงอยู่ บางคราวเราต้องการความเร่งด่วน แต่หากเราขาดการใคร่ครวญอย่างละเอียด งานก็อาจจะเกิดความผิดพลาดได้

ยึดหยุ่น คือรู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวบางอย่างเราถือเอาตามระเบียบอย่างเคร่งครัดเกินไปคงไม่ทันสถานการณ์ เราควรมีการยึดหยุ่น เช่น สมมติว่า พระเณรในวัดรูปใดรูปหนึ่งเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย ขึ้นมาอย่างกระชั้นชิด จำต้องไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลด่วนแต่เนื่องจากกฎระเบียบของวัด มีกำหนดไว้ว่า หากภิกษุสามเณรจะออกจากวัดจะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าอาวาสเสียก่อน แต่บังเอิญเจ้าอาวาสไปปฏิบัติศาสนกิจที่จังหวัดอื่นไม่สามารถที่จะมาได้จึงได้รับไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลเสียก่อนโดยไม่ได้ออกมาใคร่ครวญไม่ได้ถือว่าผิดกฎระเบียบ ถือเป็นการยึดหยุ่นตามความเหมาะสม ปรับให้เข้าให้เหมาะสมกับ กาล เทศะ บุคคล แม้แต่พุทธบัญญัติ หรือ กฎหมายบางข้อบางมาตรายังมีข้อยกเว้นข้อยึดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม

เยียมเยียน เป็นการพบปะเพื่อพูดคุยไตร่ถามสารทุกข์ สுகดิบ ว่ามีปัญหาที่จะต้องแก้ไขเร่งด่วนหรือเปล่า แต่ละหน่วยงานในการปกครองมีปัญหาอะไรบ้าง? เพื่อจะได้ศึกษา วิเคราะห์ พิจารณาหาแนวทางในการแก้ไขและป้องกันต่อไป อีกอย่างหนึ่ง การเยียมเยียนถือเป็นการให้กำลังใจแก่ผู้ดำเนินงาน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ เป็นขวัญและกำลังใจ กำลังใจเปรียบเหมือนดั่งน้ำทิพย์ชโลมจิตใจทำให้เขาเกิดความภาคภูมิใจว่าผู้ใหญ่ก็ให้ความสำคัญแก่เขา เขาก็พร้อมที่จะทำงานและพัฒนาองค์กรของตนให้เจริญรุ่งเรือง มั่นคง ก้าวหน้าต่อไป หากผู้ใหญ่ไม่เคยเอาใจใส่ ไม่เคยคิดที่จะไปเยียมเยียนเพื่อให้กำลังใจหรือตรวจสอบดูงานในเขตปกครองของตน ผู้ใต้บังคับบัญชาย่อมไม่มีกำลังใจที่จะทำงาน³⁹

ความเคารพ เป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา ที่สอนให้บุคคลมองเห็นคุณค่า ความดี และความสำคัญของผู้อื่น รวมถึงสิ่งต่าง ๆ รอบตัว จากนั้นนำไปสู่การปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม ด้วยความจริงใจและความปรารถนาดี⁴⁰ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนั้น เป็นเรื่องสำคัญที่ควรนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน แม้ว่าการเคารพจะไม่ถือเป็นหลักธรรมสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งสำหรับทุกคน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “คารโว จ นิวาโต จ เอตมมฺกฺลฺมตฺตม” ซึ่งแปลได้ว่า ความเคารพและความถ่อมตนนี้เป็นมงคลอันสูงสุด การนำหลักธรรมนี้มาใช้ในสังคมจะช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล และส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข⁴¹

มนุษย์มีระยะเวลาในการเลี้ยงดูที่ค่อนข้างยาวนาน การสร้างความสัมพันธ์เริ่มต้นจากระดับครอบครัวเป็นพื้นฐาน สติปัญญาของมนุษย์ทำให้สามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิต รู้จักคิดหาวิธีแก้ไขปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะจำเป็นต้องอาศัย

³⁹พระเทพบัณฑิต, *หลักการเผยแผ่*, พิมพ์ครั้งที่ 1, (ร้อยเอ็ดทันใจการพิมพ์, 2540), หน้า 82.

⁴⁰มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 186.

⁴¹พ.ช. 25/9/4., พ.ช. 25/9/8.

กฎระเบียบเป็นเครื่องมือในการควบคุม เพื่อสร้างความเรียบร้อยและนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ กฎระเบียบบางส่วนมีไว้เพื่อบังคับใช้และกำหนดบทลงโทษเพื่อเป็นตัวอยางแก่ผู้อื่น ในขณะที่กฎระเบียบบางอย่างมีไว้เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานเท่านั้น โดยไม่มีการลงโทษ เนื่องจากไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือเสื่อมเสียชื่อเสียง กฎระเบียบและแนวทางปฏิบัติที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญต่อความยั่งยืน และต้องมีรากฐานมาจากความถูกต้อง

ไม้ที่คดงอจำเป็นต้องผ่านการอบและใช้เครื่องมือช่างตัดจึงจะตรงได้ โลหะที่ตอกก็ต้องลับจึงจะคมได้ เช่นเดียวกัน มนุษย์ซึ่งโดยธรรมชาติอาจมีข้อบกพร่องหรือความชั่วร้ายอยู่ในตัว ย่อมต้องอยู่ในโอวาทของครูอาจารย์และปฏิบัติตามกฎระเบียบก่อน จึงจะกลายเป็นคนดีและมีความยุติธรรมได้ ดังนั้น คนดีจึงต้องพัฒนาสิ่งที่อยู่ภายในอำนาจของตน ไม่หวังพึ่งสิ่งที่เป็นไปไม่ได้หรือสิ่งมาจากปากฟ้า เขาจึงก้าวหน้าและเจริญขึ้นทุกวัน ในทางตรงกันข้าม คนชั่วมักละเลยสิ่งที่ตนสามารถควบคุมได้ กลับมัวแต่ปรารถนาสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ด้วยการรอคอยโดยไม่ลงมือทำ เขาจึงเสื่อมลงทุกวัน นี่คือเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างคนดีกับคนชั่ว⁴²

3.5 สรุปหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามัคคีธรรม

หลักพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นหลักคำสอนที่มุ่งเน้นการเข้าใจความจริง (สัจธรรม) และการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมที่ถูกต้อง ในทางพระพุทธศาสนา มีการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมคำสอนโดยใช้เหตุผลตามแนวทางปรัชญา เพื่อแยกแยะและวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ อันจะนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา นั่นคือ การหลุดพ้นจากทุกข์และการบรรลุธรรม **หลักการวธธรรม** หรือความเคารพ เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ ความเคารพนี้ถือเป็นสมบัติของอารยชน กล่าวคือ บุคคลผู้มีอารยธรรมย่อมมีความเคารพซึ่งกันและกันอย่างเป็นระเบียบ การที่บุคคลจะกราบไหว้บูชา หรือกระทำการสิ่งใดลงไป หากมีพื้นฐานแห่งความเคารพเป็นเบื้องต้นแล้ว สิ่งนั้นย่อมส่งผลให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ และนำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้ การวธธรรมยังช่วยสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างอุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ได้เป็นอย่างดี พร้อมทั้งช่วยให้ผู้ปฏิบัติตระหนักถึงคุณค่าของการเคารพซึ่งกันและกัน เมื่อได้รตรองถึงผลดีและผลเสียแล้ว จึงลงมือปฏิบัติด้วยความเข้าใจที่ตรงกัน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองทั้งทางด้านศีล จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่อุปัชฌาย์ อาจารย์ และศิษย์ให้ความสำคัญต่อการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ย่อมช่วยสร้างความรู้สึที่ดีต่อกัน และเป็นสะพานเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน

หลักสราณียธรรม 6 เป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์ตระหนักถึงกันและกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง หรือเพื่อนฝูง การนำหลักสราณียธรรม 6 มาปฏิบัติจะกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการคิดถึงกันและกัน เช่น การระลึกถึงกันระหว่างครูบาอาจารย์กับศิษย์ โดยหลักธรรมนี้ประกอบด้วย

1. เมตตาการยกรม คือ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยใจที่เต็มเปี่ยม

⁴²wing T sit chan, A Source Book in chaineese philosophy, (New York : J.M.Dent and sons, 1954), p. 24.

2. เมตตาจริกรรม คือ การสื่อสารสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอน และตักเตือนด้วยความปรารถนาดี

3. เมตตามโนกรรม คือ การตั้งใจคิดดี มุ่งทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

4. สาธารณโภคี คือ การแบ่งปันสิ่งที่ได้มาอย่างถูกต้อง แม้จะเป็นของน้อยนิดก็ไม่เก็บไว้คนเดียว

5. สีสสามัญญตา คือ การประพฤติตนอย่างสุจริต ถูกต้องตามกฎหมายระเบียบ

6. ทิฐีสามัญญตา คือ การมีมุมมองร่วมกันในหลักการที่นำไปสู่ความก้าวหน้า หรือการแก้ไขปัญหา

หลักพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐและบริสุทธิ์ ประกอบด้วยธรรม 4 ประการที่ควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติและเป็นสุข หลักธรรมทั้ง 4 ประการ ได้แก่

1. เมตตา (ความรักใคร่) เมตตา คือ ความรักความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยปราศจากความเกลียดชังหรือความอิจฉาริษยา เมตตาช่วยให้จิตใจมีความอ่อนโยน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล

2. กรุณา (ความสงสาร) กรุณา คือ ความเห็นอกเห็นใจต่อผู้ที่กำลังทุกข์ยากหรือตกอยู่ในความเดือดร้อน กรุณาช่วยให้เราไม่เพิกเฉยต่อความทุกข์ของผู้อื่น และพร้อมที่จะช่วยเหลือตามกำลังความสามารถ

3. มุทิตา (ความพลอยยินดี) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือมีความสุข โดยไม่มีความริษยา มุทิตาช่วยให้เรามีจิตใจที่เปี่ยมด้วยความสุขเมื่อเห็นผู้อื่นประสบความสำเร็จหรือมีความเจริญก้าวหน้า

4. อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง) อุเบกขา คือ การรู้จักวางใจเป็นกลาง ไม่ยึดติดหรือลำเอียงต่อสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจหรือเผชิญกับความขัดแย้ง อุเบกขาช่วยให้เรามีสติและปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง

หลักพรหมวิหาร 4 นี้ถือเป็นธรรมประจำใจสำหรับผู้ที่มีจิตใจประเสริฐ และเป็นหลักปฏิบัติที่ช่วยให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทั้งยังส่งเสริมให้สังคมมีความเอื้ออาทรและความเข้าใจซึ่งกันและกัน การยึดถือหลักธรรมนี้จะช่วยให้ชีวิตหมดจดและบริสุทธิ์ ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น รวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย

หลักธรรมเป็นหลักการที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา และถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดที่ควรให้ความสำคัญ ตลอดจนตระหนักและเคารพในใจอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการแสดงความเคารพต่อบุคคล ซึ่งสามารถนำตัวอย่างจากพระพุทธองค์เป็นแบบอย่างได้ เพราะแม้แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงความเคารพต่อพระธรรมและพระสงฆ์ การปฏิสังขาร หรือการต้อนรับปราศรัยนั้น เป็นหน้าที่ของเจ้าบ้านหรือเจ้าถิ่นที่จะต้องแสดงอหิยาศัยไมตรีต่อผู้ที่มาเยือน การปฏิสังขารสามารถทำได้ 2 วิธีหลัก คือ

1. อามิสปฏิสังขาร คือการต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของ เช่น เครื่องดื่ม อาหาร หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

2. อัมมปฏิสันถาร คือการต้อนรับด้วยธรรมะ หรือการสนทนาธรรมที่เหมาะสมกับฐานะและความสนใจของแขกผู้มาเยือน

ทั้งสองวิธีนี้ล้วนแสดงถึงความมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อของผู้ต้อนรับ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ควรปลูกฝังและปฏิบัติตามอย่างสม่ำเสมอ

ความเคารพ หมายถึง 1) ความตระหนัก ชาบซึ้ง และรู้ถึงคุณความดีที่มีอยู่จริงของบุคคลอื่น โดยการยอมรับนับถือความดีของเขาด้วยใจจริง แล้วแสดงความนับถือต่อผู้นั้นด้วยการแสดงความอ่อนน้อม อ่อนโยน อย่างเหมาะสม ทั้งต่อหน้าและลับหลัง วัตถุทั้งหลายในโลกต่างมีคุณสมบัติเฉพาะตัวของมัน หากใครทราบคุณสมบัติเหล่านั้นตามความเป็นจริง ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มาก เช่น นักวิทยาศาสตร์รู้คุณสมบัติของแม่เหล็ก ก็นำไปใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ รู้คุณสมบัติของแร่เรเดียม ก็นำไปใช้รักษาโรคมะเร็งได้ การแสดงความเคารพ หมายถึง การแสดงความนอบน้อมนับถือวิธีแสดงความเคารพตามระเบียบศาสนามี 5 อย่าง คือ 1. อภิวัต คือ การกราบ 2. นมัสการ คือ การไหว้ 3. อัญชลี คือ การพนมมือ 4. อุภูฐานะ คือ การลุกยืน 5. สามิจิกรรม คือ การแสดงกิริยาอ่อนน้อม (หลักฐานทางบาลีเข้าใจว่า อภิวัตคือการยืนไหว้) 2) ความเคารพ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา สอนให้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ ช่วยให้สังคมมนุษย์มีความเคารพและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงจำเป็นที่บุคคลในสังคมจะได้นำหลักธรรมข้อนี้ไปประยุกต์ใช้ในสังคมและชีวิตประจำวัน ความเคารพ แม้มิใช่เป็นหลักธรรมที่ถือว่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ก็ได้รับความยกย่องว่าเป็นมงคลอันสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิตของคนทุกคน ดังพระพุทธพจน์ว่า “การโว จ นิวาโต จ เอตมมงคลมุตตม” แปลความว่า “ความเคารพ ความถ่อมตน นี่เป็นมงคลอันสูงสุด” ความเคารพนับถือเป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ในการดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่น ซึ่งมีรูปแบบสำคัญอยู่ 3 ประการ คือ 1. ความเคารพนับถือตนเอง 2. ความเคารพนับถือคนอื่น 3. ความเคารพนับถือชีวิตทุกรูปแบบและสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนชีวิต ในโลกนี้มีคน สัตว์ สิ่งของ เหตุการณ์ การงาน และอื่น ๆ อีกมากมายจนนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเรา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแนะนำให้เรามีความเคารพ ไม่ดูเบา ตระหนักในสิ่งมีคุณค่าที่สำคัญ 7 ประการ ได้แก่

1. ให้มีความเคารพในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
2. ให้มีความเคารพในพระธรรม
3. ให้มีความเคารพในพระสงฆ์
4. ให้มีความเคารพในการศึกษา
5. ให้มีความเคารพในสมาธิ
6. ให้มีความเคารพในความไม่ประมาท
7. ให้มีความเคารพในการต้อนรับแขก

บทที่ 4

วิเคราะห์รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของ พระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ดุชนิพนธ์ดุชนิพนธ์เรื่องรูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับของสามีจิกรรม 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามีจิกรรม 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด และ 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตามลำดับ ดังนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ เอกสารต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติภูมิ รวมทั้งเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และบทสัมภาษณ์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยทำการศึกษารูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ดโดยขอสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ที่ศึกษามาแล้วในบทที่ 2 ที่ว่าแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับของสามีจิกรรมและบทที่ 3 ที่ว่าด้วยการวิเคราะห์รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด และในตอนต่อไปจะขอเสนอการอภิปรายให้เห็นการวิเคราะห์รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.1 บุรณาการหลักศีลธรรมที่เกี่ยวกับสามีจิกรรม

4.2 บุรณาการหลักสาราณียธรรมที่เกี่ยวกับสามีจิกรรม

4.3 บุรณาการหลักพรหมวิหาร 4 ที่เกี่ยวกับสามีจิกรรม

4.5 สรุปรูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

4.1 บุรณาการหลักศีลธรรมที่เกี่ยวกับสามีจิกรรม

หลักความเคารพในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือ ความเคารพ ซึ่งจัดว่าเป็นมงคลอันสูงสุด บุคคลควรให้ความสำคัญและตระหนักในใจด้วยการแสดงความเคารพต่อบุคคลและสิ่งต่าง ๆ โดยพึงดูแบบอย่างจากพระพุทธองค์เป็นหลัก แม้แต่พระพุทธองค์ยังทรงแสดงความเคารพต่อพระธรรมและพระสงฆ์ อีกทั้งยังทรงแนะนำให้เคารพสักการะสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่น สังฆนิยสถาน ซึ่งเป็นสถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวช เมื่อกล่าวถึงหลักความเคารพในพระพุทธศาสนา มี 6 ประการ ดังนี้ 1. สัตถุคารวตา : ความเคารพในพระศาสดาหรือพระพุทธเจ้า 2. ธัมมคารวตา : ความเคารพในพระธรรม 3. สังฆคารวตา : ความเคารพในพระสงฆ์ 4. ลิกขาคารวตา : ความเคารพในการศึกษา 5. อัปปมาทคารวตา : ความเคารพในความไม่ประมาท 6. ปฏิสันถารคารวตา : ความเคารพในการต้อนรับ ดังนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1 กล่าวว่า การแสดงความเคารพต่อพระธรรมนั้น มีวิธีการปฏิบัติหลายประการ เช่น เมื่อมีโอกาสฟังธรรม ควรตั้งใจฟังด้วยความเคารพ ไม่นั่งหลับ ไม่ขีดเขียนหรือเล่นสิ่งใดในขณะนั่งฟัง นอกจากนี้ หนังสือพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นที่รวบรวมหลักธรรมและวินัยอันศักดิ์สิทธิ์ไม่ควรวางไว้ในที่ต่ำหรือสถานที่ไม่เหมาะสม การตีความหลักธรรมที่คลาดเคลื่อนจากเจตนารมณ์เดิมถือเป็นการไม่เคารพต่อพระธรรม เช่นเดียวกัน การสวดมนต์หรือไหว้พระด้วยอาการไม่จริงจัง หรือทำนองที่เล่นที่จริง ก็ถือเป็นการไม่เคารพและอาจเป็นการดูหมิ่นพระธรรมด้วย ซึ่งในอนาคต หากผู้ที่ไม่เข้าใจเนื้อหาธรรมอย่างแท้จริงปฏิบัติตามแบบอย่างที่ไม่เหมาะสมนี้ ก็อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและปฏิบัติผิดพลาดตามไปด้วย เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าการรักษาความเคารพต่อพระธรรมเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อรักษาคุณค่าของธรรมะให้คงอยู่และถูกถ่ายทอดอย่างถูกต้องสู่คนรุ่นหลัง¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 3 กล่าวว่า คำว่า ศึกษา ได้แก่การเล่าเรียน ผึกฝนและอบรม มาจากคำศัพท์บาลีว่า สิกขา มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา หมายถึง การศึกษา การสำเหนียก ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรมพัฒนาในภาษาไทยใช้ตามสันสกฤตว่า ศึกษาในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง การศึกษา เรียกว่า ไตรสิกขา มี 3 อย่าง คือ 1) อธิสัสสิกขาฝึกอบรมในเรื่องศีล 2) อธิจิตตสิกขาฝึกอบรมในเรื่องจิต เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า สมาธิ 3) อธิปัญญาสิกขาฝึกอบรมในเรื่องปัญญา²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5 กล่าวว่า “ความไม่ประมาท” เป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งหลายให้สมบูรณ์ หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก ที่มีจำนวน 84,000 พระธรรมขันธ์ ย่อมสรุปลงใน ความไม่ประมาท พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงเปรียบเทียบ อัปมาทธรรม (ความไม่ประมาท) ว่าเหมือนรอยเท้าช้าง ซึ่งครอบคลุมรอยเท้าสัตว์อื่น ๆ ทั้งปวง ดังนั้น ความไม่ประมาทจึงถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ไม่ว่าบุรุษหรือสตรี คฤหัสถ์หรือพระภิกษุสงฆ์ ต่างก็ควรให้ความสำคัญกับความไม่ประมาทในการใช้ชีวิตประจำวัน โดยต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไม่ประมาทเสมอ³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6 กล่าวว่า คำว่า “ปฏิสันถาร” หมายถึง การทักทายปราศรัยแขกผู้มาหา ซึ่งได้แก่การต้อนรับ การรับรอง การแสดงการต้อนรับมีความสำคัญอย่างยิ่ง การแสดงความเคารพในปฏิสันถารมี 2 ประการ สำหรับพระภิกษุและสามเณรพึงปฏิบัติต่อพระภิกษุด้วยกันและฆราวาสผู้มาเยือน ดังนี้ 1. อามิสปฏิสันถาร ได้แก่ การแสดงความเคารพด้วยการลุกขึ้นต้อนรับ รับบาตร จีวร รับของที่ควรรับ เช่น กระเป่า เป็นต้น 2. ธรรมปฏิสันถาร ได้แก่ การแสดงความเคารพด้วยการต้อนรับด้วยธรรม เช่น การสอนบาลีและอรรถกถาโดยเคารพ พรรณนาเนื้อความแห่งพระบาลีให้ฟังโดยเคารพ บอกธรรมสอนธรรม แสดงธรรมให้ฟังโดยเคารพ สอนกรรมฐาน และสอนธรรม คือ ประยติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ⁴

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10 กล่าวว่า “สังฆคารวตา” พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ 3 ประการ ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงจัดตั้งขึ้นมาภายหลัง เป็นสังคมาหนึ่งเรียกว่า สังฆะ หรือ สงฆ์ คำว่า สงฆ์ มีความหมายทางภาษาที่สำคัญ 2 ประการ คือ 1. ทางวินัย คำว่า สงฆ์ หมายถึง ภิกษุที่ประชุมกันทำสังฆกรรม

¹สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566

²สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

³สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

⁴สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

จำนวนตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป 2. ทางธรรม คำว่า สงฆ์ หมายถึง คณะบุคคลหรือกลุ่มคนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย นอกจากนี้ คำว่า สงฆ์ ยังสามารถแปลได้หลายความหมาย เช่น ผู้ฆ่ากิเลส หมายความว่า ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม หากพยายามกำจัดกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ผู้นั้นย่อมได้นามว่าเป็นสงฆ์ สงฆ์นั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. สมมติสงฆ์ ได้แก่ หมู่ภิกษุที่ประชุมกันตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมได้ตามกำหนดทางพระวินัย โดยแบ่งเป็น สงฆ์จตุรวรรค (4 รูปขึ้นไป), ปัญจวรรค (5 รูปขึ้นไป), ทศวรรค (10 รูปขึ้นไป), และวิสตี้วรรค (20 รูปขึ้นไป) 2. ปรมัตถสงฆ์ หรือ อริยสงฆ์ ได้แก่ ผู้เจริญวิปัสสนาจนบรรลุธรรมผลนิพพานแล้ว คือ พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมารคจนถึงพระอรหันต์⁵ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 11** กล่าวว่า ความเคารพในการศึกษา คือ การตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษา ทั้งความรู้ทางโลกและทางธรรม แล้วแสดงออกซึ่งความเคารพด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มกำลังความสามารถ ไม่ว่าจะศึกษาเรื่องใด ก็จงศึกษาให้ลึกซึ้งถึงแก่นแท้ของเนื้อหา พร้อมทั้งรู้จักบำรุงและสนับสนุนการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม⁶ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12** กล่าวว่า ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 กล่าวว่า สัตถุการวาทหรือพุทธการวาท พระพุทธเจ้าทรงมีคุณสมบัติหลายประการ ซึ่งแบ่งได้เป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ บุคลิกภาพ และคุณสมบัติภายใน ได้แก่ คุณธรรมต่าง ๆ ในบทสวดระลึกถึงพระพุทธคุณ ได้แสดงพระพุทธรูปลักษณะของพระองค์ไว้ 9 ประการ ดังนี้ 1) เป็นพระอรหันต์ 2) ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ 3) เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ 4) เสด็จไปตี 5) รู้แจ้งโลก 6) เป็นสารถิ ฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม 7) เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย 8) เป็นพระพุทธเจ้า 9) เป็นพระผู้มีพระภาค⁷ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14** กล่าวว่า การศึกษามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของคนพระพุทธศาสนาถือหลักศึกษาตามธรรมชาติของมนุษย์ หมายความว่า “มนุษย์เรานี้ท่านเรียกว่าเป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ด้วย คือชีวิตมนุษย์ที่เป็นอยู่เป็นชีวิตที่ได้มาด้วยการเรียนรู้และฝึกหัดพัฒนา” ชีวิตของคนเรานั้นถือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับการศึกษา เพราะชีวิตคือการเป็นอยู่ และการที่ชีวิตจะเป็นอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดีก็ต้องมีการเคลื่อนไหว ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ และพบกับประสบการณ์ใหม่ ๆ จะต้องรู้จัก เข้าใจ คิด ปฏิบัติหรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง การศึกษาจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์ทุกคน เพราะจะทำให้มนุษย์มีความงามและมีความเรียบร้อยทั้งด้านกาย วาจา และใจ⁸ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2** กล่าวว่า ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2 กล่าวว่า พระธรรม คือ คำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและนำมาทรงแสดงเพื่อสั่งสอนสรรพสัตว์ให้รู้ตาม พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงเคารพพระธรรม ในบทสวดระลึกถึงพระธรรมคุณ ได้แสดงคุณลักษณะของพระธรรมไว้ 6 ประการ ดังนี้ 1. สวากขาตธรรม พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว คือ ตรัสไว้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง อีกทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธิ์ และบริบูรณ์สิ้นเชิง 2. สันติภูมิโก ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง 3. อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา ให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติทุก

⁵ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

⁶ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2566.

⁷ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2566.

⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2566.

เมื่อ 4. เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดู คือ เชิญชวนให้มาพิสูจน์และทดลองปฏิบัติ 5. โอปนยโก ควรน้อมเข้ามาในตน คือ ควรน้อมนำมาปฏิบัติไว้ในใจ 6. ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของบัณฑิตที่จะพึงรู้ได้ด้วยตนเอง เป็นของเฉพาะตัวที่ทำให้กันไม่ได้ 7. การปรับปรุงนี้เน้นการใช้คำศัพท์ทางพระพุทธศาสนาให้ถูกต้องตามหลักอักขรวิธี และจัดลำดับเนื้อหาให้ชัดเจน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักธรรมและความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป⁹

กล่าวโดยสรุป ความเคารพเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคี และเป็นการแสดงออกถึงความเอื้อเฟื้อต่อบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ที่เรามีส่วนเกี่ยวข้อง ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงหลักความเคารพ โดยสรุปมี 6 ประการ ดังนี้ 1. สัตถุคารวตา ความเคารพในพระศาสดาหรือพระพุทธเจ้า 2. ธัมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม 3. สังฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ 4. ลิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา 5. อัปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท 6. ปฏิสันถาคารวตา ความเคารพในปฏิสันถการ (การต้อนรับ) ความเคารพทั้ง 6 ประการนี้ ถือเป็นหลักสำคัญที่ควรใส่ใจและปฏิบัติด้วยความเอื้อเฟื้อ หนักแน่น และจริงจัง เป็นพื้นฐานทางสังคม ทั้งในสังคมสงฆ์และสังคมผู้ครองเรือน เพราะหากขาดความเคารพแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ย่อมเกิดขึ้นอย่างมากมาย

4.2 บุรณาการหลักสารณียธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม

การบุรณาการหลักสารณียธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม 1. หลักเมตตาทายกรรม บุคลากรควรส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน และเคารพต่อเพื่อนร่วมงานในทุกสถานการณ์ 2. หลักเมตตาวัจกรรม บุคลากรควรสื่อสารด้วยการแจ้งข่าวสารที่มีประโยชน์ พร้อมทั้งใช้เหตุผลในการสนทนาและทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงาน 3. หลักเมตตาโมกรรม บุคลากรควรมีจิตใจที่ให้อภัยต่อกัน และมีความคิดสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน 4. หลักสารณโภคิ ควรส่งเสริมให้บุคลากรปราศจากอคติและความลำเอียง รวมทั้งปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต 5. หลักสัสสัมญัตตา บุคลากรควรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และเคารพสิทธิและเสรีภาพของเพื่อนร่วมงานอย่างเท่าเทียม 6. หลักทวิญญูสสัมญัตตา บุคลากรควรมีความเห็นร่วมกันในแนวทางการทำงาน และยึดมั่นในหลักการสำคัญที่ตรงกันเพื่อความสำเร็จขององค์กร ดังนี้

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 2 กล่าวว่า หลักเมตตาทายกรรม (การแสดงไมตรีจิตที่ดีต่อกัน) คือการแสดงออกด้วยความมีไมตรีต่อกัน เช่น การทักทายเมื่อพบกัน การรับประทานอาหารร่วมกัน ในบางครั้งก็แสดงออกถึงความหวังดี ความเต็มใจ และความอ่อนน้อมถ่อมตน โดยมีความเมตตาและความเคารพนับถือต่อเพื่อนร่วมงาน มีการเคารพซึ่งกันและกัน มีความหวังดี และเต็มใจช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานในการปฏิบัติหน้าที่อย่างเท่าเทียม ไม่เลือกปฏิบัติ หลักธรรมนี้สามารถนำมาใช้ในการบริหารงานบุคคลได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ ทั้งผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน และประชาชนทั่วไป สามารถนำหลักเมตตาทายกรรมมาใช้ในการทำงานร่วมกันได้ เช่น การให้ความรู้ ให้คำแนะนำ ให้แนวทางปฏิบัติงาน รับฟังความคิดเห็น และเคารพสิทธิส่วนบุคคล ซึ่งจะส่งผลให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น¹⁰ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 8** กล่าวว่า การกำหนดให้ทุกคนทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ต่อ

⁹สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

¹⁰สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

กัน มองโลกในแง่ดี มีท่าทางยิ้มแย้ม แจ่มใส และแสดงความชื่นชมยินดีต่อผู้อื่น ควรเริ่มต้นจากจิตใจที่เบิกบาน เมื่อต้องพัฒนาและจัดการสิ่งใด ๆ ควรคำนึงถึงจุดยืนของผู้อื่น มีความเสียสละ และคิดถึงสิ่งดี ๆ ของคนอื่นเสมอ การปลูกฝังให้คิดเชิงบวกเป็นสิ่งสำคัญ โดยควรฝึกมองโลกในแง่ดี มองเห็นจุดเด่นของผู้อื่น หลีกเลี่ยงการจับผิดหรือมองข้อบกพร่องของคนอื่น ไม่ก้าวก่ายสิทธิ์ของผู้อื่น และเคารพในความเป็นตัวตนของแต่ละคน สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมความสมานฉันท์ และสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน การหลีกเลี่ยงความคิดลบ ความพยายาบาท หรือการอาฆาตมาดร้าย ไม่ปรุงแต่งเรื่องราวในทางที่ไม่ดี จะช่วยให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่น จิตใจจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการทำงาน ทุกคนควรผ่านกระบวนการขัดเกลาจิตใจ เพื่อละลายพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม หากเน้นการพัฒนาที่ตัวบุคคล ก็สามารถปฏิบัติได้ผ่านกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งจะช่วยยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น และสร้างจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนเอง¹¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 14 กล่าวว่า หลักเมตตาตามโครงการ (การตั้งจิตปรารถนาดีและคิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน) คือการนึกคิดหรือปรารถนาดีต่อกัน รู้จักให้อภัยและเสียสละ รวมถึงการคิดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมงาน การคิดสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และการรู้จักให้อภัยเมื่อเพื่อนร่วมงานทำงานผิดพลาดไปโดยไม่ตั้งใจ นอกจากนี้ การมีความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน การหาสิ่งใหม่ ๆ มาใช้ในการทำงาน และการมุ่งมั่นพัฒนางานให้ดีขึ้น การเสียสละและช่วยกันทำงานโดยไม่แบ่งแยกพวกเขาพวกเรา ล้วนเป็นเสมือนการเปิดประตูสู่มิตรภาพที่แท้จริง¹² **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 7** กล่าวว่า “สาราณียธรรม” เป็นหลักธรรมสำคัญในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินชีวิตไปด้วยความสงบสุข อยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อกัน ทั้งทางกาย วาจา และใจ โดยปราศจากอคติ หลักสาราณียธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้สังคมมีความเคารพนับถือกัน เป็นไปเพื่อความเกื้อกูลกัน เพื่อความสามัคคีกัน และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยทุกฝ่ายปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน และให้ความเคารพนับถือกันตามระดับความอาวุโส¹³ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 10** กล่าวว่า เมตตา คือหลักแห่งเอกภาพ โดยแท้จริงแล้ว การอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตาและกรุณา คือการมุ่งหวังให้เห็นความสุขและความเจริญของกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสมควรแก่ฐานะและโอกาสที่พึงทำได้ มีความรัก ความเคารพ และความสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ไม่วิวาทหรือขัดแย้ง แต่มีความสามัคคีเป็นหนึ่งเดียว เอกภาพนั้นเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ อย่างครอบครัว จนขยายไปสู่จุดใหญ่ ๆ อย่างประเทศชาติและสังคมโลก ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ด้วยเมตตา โลโกปตมภิกขา เมตตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก “การมีเมตตาช่วยให้สังคมโลกอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และนับเป็นรากฐานของการสร้างเอกภาพระหว่างบุคคลทั้งหลาย” เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม เราจำเป็นต้องพิจารณาถึงระเบียบหรือข้อปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับการอยู่ร่วมกัน แม้มนุษย์จะอยู่ในวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่โดยพื้นฐานแล้ว ทุกชีวิตในโลกล้วนต้องการความสุขและหลีกเลี่ยงความทุกข์¹⁴ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 6** กล่าวว่า การแสดง

¹¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2566.

¹² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2566.

¹³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

¹⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

ความเคารพซึ่งกันและกันในองค์กรเป็นวัฒนธรรมของคณะสงฆ์ในการหักทลาย ไม่ว่าจะเป็นการพบปะกันหรือลาจากกัน การไหว้ถือเป็นการแสดงถึงความมีสัมมาคารวะและการให้เกียรติซึ่งกันและกัน ซึ่งจะสร้างความรู้สึกประทับใจและความตระหนักถึงการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน การมีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลและความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญเสมอ เพราะการให้ใจยอมได้ใจตอบแทน และงานก็จะสำเร็จลุล่วงได้โดยแท้ เหมือนดังคำที่ว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” การมีความจริงใจและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ช่วยเหลือกันด้วยจิตใจที่ดี ไม่คิดร้ายต่อกัน และมีความสามัคคีกันจะนำไปสู่ความสมานฉันท์และปรองดองกันได้อย่างดี การมีน้ำใจและไม่คิดร้ายต่อกัน เป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การมีความเมตตา เข้าใจและเห็นใจผู้อื่น รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ช่วยเหลือกันด้วยความเต็มใจ และปรารถนาดีต่อกันเสมอ เป็นสิ่งที่ควรยึดถือปฏิบัติในทุกสถานการณ์¹⁵ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 15** กล่าวว่า หลักสาธารณโภคิ (การแบ่งปันลาภผลและการประสานประโยชน์ร่วมกัน) หมายถึงการแบ่งปันอย่างทั่วถึง การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันในที่ทำงาน การประสานงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายส่วนรวม การปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสุจริต ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ โดยเฉพาะในด้านการกระจายอำนาจและการบริหารแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งมีการติดตามงานที่สามารถตรวจสอบได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมาภิบาล การนำหลักธรรมดังกล่าวมาปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดความเป็นธรรม และช่วยให้การบริหารงานบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ¹⁶ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 13** กล่าวว่า สาราณียธรรม คือ ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการระลึกถึงกัน, ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดการระลึกถึงกัน, ธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคี, และเป็นหลักการในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข หลักธรรมนี้เป็นเหตุให้บุคคลระลึกถึงกันในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงาน ผู้ร่วมกิจการ หรือผู้ร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน ชุมชนตำบลมีจุดเด่นที่น่ายกย่องสำหรับบุคคลทั่วไป คือ ความเข้มแข็งของภาคีเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วย บ้านหรือชุมชน วัด และโรงเรียน ที่ร่วมมือกันอย่างแข็งแกร่งเพื่อสร้างความสามัคคีและพัฒนาชุมชนให้ก้าวหน้า¹⁷ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 1** กล่าวว่า การรู้สึกเมตตาและแสดงไมตรีจิตที่ดี พร้อมช่วยเหลือเพื่อนร่วมงานในการปฏิบัติหน้าที่ เป็นสิ่งสำคัญ นอกจากนี้ ควรอ่อนน้อมถ่อมตนต่อเพื่อนร่วมงาน แสดงความนับถือและให้เกียรติทั้งต่อหน้าและลับหลัง การใช้เมตตาเป็นหลัก ผ่านรอยยิ้ม ความสุภาพ และการให้เกียรติเพื่อนร่วมงาน จะช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน เมื่อกลุ่มงานหรือฝ่ายใดเกิดอุปสรรค จะไม่นิ่งเฉย แต่จะรีบให้คำแนะนำและช่วยเหลือ หากงานนั้นเกินความสามารถของตน ก็จะทำให้กำลังใจ และประสานหาข้อมูลหรือผู้ที่มีความรู้ความสามารถมาช่วยแก้ไขปัญหาก็สำเร็จลุล่วงไปได้¹⁸ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5** กล่าวว่า การปฏิบัติงานควรกระทำด้วยความตั้งใจ มุ่งมั่น และมีความซื่อสัตย์สุจริต รวมถึงมีความโปร่งใสที่สามารถตรวจสอบได้ โดยมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานให้เกิดความคุ้มค่า พร้อมทั้งมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนร่วมงาน และมี

¹⁵สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

¹⁶สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2566.

¹⁷สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2566.

¹⁸สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2566.

การประสานงานที่ดีเพื่อประโยชน์ขององค์กรสงฆ์ หลักการสาธารณโภคีถือเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นส่วนสำคัญของการแบ่งปัน องค์กรควรมีสวัสดิการที่เหมาะสม เช่น ค่ารักษาพยาบาล ค่าเดินทาง และค่าส่งเสริมสนับสนุนภายในองค์กรหรือหน่วยงาน นอกจากนี้ ควรให้ความสำคัญกับวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเกิด วันปีใหม่ วันสงกรานต์ รวมถึงการให้รางวัลหรือโบนัส ซึ่งถือเป็นเรื่องของวัตถุนาน หากมีโครงการ แผนงาน หรือกิจกรรมใดที่เกี่ยวข้องกับการแจกจ่ายสิ่งของเพื่อเสริมสร้างเอกลักษณ์ขององค์กร ควรมีการสำรวจและจัดสรรให้ทั่วถึงเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง¹⁹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 9 กล่าวถึงหลักเมตตาวชิกรรม ซึ่งหมายถึงการพูดจาต่อกันด้วยเมตตา เพื่อแจ้งข่าวสารหรือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันและกัน โดยมีการประสานงานและการทำงานตามเอกสารอย่างเป็นระบบ มีการลงรับเอกสาร และทุกขั้นตอนของการทำงานต้องอาศัยหนังสือสั่งการ หากเกิดความล่าช้าก็จะมีการตักเตือนกันด้วยความปรารถนาดี นอกจากนี้ ยังมีการทักทายพูดคุยกันด้วยเมตตา ช่วยแจ้งข่าวสารที่ดี มีการสร้างสรรค์งาน และแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน โดยไม่นิ่งดูดายต่อหน้าที่และความรับผิดชอบของตน การปฏิบัติตามหลักเมตตาวชิกรรมนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้การทำงานเป็นไปด้วยความราบรื่น แต่ยังสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน และส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันในองค์กรอีกด้วย²⁰

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 23 กล่าวว่า วรรสร้างความคิดและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้เสนอแนะข้อคิดเห็น โดยเฉพาะในงานสำคัญหรือมีความซับซ้อน รวมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดยผู้เกี่ยวข้องควรได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไขด้วยตนเอง หากมีเหตุผลที่เหมาะสมหรือสามารถนำไปสู่ความสำเร็จและความปรองดอง สมานฉันท์อันดีในองค์กร ก็ควรได้รับการสนับสนุนตามนั้น²¹

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 21 กล่าวว่า การแสดงความคิดเห็นผ่านกระบวนการประชาธิปไตยยังถูกนำมาใช้ภายในองค์กร เช่น การจัดประชุม การประชุม และการรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่ายภายในองค์กรสงฆ์ โดยเคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน²²

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 19 กล่าวว่า ถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการบริหารงาน โดยเฉพาะในองค์กรสงฆ์ที่ควรส่งเสริมให้ทุกคนมีโอกาสแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ วางแผน ตลอดจนการติดตามและประเมินผล การเปิดพื้นที่ทางความคิดและการรับฟังซึ่งกันและกันจะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างบุคคลในองค์กร นอกจากนี้ การพัฒนาจิตใจให้ลดละความเห็นแก่ตัวและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้องค์กรสามารถก้าวไปข้างหน้าอย่างมีประสิทธิภาพ การประชุมควรเป็นพื้นที่ที่ทุกคนสามารถเสนอความคิดเห็นได้โดยไม่ถูกขัดขวาง

¹⁹สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

²⁰สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2566.

²¹สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2566.

²²สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2566.

ด้วยลำดับขั้นหรือกำแพงทางความคิด โดยสรุป องค์การคณะสงฆ์ควรส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม เปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงาน และพัฒนาจิตใจให้มีความเคารพและยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรในระยะยาว²³

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12 กล่าวว่า หลักสี่สัณณฤตา (การประพฤติปฏิบัติอยู่ในสุจริต รักษาระเบียบ และข้อบังคับที่วางไว้) คือ การรักษาและปฏิบัติตนให้มีศีลเสมอกันกับเพื่อนสมาชิกทั้งหลาย มีความประพฤติสุจริต ตั้งใจ ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตัวน่ารังเกียจ ต้องมีระเบียบวินัยในตนเอง วางตัวให้เป็นที่น่าเชื่อถือ ยิ้มแย้มแจ่มใส มีน้ำใจไต่ถามความเป็นอยู่ของกันและกัน นอกจากนี้ ยังต้องปฏิบัติตนตามกฎหมายและข้อบังคับขององค์กรอย่างสม่ำเสมอ วางตนเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือและน่าเคารพ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี โดยเชื่อเสมอว่า ตัวอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน การทำให้ดู อยู่ให้เห็น นับเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุด²⁴

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 20 กล่าวว่า การสื่อสารที่ดีควรอยู่บนพื้นฐานของความเมตตา และมีการประสานงานเพื่อบรรลุประโยชน์ร่วมกัน โดยเน้นการพูดความจริง มีเหตุผลต่อเพื่อนร่วมงาน พร้อมทั้งแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เพื่อสร้างความรักความสามัคคีและเอื้อต่อการทำงานส่วนรวม หลักเมตตาวิจิตรกรรมสามารถนำมาใช้ในการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่นได้ เช่น ในการวางแผนนโยบาย การจัดสรรงบประมาณ หรือการจัดการผ่านการประชุมสภา ซึ่งจะช่วยสร้างแรงบันดาลใจและเสริมสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ในการเริ่มต้นทำงาน ควรทักทายเพื่อนร่วมงานและรับคำทักทายจากผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใส ใช้คำพูดที่มีเหตุผล โดยอ้างอิงข้อมูลที่ชัดเจน ไม่พูดลอย ๆ และแนะนำข้อมูลหรือข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนร่วมงาน หากจำเป็นต้องตักเตือนหรือแนะนำสิ่งใด ควรพูดด้วยความเป็นส่วนตัว และระมัดระวังไม่ให้เกิดความเข้าใจผิด²⁵

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 5 กล่าวว่า ถึงความสำคัญของการสื่อสารภายในองค์กรว่า การพูดจาที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรและผู้ร่วมงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อพัฒนาองค์กรไปพร้อมกันนั้น แม้ในระยะเริ่มต้นอาจดูช้า แต่จะส่งผลให้องค์กรมีความมั่นคงในอนาคตการสื่อสารที่ดีควรเริ่มจากความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงานและผู้มารับบริการ โดยช่วยเหลือกันด้วยจิตใจที่ดี ไม่คิดร้ายต่อกัน มีความสามัคคี สมานฉันท์ ประองตอง และมีน้ำใจ การพูดจาควรใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ด้วยการพูดจาสุภาพ นอบน้อม พูดแต่ความจริง และตรงไปตรงมา เมื่อได้รับข่าวสารหรือประกาศใด ๆ ควรนำมาแจ้งต่อกันอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะข้อมูลที่มีประโยชน์ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนหรือองค์กรได้รับทราบร่วมกัน นอกจากนี้ การทักทายทุกคนในองค์กรด้วยคำว่า “สวัสดี” พร้อมส่งรอยยิ้มเมื่อได้รับการทักทายตอบกลับ จะช่วยสร้างบรรยากาศแห่งความสุขและเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์ที่ดีภายในองค์กร โดยเฉพาะในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดีจะช่วยให้การทำงานเป็นไปด้วยความราบรื่นและมีประสิทธิภาพ²⁶

ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 4 กล่าวว่า ควรสร้างบรรยากาศของความเคารพและการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะข้อเสนอแนะ โดยเฉพาะในงานสำคัญ

²³สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2566.

²⁴สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2566.

²⁵สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2566.

²⁶สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2566.

หรืองานที่มีความซับซ้อน รวมถึงงานที่เกี่ยวข้องกับสิทธิและหน้าที่ของบุคคลต่าง ๆ ควรให้บุคคลนั้นได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นและเสนอแนวทางแก้ไขด้วยตนเอง หากแนวทางดังกล่าวมีเหตุผลที่เหมาะสมและสามารถนำไปสู่ความสำเร็จ ตลอดจนสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ที่ดีภายในองค์กร ก็ควรสนับสนุนแนวทางนั้น ๆ²⁷

กล่าวโดยรวมได้ว่า ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 21 ท่านมีความเห็นที่สอดคล้องกันตามหลักสาราณียธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการระลึกถึงกันและกันในการอยู่ร่วมกัน เป็นการประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ให้เป็นเครือข่ายที่แข็งแรง อยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคี และความเมตตาปราณี ทั้งทางกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ ยังมีความเอื้ออาทรและเกื้อกูลกันในการแบ่งปันปัจจัยหรือทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดความสมดุลต่อทุกฝ่ายโดยปราศจากอคติ หลักสาราณียธรรมนี้ถือเป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นจุดเชื่อมต่อความรู้สึกที่ดีงาม เพื่อส่งเสริมความสงเคราะห์กัน ความพร้อมเพรียงกัน และความเป็นหนึ่งเดียวกัน สรุปได้ว่า หลักสาราณียธรรมหมายถึง ธรรมที่ทำให้เกิดความระลึกถึงกัน ธรรมที่ก่อให้เกิดความสามัคคี และเป็นหลักการสำคัญในการอยู่ร่วมกัน เพื่อสร้างภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็งและยั่งยืนสืบไป

4.3 บุรณาการหลักพรหมวิหาร 4 ที่เกี่ยวกับสามกิจกรม

แนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมพรหมวิหาร 4 หลักธรรมพรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงหลักจริยธรรมและคุณธรรมที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและส่วนรวม **คุณธรรม** หมายถึงระเบียบหรือแนวปฏิบัติที่มุ่งสร้างความผาสุกและความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม ตลอดจนส่งเสริมสภาพความดีงามที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตสำนึกของแต่ละบุคคล อันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของมนุษย์

พรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมสำคัญที่ได้รับการรวบรวมไว้ในพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปแบบแยกส่วนและแบบบูรณาการ หลักธรรมเหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทรงนำการเจริญพรหมวิหาร 4 มาใช้เพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การตอบปัญหาของเสฏฐมานพและการท้าวขมานพ รวมถึงการที่พระองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุแผ่เมตตาไปยังตระกูลพญาทุตทั้ง 4 ตระกูล เพื่อป้องกันอันตรายและคุ้มครองรักษาตนเอง นอกจากนี้ พรหมวิหาร 4 ยังเป็นธรรมที่สำคัญสำหรับผู้ปกครองหรือผู้ใหญ่ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้ผู้ปกครองประพฤติปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม หลักธรรมเหล่านี้ถือเป็นธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจกว้างขวางและยิ่งใหญ่ดุจพรหม ดังนั้น การเจริญพรหมวิหาร 4 จึงไม่เพียงแต่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง แต่ยังส่งผลดีต่อสังคมโดยรวมอีกด้วย ดังคำสัมภาษณ์ของ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 16** กล่าวว่าถึงหลักคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์ว่าต้องมี พรหมวิหาร 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนา ที่สอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติและควบคุมจิตใจให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข โดยหลักธรรมนี้ประกอบด้วย 1. เมตตา คือ ความรักความปรารถนาให้ทุกคนมีความสุข 2. กรุณา คือ ความสงสารคิดช่วยเหลือผู้อื่นและสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ 3. มุทิตา คือ การพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มีสุข 4. อุเบกขา คือ การมีความ

²⁷สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2566.

เที่ยงตรง เที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยความรักหรือความชัง ผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 ย่อมมีจิตใจที่สมบูรณ์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น สามารถอยู่ร่วมในสังคมได้อย่างสงบสุข สำหรับบทบาทของครูและผู้บริหารทางการศึกษา ควรนำหลักพรหมวิหาร 4 มาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงาน โดยแสดงออกถึงความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพื่อสร้างศรัทธาและความไว้วางใจให้แก่เพื่อนร่วมงาน ชุมชน และผู้เรียน นอกจากนี้ ควรบริหารงานด้วยความเป็นธรรม มีระบบการให้คุณให้โทษและรางวัลที่เที่ยงตรง เพื่อส่งเสริมการปฏิรูปการศึกษาให้ประเทศไทยก้าวหน้าอย่างมั่นคงและทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก การนำหลักธรรมดังกล่าวมาใช้ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้สังคมโดยรวมมีความเข้มแข็งและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขอีกด้วย²⁸ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 18** กล่าวว่า คณะสงฆ์ควรนำหลักพรหมวิหาร 4 อันประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน ดังนั้น ผู้ใหญ่หรือผู้มีอำนาจหน้าที่ควรมีคุณธรรม ได้แก่ 1. เมตตา คือ ความรักความปรารถนาดี 2. กรุณา คือ ความสงสารและความเอื้ออาทร 3. มุทิตา คือ ความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น 4. อุเบกขา คือ การทำใจให้เป็นกลาง การใช้อำนาจหน้าที่หรือพระเดชพระคุณโดยยึดหลักพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ประการนี้ จะช่วยส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการคุ้มครองปกป้องรักษาบรรพชิตให้ดำรงอยู่ในศีลธรรมอันดีงามได้อย่างเหมาะสม²⁹ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 17** กล่าวว่า ธรรมะสำหรับพระอุปัชฌาย์และพระผู้มีพรรษากาลพึงยึดปฏิบัติ มีดังนี้ 1. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดี อยากระหว่างผู้อื่นมีความสุข มีจิตแผ่เมตตาและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั้งปวง 2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในการปลดปล่อยและบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ 3. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสเบิกบาน แซ่มน้อยอยู่เสมอ เมื่อเห็นสัตว์ทั้งหลายดำรงชีวิตในปกติสุข ก็พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขและเจริญงอกงามยิ่งขึ้น 4. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตาชั่ง ไม่เอนเอียงด้วยความรักหรือความชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันสมควรได้รับผลดีหรือชั่วตามเหตุที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู เมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว หรือสมควรได้รับผลอันสมกับกรรมที่ตนทำ³⁰ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 22** กล่าวว่า “กรุณา” หมายถึง ความสงสาร ซึ่งเป็นกิริยาที่แสดงออกถึงความเมตตาและความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่นหรือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ยากเดือดร้อน โดยการช่วยเหลือหรือปลดปล่อยความทุกข์เหล่านั้น อาการของจิตเช่นนี้ย่อมมีอยู่ในจิตใจของทุกคนเป็นปกติธรรมดา แต่มักจะยังเจือปนด้วย “วิหิงสา” ซึ่งคือความคิดที่จะเบียดเบียนผู้อื่นหรือสัตว์อื่นเพื่อให้ตนเองพ้นทุกข์ นอกจากนี้ ยังอาจมีความโหม่นเมื่อนำได้เห็นความทุกข์ของคนที่ยังคับแค้นและจำกดอยู่เพียงการปรารถนาให้ตนเองและคนที่ตนรักพ้นทุกข์เท่านั้น ดังนั้น การเจริญกรุณาในชีวิตประจำวันจึงต้องอาศัยการฝึกฝนและปรับปรุงภาวะจิตที่มีอยู่แล้วนี้ให้บริสุทธิ์และกว้างขวางขึ้น เพื่อให้กรุณานั้นเป็นคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อย่างแท้จริง โดยไม่จำกัดอยู่เพียงตนเองหรือคนที่

²⁸ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2566.

²⁹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2566.

³⁰ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 8 กรกฎาคม 2566.

ตนรัก แต่ควรแผ่ขยายออกไปอย่างไม่มีขีดจำกัด การอยู่ร่วมกันของคนจำนวนมากย่อมทำให้ “มนุษย์สัมพันธ์” มีความสำคัญมากขึ้น ซึ่งวิธีการสร้างสัมพันธ์ภาพนั้นย่อมแตกต่างกันไปตามลักษณะของกลุ่มคนในแต่ละสังคมหรือองค์การ³¹ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 9** กล่าวว่า “อุเบกขา” แปลว่า การมองดูอยู่ใกล้ ๆ หรือการคอยสังเกต แต่ไม่ใช่การดูเพียงอย่างเดียว หากเป็นการดูเพื่อให้เขาทำได้ด้วยตนเอง เช่น พ่อแม่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าในอนาคตลูกจะต้องเติบโตและดำเนินชีวิตด้วยตนเองได้ จึงต้องฝึกให้ลูกทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเอง และคอยดูอยู่ใกล้ ๆ ในฐานะที่ปรึกษา หากลูกทำไม่ถูกต้องหรือไม่ได้ผล ก็จะได้ช่วยแก้ไขและแนะนำจนเขาทำได้หรือทำได้ดีด้วยตนเอง การที่พ่อแม่หรือครูอาจารย์วางอุเบกขาแบบนี้ เพื่อให้ลูกหรือลูกศิษย์มีโอกาสพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่ การจะอุเบกขาได้นั้น ต้องมีปัญญาเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ เมื่อใดที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ส่งผลกระทบหรือทำให้เสียหายต่อธรรม คือ ทำให้เสียหลักการแห่งความเป็นจริง ความถูกต้องดีงาม ความสมเหตุสมผล ความชอบธรรม หรือความเป็นธรรม เช่น การผิดกฎหมายหรือกติกาของสังคม เราต้องหยุดช่วยเหลือเพื่อให้เขาได้เรียนรู้และรับผิดชอบต่อธรรม ลักษณะเช่นนี้คือ อุเบกขา ดังนั้น อุเบกขาจึงเป็นตัวควบคุมให้ธรรม 3 ข้อแรก ได้แก่ เมตตา กรุณา และมุทิตา อยู่ในขอบเขตที่ถูกต้อง อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า อุเบกขาเป็นการใช้ปัญญาเพื่อรักษาธรรม ในขณะที่เมตตา กรุณา และมุทิตา เป็นการรักษาคน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความรู้สึกมากกว่า เช่น รู้สึกเป็นมิตร รู้สึกเห็นใจสงสาร และรู้สึกพลอยดีใจหรือช่วยสนับสนุน หากเราใช้เมตตา กรุณา และมุทิตามากเกินไป โดยขาดอุเบกขา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลอาจดี แต่จะทำให้ช่วยเหลือกันจนเสียหลักการ อาจเสียความเป็นธรรมในสังคม และละเลยกฎหมาย กติกา หรือกติกาต่าง ๆ³² **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 20** กล่าวว่า เมตตา เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสามัคคี และการนำสันติสุขมาสู่สังคมโลกอย่างมั่นคงถาวรนั้น จำเป็นที่คนในสังคมจะต้องมีเมตตาเป็นพื้นฐาน เนื่องจากผู้ที่ไม่มีเมตตาจะมีความเอื้ออาทรต่อผู้ที่ประสบความเดือดร้อน ตัวอย่างเช่น พระพุทธเจ้า ทรงเป็นแบบอย่างของการช่วยเหลือเกื้อกูลมวลมนุษยชาติ แม้พระองค์จะไม่ทรงแจกจ่ายสิ่งของให้แก่ใครโดยตรง แต่พระองค์ทรงสั่งสอนให้ผู้ที่มีฐานะมั่งคั่งมีจิตใจประกอบด้วยเมตตา และช่วยเหลือสังคม ทำให้บุคคลเหล่านั้นกลายเป็นผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารี ตัวอย่างเช่น อนุชาภิณฑกเศรษฐี และนางวิสาขา มหาอุบาสิกา ซึ่งทั้งสองท่านนี้มีเมตตาต่อสรรพสัตว์อย่างแท้จริง การกระทำด้วยจิตใจที่เปี่ยมไปด้วยเมตตา จะช่วยเสริมสร้างความเอื้ออาทรให้เกิดขึ้นในสังคม และความสุ้นนั้นจะขยายวงกว้างไปสู่ผู้อื่นอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะค่อย ๆ ลดลงได้ เพราะเมตตา คือความปรารถนาให้ผู้อื่นและสัตว์ทั้งหลายมีความสุข เมื่อตนเองมีความสุขแล้ว ก็อยากให้ผู้อื่นและสัตว์อื่นมีความสุข เช่นเดียวกัน นี่คือการอนุเคราะห์ที่เกื้อกูลกันและกัน ซึ่งการกระทำเช่นนี้ย่อมนำไปสู่ความสามัคคีโดยธรรมชาติ³³ **ผู้ทรงคุณวุฒิท่านที่ 12** กล่าวว่า มุทิตา เป็นความรู้สึกพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน และเห็นเขาประสบความสำเร็จ พร้อมทั้งจะสนับสนุน โดยไม่มีจิตใจริษยา มุทิตานี้จัดเป็น พรหมวิหารธรรม ที่ควรอบรมให้เกิดขึ้นในจิตใจ และฝึกฝนให้คิดว่าตนเองมีความยินดี ไม่ริษยาต่อผู้อื่น โดยต้องให้ความรู้สึกปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุขนั้นเกิดขึ้นในใจจริง ๆ วิธีการฝึกมุทิตานี้

³¹ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2566.

³² สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2566.

³³ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2566.

คือ การนึกภาพรวม ๆ ว่า ทุกคนกำลังมีความสุข เมื่อนึกภาพนั้นเกิดขึ้นในใจแล้ว ให้อบรมมูทิตาด้วยการทำให้ใจให้เข้มข้น ยินดีในภาพนั้น เรียกว่า พลอยยินดี ด้วยความสุขของตนเองและผู้อื่น การตรึกนึกอย่างนี้ทุกวัน อย่างน้อยวันละหนึ่งครั้ง หรือทุกครั้งที่มีโอกาส จะช่วยทำจิตใจให้สุข เป็นการอบรมพรหมวิหารธรรมให้เกิดขึ้นและเพิ่มขึ้น เท่ากับเป็นการยกระดับจิตใจของตนให้สูงขึ้น งดงามขึ้น และทำให้ตนเองเป็นสุข นอกจากนี้ การฝึกมูทิตายังช่วยให้ตนเองได้รับเมตตาและกรุณาจากผู้อื่นอีกด้วย³⁴

โดยรวมแล้ว ผู้เชี่ยวชาญทั้ง 7 ท่านมีความเห็นสอดคล้องกันว่า พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมสำคัญในพุทธศาสนาที่สอนให้มนุษย์ประพฤติปฏิบัติและควบคุมจิตใจให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข หลักธรรมนี้เน้นการแสดงออกทางจิตใจในด้านความรัก ความปรารถนาให้ทุกคนมีความสุข และการมีจิตเมตตา คิดช่วยเหลือผู้อื่น รวมถึงสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากความทุกข์ นอกจากนี้ยังรวมถึงการมีจิตพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นได้ดี มีสุข และการแสดงออกด้วยความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียงด้วยความรักหรือความชัง กล่าวคือ ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว ผู้ที่มีพรหมวิหาร 4 ย่อมมีจิตใจที่สมบูรณ์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การมีเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตอย่างสมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

4.4 สรุปรูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด ด้วยบูรณาการหลักศีลธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม บูรณาการหลักสาราณียธรรมที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม บูรณาการหลักพรหมวิหาร 4 ที่เกี่ยวกับสามัคคีธรรม สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ดังนี้

บูรณาการหลักศีลธรรม กล่าวคือ ความเคารพเป็นบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมและประเพณี ความเคารพเป็นคุณธรรมสำคัญที่ถือเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ การแสดงความเคารพนั้นเป็นการแสดงออกทางกาย วาจา และใจ ต่อบุคคลที่เราสัมพันธ์ด้วย โดยต้องเกิดจากจิตใจที่จริงใจ ไม่ใช่เพียงการแสดงท่าทางภายนอกที่อาจดูเสแสร้งหรือแกล้งทำ ดังนั้น การแสดงความเคารพอย่างแท้จริงต้องมาจากภายในจิตใจของผู้ปฏิบัติ ผู้ที่ปรารถนาความสุขความเจริญในชีวิต ควรยึดถือหลักศีลธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต โดยรู้จักเคารพบิดามารดา ครูอาจารย์ และผู้ใหญ่ อีกทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันก็จำเป็นต้องเคารพกฎกติกา ระเบียบวินัย และกฎหมายบ้านเมือง สำหรับนักเรียนนักศึกษา ควรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนด้วยความเคารพต่อครูอาจารย์ เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมต้องอาศัยการให้เกียรติและความเคารพซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองแก่ทุกฝ่าย พื้นฐานสำคัญของการสร้างความเคารพคือ ศีล หรือ วินัย เมื่อทุกคนมีศีลหรือวินัยเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ย่อมทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของบุคคลและสิ่งต่าง ๆ รอบตัว และแสดงออกซึ่งการให้เกียรติและความเคารพต่อกันอย่างเหมาะสม

สาราณียธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญที่ช่วยในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ให้สามารถดำเนินชีวิตไปด้วยความสงบสุข และอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเมตตา และความปรารถนาดีต่อกันทั้งทางกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกิดความเอื้ออาทรและ

³⁴ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2566.

เกื้อกูลกัน โดยปราศจากอคติ ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของความคิดเห็นหรือกระเป๋าทาสังคมที่มีมุมมองแตกต่างกัน หลักสาราณียธรรมจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้สังคมมีความรัก ความเคารพกัน เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อป้องกันการวิวาทและทะเลาะเบาะแว้ง เพื่อสร้างความพร้อมเพรียงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เมื่อทุกคนทุกฝ่ายมีความเห็นพ้องต้องกันว่าสิ่งนั้นดีและเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมแล้ว ทุกฝ่ายจึงต้องร่วมมือกันด้วยความสามัคคีและคุณธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีงาม นำไปสู่ความรัก ความเอื้ออาทร และความเคารพต่อกัน หลักสาราณียธรรมจึงเป็นหลักที่ใช้เชื่อมต่อกับความรู้สึกที่ดีงามของมนุษย์ที่มีต่อกันในสังคม อันประกอบไปด้วย บ้าน วัด โรงเรียน หน่วยงานราชการ และชุมชนต่าง ๆ โดยการนำหลักธรรมนี้มาใช้จะช่วยให้ช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็ง มีความสมานฉันท์ และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พรหมวิหาร 4 หลักธรรมของผู้มีใจประเสริฐ ในพระพุทธศาสนา ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมหรือผู้ประเสริฐ เรียกว่า พรหมวิหาร ได้แก่ ผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางประดุจพระพรหม ซึ่งเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปฏิบัติต่อกัน ตลอดจนถึงการปฏิบัติต่อสัตว์และธรรมชาติสิ่งแวดล้อมด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้อยู่ในฐานะผู้ใหญ่ เช่น ปู่-ย่า ตา-ยาย พ่อ-แม่ ครูอุปฌาย์อาจารย์ และญาติผู้ใหญ่ ที่มีหน้าที่ในการดูแล ให้การอบรมสั่งสอน ชี้แนะบุตรหลานและมิตรบริวาร ซึ่งเป็นผู้น้อย ซึ่งจะทำให้ผู้ที่ได้รับอุปการคุณรู้สึกสำนึกในบุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน พรหมวิหารยังทำให้การทำงานต่าง ๆ ราบรื่นและผู้ที่ทำงานต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างมีความสุขและมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในการทำงานของตน และของคนอื่นเพื่อประโยชน์สูงสุดขององค์กร แบ่งออกเป็น 4 ประการ คือ

1. เมตตา ความรักใคร่ ปราบปรามอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่ เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

พรหมวิหาร คือ ธรรมะที่เป็นเครื่องอยู่ของพรหม หรือธรรมะอันประเสริฐที่ควรมีไว้เป็นหลักใจ เป็นหลักความประพฤติที่บริสุทธิ์และประเสริฐ เป็นธรรมะที่ต้องยึดถือและกำกับความประพฤติ จึงจะเรียกได้ว่าเป็นการดำเนินชีวิตอย่างหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายด้วยความถูกต้อง ประกอบด้วย 1. เมตตา คือ ความรักใคร่ปรารถนาดีต่อผู้อื่น 2. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ 3. มุทิตา คือ ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือมีความสุข 4. อุเบกขา คือ การวางใจเป็นกลาง ไม่ยึดติดหรือลำเอียง พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับผู้มีจิตใจประเสริฐ ที่ควรยึดถือปฏิบัติเพื่อการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องและสมบูรณ์

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

คุณูปนิพนธ์เรื่องรูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับของสามิจิกรรม 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามิจิกรรม 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด และ 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้วิจัยสามารถสรุปได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตามลำดับ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

1) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี และเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณ ย่อมนำตัวเองไปสู่หนทางแห่งความสุข ทั้งความกตัญญูรู้คุณต่อมารดาบิดาผู้ให้กำเนิด ซึ่งเปรียบเสมือนพระพรหมของลูก เป็นเทวดา เป็นบูรพาจารย์ และเป็นพระอรหันต์ของลูก ตลอดจนมีความกตัญญูต่อสัตว์และสิ่งแวดล้อม ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล “ความกตัญญูหมายถึง ความตระหนักรู้ในคุณของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อตนเองทั้งโดยตรงและโดยอ้อม” “กตเวที คือ การตอบแทนคุณ ความเป็นผู้สนองคุณท่าน” ความกตัญญูเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง และถือเป็นมงคลอันสูงสุด สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก โดยมีมารดาบิดาเป็นต้น สัตบุรุษเป็นชนกตัญญูกตเวที รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตน แล้วกระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ จึงเป็นบุคคลที่เกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลาย โดยมีมารดาบิดาเป็นต้น ความเป็นผู้สนองคุณท่าน กตัญญูกตเวที คือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น บุคคลที่มีชีวิตอยู่ด้วยความสำนึกในบุญคุณ และคิดตอบแทนคุณคน ช่วยเกื้อกูลสังคมส่วนรวม ด้วยความเมตตากรุณา การกระทำเช่นนี้ย่อมนำความสุข ความเจริญ และสิริมงคลมาสู่ชีวิตตนเอง ในทางตรงกันข้าม คนที่ขาดความกตัญญูย่อมไม่น่าคบหา และเป็นสาเหตุนำมาซึ่งภัยพิบัติทั้งหลาย ทั้งต่อตนเอง ครอบครัว และสังคม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องศึกษารูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำรูปแบบการทำสามิจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทมาเผยแผ่ให้กับสังคมปัจจุบัน เพื่อให้คนในสังคมไม่มีความอิจฉาริษยาซึ่งกันและกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมีความยินดีเมื่อเห็นบุคคลอื่นได้ดี เพื่อให้สังคมเกิดความสงบสุข อยู่ร่วมกันโดยสันติ และเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงยืนยาวสืบไป

2) หลักพุทธปรัชญาที่เกี่ยวกับรูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

พุทธปรัชญามีรากฐานอยู่บนหลักการของเหตุและผล ซึ่งเป็นแก่นสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาแตกต่างจากความเชื่ออื่น ๆ โดยหลักการนี้ปรากฏชัดเจนในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะในหลักกาลามสูตร ที่ทรงสอนแก่ชาวกาลามะ เพื่อให้พวกเขาใช้วิจารณญาณในการพิจารณาความเชื่อต่าง ๆ ก่อนที่จะตัดสินใจเชื่อหรือปฏิบัติตาม หลักกาลามสูตรประกอบด้วยข้อแนะนำ 10 ประการ ที่เน้นให้ผู้คนไม่ควรเชื่อสิ่งใดโดยปราศจากเหตุผลและการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ดังนี้

1. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดโดยฟังตามกันมา ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะได้ยินมาว่ามีคนพูดกันเช่นนั้น
2. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดที่ยึดถือสืบ ๆ กันมา ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะเป็นประเพณีหรือความเชื่อที่สืบทอดกันมา
3. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดตามคำเล่าลือ ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะมีคนพูดกันแพร่หลาย
4. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดโดยการกล่าวอ้างตามคัมภีร์ ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะมีเขียนไว้ในคัมภีร์หรือตำรา
5. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดโดยคิดเอาเอง ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะคิดเอาเองหรือคาดเดา
6. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดโดยการคาดคะเน ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะมีการคาดการณ์หรือสมมติฐาน
7. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดโดยพิจารณาตามลักษณะอาการ ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะเห็นว่ามียุติลักษณะภายนอกที่ดูน่าเชื่อถือ
8. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดเพราะความเห็นของตน ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะความเห็นของตนเองที่อาจมีอคติ
9. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดเพราะผู้พูดสมควรเชื่อได้ ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะผู้พูดเป็นคนที่น่าเชื่อถือ
10. อย่าปลงใจเชื่อสิ่งใดด้วยคิดว่าผู้นี้เป็นครูของเรา ไม่ควรเชื่อเพียงเพราะผู้พูดเป็นครูหรือผู้สอนของเรา

หลักการเหล่านี้สอนให้ผู้คนใช้สติปัญญาและเหตุผลในการพิจารณาความเชื่อต่าง ๆ โดยไม่ยอมรับสิ่งใดเพียงเพราะความเคยชิน การเล่าลือ หรือการอ้างอิงจากแหล่งข้อมูลใด ๆ โดยปราศจากการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ นี่คือนิยามสำคัญของพุทธปรัชญาที่เน้นการพึ่งพาเหตุผลและการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

พุทธปรัชญาเป็นการแสวงหาความรู้โดยอาศัยหลักความจริงภายนอกและความจริงภายในเป็นหลักในการแสวงหาองค์ความรู้ที่ต้องกำกับด้วยสติและปัญญา อันมีพื้นฐานจากการรับรู้ที่ได้จากอารมณ์และประสบการณ์ เพื่อนำไปพิจารณาไตร่ตรอง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการเรียนรู้และการฝึกฝนในการใช้จิตเพื่อเข้าถึงความจริงภายในของแต่ละบุคคล หากบุคคลขาดสัมมาทิฐิและปัญญาในการใคร่ครวญสภาวะแท้จริง ก็จะไม่เกิดความรู้ที่ประจักษ์แจ้งแก่ตนเอง ซึ่งถือเป็นความรู้เชิงศาสตร์ในทางพุทธศาสนา จากแนวคิดดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าลักษณะของพุทธปรัชญาที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา โดยมีแนวทางที่มุ่งสู่การปฏิบัติเพื่อเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของ

พระพุทธศาสนา นั้นคือความรู้แจ้งในสภาวะที่แท้จริง ความรู้แจ้งในทางพุทธปรัชญาหมายถึง ความเข้าใจในความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง

นิกายเถรวาท (อ่านว่า เถ-ระ-วาท) เป็นนิกายที่เก่าแก่ที่สุดในศาสนาพุทธ และเป็นหนึ่งในสองนิกายหลักของพุทธศาสนา โดยอีกนิกายหนึ่งคือมหายาน นิกายเถรวาทได้รับการนับถืออย่างกว้างขวางในประเทศศรีลังกา (ประมาณ 70% ของประชากร) และประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ไทย กัมพูชา ลาว และพม่า นอกจากนี้ยังมีผู้นับถือในบางส่วนของประเทศจีน (โดยเฉพาะมณฑลยูนนาน) เวียดนาม เนปาล บังกลาเทศ (เขตจิตตะกอง) อินโดนีเซีย และมาเลเซีย โดยเฉพาะในพื้นที่ทางตอนเหนือของมาเลเซียที่มีชาวไทยและชาวสิงหลอาศัยอยู่ นิกายเถรวาทมีศาสนิกชนประมาณ 177.4 ล้านคน สำหรับประเทศไทย นิกายนี้เป็นที่นิยมมาก โดยมีผู้นับถือประมาณ 94% ของประชากรทั้งหมด นิกายเถรวาทถือกำเนิดหลังการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า 3 เดือน เมื่อพระอรหันตสาวก 500 รูป ได้ประชุมทำปฐมสังคายนาที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา ใกล้เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ การสังคายนาครั้งนี้ใช้เวลา 7 เดือน และเป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรก ซึ่งต่อมากลายเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี คำว่า “เถรวาท” แปลว่า “คำสอนของพระเถระ” โดย “เถระ” ในที่นี้หมายถึงพระสงฆ์ผู้มีอาวุโสที่ร่วมในการสังคายนาครั้งแรก นิกายนี้ยึดถือคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด ทั้งในด้านถ้อยคำและเนื้อความที่บันทึกไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงการรักษาภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา นิกายเถรวาทจึงเป็นนิกายที่เน้นการรักษาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าไว้อย่างเคร่งครัด และเป็นรากฐานสำคัญของพุทธศาสนาในหลายประเทศทั่วโลก

พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความจริงหรือสัจจะ 2 ประการ คือ สมมติสัจจะ และปรมาตตสัจจะ

1. สมมติสัจจะ (Conventional Truth) ความจริงโดยสมมติ หมายถึง สิ่งที่เป็นจริงเพราะการบัญญัติจากชาวโลก เพื่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน สิ่งเหล่านี้ไม่มีความเป็นจริงในตัวเองโดยสภาวะ แต่เป็นเพียงการสมมติขึ้น เช่น คน พ่อ แม่ ลูก แมว สุนัข สิ่งเหล่านี้เกิดจากการรวมตัวของขันธ์ 5 จึงไม่มีความเป็นจริงโดยตัวของมันเอง จัดเป็นความจริงโดยสมมติของชาวโลก

2. ปรมาตตสัจจะ (Ultimate Truth) ความจริงโดยปรมาตต หมายถึง ความจริงแท้สูงสุดตามสภาวะที่เป็นเอง โดยไม่อาศัยการสมมติบัญญัติของชาวโลก ดังคำอธิบายว่า “ธรรมทั้งหลายมีรูปเป็นต้น แม้ปราศจากการสมมุติก็ยังมิอยู่ เพราะมีสภาวะให้รู้ได้ด้วยลักษณะเฉพาะตนและลักษณะทั่วไป” คัมภีร์ฝ่ายอภิรธรรมได้จำแนกประเภทของปรมาตตสัจจะออกเป็น จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ซึ่งสอดคล้องกับขันธ์ 5 และนิพพานในคัมภีร์ฝ่ายพระสูตร

พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นที่รู้จักกันในอีกชื่อหนึ่งว่า พระพุทธศาสนานิกายหินยาน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทไม่นิยมเรียกนิกายของตนเองว่า หินยาน เพราะคำนี้เป็นชื่อที่พุทธฝ่ายมหายานตั้งให้ คำว่าหินยาน แปลว่า พาหนะเล็ก ส่วนคำว่ามหายานแปลว่าพาหนะใหญ่ที่สามารถขนสรรพสัตว์เข้าสู่ นิพพานได้มากกว่าหินยาน ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทจึงนิยมเรียกนิกายของตนเองว่าเถรวาท และเรียกนิกายมหายานว่าอากิริยวาท

เถรวาท หมายถึง ลัทธิที่ปฏิบัติตามมติของพระอรหันตเถระ 500 องค์ ผู้เข้าร่วมในการสังคายนาครั้งที่ 1 ณ กรุงราชคฤห์ ในการประชุมครั้งนั้น พระอานนท์ได้ชี้แจงต่อที่ประชุมว่า

พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ภายหลังการปรินิพพานของพระองค์ อย่างไรก็ตาม ที่ประชุมไม่สามารถตกลงกันได้ว่าสิกขาบทเล็กน้อยครอบคลุมถึงสิกขาบทใดบ้าง ในที่สุดที่ประชุมมีมติไม่ให้ถอนสิกขาบทใด ๆ โดยประกาศว่า “สงฆ์ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ถอนสิ่งที่ทรงบัญญัติแล้ว สมาทานประพฤตสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติไว้” ชาวพุทธเถรวาทปฏิบัติตามมตินี้อย่างเคร่งครัด โดยรักษาคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าไว้ในรูปของพระไตรปิฎก ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเป็นที่รู้จักในวงการวิชาการว่าเป็น “พุทธศาสนาดั้งเดิม” (Early Buddhism)

ส่วนอาจารย์วาท หมายถึง ลัทธิที่เกิดขึ้นภายหลังเถรวาท แยกตัวออกจากเถรวาทในสังคายนาครั้งที่ 2 ประมาณ 100 ปี หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน

สรุปได้ว่า เถรวาท หรือหินยาน ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายหักชีนิกาย หรือพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิม คือกลุ่มที่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าตามที่บันทึกไว้ในคัมภีร์โดยไม่มีการดัดแปลงหรือเพิ่มเติมคำสอนอื่นนอกเหนือจากที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านั้น ส่วนอาจารย์วาทหรือมหายาน ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายอุตตรนิกาย คือกลุ่มที่ดัดแปลงพระธรรมวินัยและยึดถือคำสอนของอาจารย์ต่าง ๆ ลัทธินี้เกิดขึ้นหลังเถรวาทประมาณ 100 ปี

3) วิเคราะห์รูปแบบการทำสามีสัจธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

สามีสัจธรรมแบบขอมาโทษนอกโรงอุโบสถหรือนอกวัด

1. พิธีสามีสัจธรรม

เป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของสงฆ์ที่พระภิกษุและสามเณรพึงปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพต่อกัน ส่งเสริมความสามัคคี และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การกระทำเช่นนี้เรียกว่า สามีสัจธรรม ซึ่งหมายถึงการขอมาโทษและให้อภัยซึ่งกันและกัน หรือการแสดงความเคารพต่อกัน พิธีนี้ควรปฏิบัติในโอกาสต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ในวันเข้าพรรษา
2. ในช่วงเข้าพรรษา คือ ตั้งแต่เริ่มเข้าพรรษาเป็นต้นไปประมาณ 7 วัน
3. ในโอกาสที่จะจากไปอยู่วัดอื่นหรือถิ่นอื่น

2. ระเบียบพิธีกรรม

การกระทำสามีสัจธรรมนั้นมี 2 แบบ คือ

- 1) การกระทำสามีสัจธรรมแบบขอมาโทษ มีวิธีปฏิบัติดังนี้

1.1 จัดเครื่องสักการะ จัดเตรียมดอกไม้ รูป เทียน ใส่พานหรือภาชนะที่เหมาะสมรูปเทียนที่นิยมใช้กันคือ รูปเทียนที่มีดรวมกันเป็นแพ ผูกโบว์ แล้ววางบนพาน ดอกไม้ให้จัดใส่กระถางขนาดพอเหมาะกับแพรูปเทียน โดยวางกระถางดอกไม้ลงบนแพรูปเทียนนั้น หรือจะจัดเป็นดอก ๆ ก็ได้ตามความเหมาะสม

1.2 ครองผ้าเรียบร้อย แต่งกายให้เรียบร้อยตามธรรมเนียมของวัดที่สังกัด หากเป็นภิกษุ ให้พาดสังฆาฏิด้วย

1.3 ถือบานดอกไม้รูปเทียน ถือบานดอกไม้รูปเทียนประคองด้วยสองมือ เข้าไปหาท่านที่ตนจะขอมาคุกเข่าลงตรงหน้า ห่างประมาณหนึ่งศอกเศษ วางพานทางซ้ายมือของตน กราบ

ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ 3 ครั้ง ยกพานขึ้นประคองสองมือแคออก กล่าวคำขอขมาตามแบบนิยม

1.4 รับคำให้อภัยและรับพร เมื่อท่านที่ตนขอขมากล่าวคำให้อภัยโทษแล้ว ให้รับคำตามแบบนิยม หากท่านให้พรต่อท้าย ให้สงบใจรับพรจนจบ และรับคำด้วยคำว่า “สาธุ ภาณเต” หากไม่มีพรให้ต่อ หรือให้พรและรับพรเสร็จแล้ว ให้น้อมพานสักการะนั้นไปประเคน กราบอีก 3 ครั้ง เป็นเสร็จพิธีขอขมา

คำขอขมาโทษ

ผู้ขอว่า อายสมนเต ปมาเทน, ทวารตเตน กตัม,
สพพํ อปรารธํ ขมถ เม ภาณเต.

ผู้รับว่า อหํ ขมามี ตยาปิ เม ขมิตพพํ.

ผู้ขอว่า ขมามี ภาณเต.

หมายเหตุ คำที่ขีดเส้นใต้ให้เปลี่ยนดังนี้

อายสมนเต ถ้าพรรษาเกิน 10 แต่ยังไม่ถึง 20 เปลี่ยนเป็น เถเร

ถ้าพรรษาเกิน 20 เปลี่ยนเป็น มหาเถเร

เม ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น โน

ตยาปิ ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น ตุมहेหิ

ขมามี ถ้าหลายคนเปลี่ยนเป็น ขมาม

2) สามิจิกรรมแบบถวายสักการะ

2.1 การจัดเตรียมเครื่องสักการะ จัดเตรียมเครื่องสักการะอย่างเดี่ยวแบบขอขมา แต่ในกรณีนี้ อาจเพิ่มเติมของใช้หรือสิ่งอื่นใดที่เหมาะสมสำหรับสมณบริโภคได้

2.2 หลักการปฏิบัติ การทำในแบบนี้ ไม่จำเป็นว่าผู้ที่ตนทำจะต้องอาวุโสกว่าตนเหมือนในแบบขอขมา แม้ผู้นั้นจะอ่อนอาวุโสกว่า ก็สามารถทำได้

2.3 วิธีการปฏิบัติ ครองผ้าเรียบร้อยตามที่กล่าวไว้ในเรื่องขอขมา ถือเครื่องสักการะเข้าไปหาท่านที่ตนจะทำ แล้วประเคนทันที ถ้าตนอ่อนพรรษากว่า ฟังกราบ 3 ครั้ง ถ้าแก่พรรษากว่า ไม่ต้องกราบ เพียงแต่รับไหว้โดยนั่งพับเพียบ ประนมมือให้ เมื่อผู้นั้นอ่อนกว่ากราบ เท่านั้นเป็นอันเสร็จพิธี

3. วิธีการและขั้นตอนในการทำสามิจิกรรม

การทำสามิจิกรรมเป็นพิธีกรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีการที่ต้องปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักพระวินัยและประเพณีของวัดแต่ละแห่ง และเพื่อให้การปฏิบัติเป็นไปอย่างเหมาะสม ขออธิบายขั้นตอนและวิธีการดังนี้

1) วิธีการและขั้นตอนในการทำสามิจิกรรม

1. ผู้รับขมาโทษนั่งพับเพียบหันหน้ามาทางผู้ขอขมา

คำอธิบาย ผู้รับขมาโทษ (พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส) นั่งในท่าพับเพียบ (นั่งขัดสมาธิ) หันหน้าไปทางผู้ขอขมา (ผู้ที่มาขอขมาลาโทษ) เมื่อผู้ขอขมากราบ ผู้รับขมาโทษจะประนมมือรับเพื่อแสดงการยอมรับการขอขมา

2. ผู้ขอมาคุกเข่ากราบพร้อมกัน 3 ครั้ง

คำอธิบาย ผู้ขอมาจะคุกเข่าและกราบลงพร้อมกัน 3 ครั้ง โดยเฉพาะเมื่อทำต่อพระสังฆเถระหรือเจ้าอาวาส การกราบ 3 ครั้งเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดตามประเพณีพระพุทธศาสนา

3. กราบแล้วยกพานเครื่องสักการะขึ้นประครองแกอก

คำอธิบาย หลังจากกราบ 3 ครั้งแล้ว ผู้ขอมาจะยกพานเครื่องสักการะ (เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน) ขึ้นประครองแกอก โดยน้อมกายลงเล็กน้อย พร้อมกล่าวคำขอมาตามแบบของวัดนั้น ๆ คำขอมาจะเป็นคำที่ใช้กันในวัดนั้น ๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันไปตามประเพณีท้องถิ่น

4. ผู้รับมาคํากล่าวคำอภัยโทษ

คำอธิบาย เมื่อผู้ขอมากล่าวคำขอมาเสร็จแล้ว ผู้รับมาโทษ (พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาส) จะกล่าวคำอภัยโทษตามแบบที่กำหนดไว้ ผู้ขอมาทั้งหมดจะรับคำอภัยโทษด้วยอาการยกพานเครื่องสักการะขึ้นเล็กน้อย (เฉพาะเมื่อทำต่อพระสังฆเถระ) หรือวางพานเครื่องสักการะลงตรงหน้าแล้วกราบลงอีก 3 ครั้ง ในบางวัดอาจมีประเพณีปฏิบัติแตกต่างกันไป

5. ทำต่อเนื่องจนถึงสามเณรรูปสุดท้าย

คำอธิบาย หลังจากเสร็จพิธีกับพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสรูปหนึ่งแล้ว ผู้ขอมาจะทำพิธีเดียวกันนี้ต่อเนื่องกับพระสงฆ์หรือสามเณรรูปอื่น ๆ จนครบทุกรูปในโรงอุโบสถ เป็นอันเสร็จพิธีสามัคคีธรรม

2) ข้อควรระวัง

1. การเตรียมพานเครื่องสักการะ พานเครื่องสักการะควรจัดเตรียมให้เรียบร้อยและเหมาะสมกับพิธีกรรม

2. การกล่าวคำขอมาและคำอภัยโทษ ควรทราบคำกล่าวที่ใช้ในวัดนั้น ๆ ล่วงหน้า เพื่อป้องกันการผิดพลาด

3. การปฏิบัติตามประเพณีของวัด แต่ละวัดอาจมีรายละเอียดหรือขั้นตอนที่ต่างกัน ดังนั้นควรสอบถามหรือศึกษาประเพณีของวัดนั้น ๆ ให้ดีก่อนทำพิธี

การปฏิบัติตามขั้นตอนเหล่านี้ยิ่งถูกต้องจะช่วยให้พิธีสามัคคีธรรมเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา

4. ระเบียบที่พึงปฏิบัติ ดังนี้

4.1 ผู้รับมาโทษ นั่งพับเพียบ หันหน้ามาทางผู้ขอมา เมื่อผู้ขอมากราบ พึงประนมมือรับ

4.2 ผู้ขอมาโทษ นั่งคุกเข่า กราบพร้อมกัน 3 ครั้ง (เฉพาะเมื่อขอมาต่อพระสังฆเถระหรือเจ้าอาวาส)

4.3 หลังจากกราบแล้ว ให้ยกพานเครื่องสักการะขึ้นประครองแกอก น้อมกายลงเล็กน้อย แล้วกล่าวคำขอมาตามแบบของวัดนั้นพร้อมกัน (ตามแบบที่ 1 หรือแบบที่ 2 ซึ่งมีอยู่ข้างหน้า)

4.4 เมื่อผู้รับมากล่าวคำอภัยโทษตามแบบ พร้อมกันด้วยอาการยกพานเครื่องสักการะขึ้นในท่าจับนิดหน่อย (เฉพาะเมื่อทำต่อพระสังฆเถระหรือเจ้าอาวาส) จากนั้นวางพานเครื่องสักการะลงตรงหน้า แล้วกราบอีก 3 ครั้ง (ในบางแห่งอาจปฏิบัติเช่นนี้)

4.5 เมื่อเสร็จจากรูปหนึ่งแล้ว ให้ทำกับอีกรูปหนึ่ง โดยวิธีดังกล่าว ต่อเนื่องไปจนถึงสามเนรूपสุดท้าย เป็นอันเสร็จพิธีสามิจิกรรมในโรงอุโบสถวันนี้

ในระยะเข้าพรรษา มีรายละเอียดดังนี้ ในช่วงเข้าพรรษาซึ่งเริ่มตั้งแต่วันเข้าพรรษาเป็นต้นไป และมีระยะเวลาประมาณ 7 วัน ชาวพุทธนิยมทำ “สามิจิกรรม” (การกระทำที่แสดงความเคารพหรือขอมาโทษ) ต่อผู้ที่ตนเคารพนับถือ ซึ่งอาจอยู่ต่างวัดหรือต่างถิ่น โดยเฉพาะผู้ที่มีอาวุโสกว่าในวัด หรือผู้ที่ตนนับถือทั่วไป การทำสามิจิกรรมในระยะนี้ถือเป็นการลาจากกันก่อนที่จะแยกย้ายไปอยู่วัดอื่นหรือถิ่นอื่น ทั้งนี้ การทำสามิจิกรรมมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อขอมาโทษในกรณีที่มีข้อผิดพลาดหรือการกระทำที่ไม่เหมาะสมเกิดขึ้นระหว่างกัน นอกจากนี้ ยังมีสามิจิกรรมอีกแบบหนึ่งที่เรียกว่า “การถวายสักการะ” ซึ่งเป็นการแสดงมุทิตาจิต (ความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น) มักทำต่อผู้ที่ตนเคารพนับถือในโอกาสที่ท่านผู้นั้นได้รับอิสริยยศหรือได้รับการยกย่องในฐานะนักรบศักดิ์ การกระทำนี้เป็นการแสดงความยินดีและสนับสนุนจิตใจของผู้ที่ได้รับเกียรติ การทำสามิจิกรรมทั้งสองรูปแบบนี้มีจุดมุ่งหมายและเหตุผลที่ชัดเจน จึงทำให้เกิดพิธีกรรมขึ้นโดยมีการปฏิบัติเป็นแบบแผน ดังต่อไปนี้

1. สามิจิกรรมแบบขอมาโทษ:

- 1.1 ทำในช่วงเข้าพรรษา หรือก่อนแยกย้ายไปอยู่วัดอื่น
- 1.2 มุ่งเน้นการขอมาโทษจากผู้มีอาวุโสหรือผู้ที่ตนเคารพนับถือ
- 1.3 เป็นการแสดงความเคารพและความอ่อนน้อมถ่อมตน

2. สามิจิกรรมแบบถวายสักการะ

- 2.1 ทำในโอกาสที่ผู้ที่ตนนับถือได้รับเกียรติหรืออิสริยยศ
- 2.2 เป็นการแสดงความยินดีและสนับสนุนจิตใจ
- 2.3 มุ่งเน้นการแสดงมุทิตาจิต

ทั้งสองรูปแบบนี้ล้วนเป็นประเพณีที่ดีงามที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคลในชุมชนสงฆ์และชาวพุทธทั่วไป โดยเน้นการแสดงความเคารพ ความอ่อนน้อม และความยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น

5. องค์ประกอบในการทำสามิจิกรรม

การทำสามิจิกรรมเป็นธรรมเนียมสำคัญของสงฆ์ที่แสดงถึงความสามัคคีและความพร้อมเพรียงกันในหมู่ภิกษุและสามเณร เพื่อให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบสุขและปราศจากความขัดแย้ง องค์ประกอบและขั้นตอนในการทำสามิจิกรรมมีดังนี้

1. ความหมายและวัตถุประสงค์

สามิจิกรรม หมายถึง การขอมาโทษและให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะมีความผิดข้อหาหรือไม่ก็ตาม เพื่อสร้างความปรองดองและความสามัคคีในหมู่สงฆ์

มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดความหมางใจหรือความขุ่นเคืองที่อาจเกิดขึ้นระหว่างภิกษุและสามเณร และเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชนสงฆ์

2. โอกาสที่ควรทำสามิจิกรรม

วันเข้าพรรษา เป็นวันสำคัญที่นิยมทำสามิจิกรรม โดยภิกษุและสามเณรที่อยู่ร่วมวัดเดียวกันจะทำสามิจิกรรมต่อกัน

นอกจากนี้ อาจทำในโอกาสอื่น ๆ ที่เหมาะสม เช่น ก่อนออกพรรษา หรือเมื่อมีเหตุการณ์ที่อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งในหมู่สงฆ์

3. ลำดับการทำสามัคคีธรรม

เรียงตามอาวุโส เริ่มจากภิกษุผู้มีอาวุโสสูงสุด (พระสังฆเถระ) ลงมาจนถึงสามเณรรูปสุดท้าย

การร่วมกันในโรงอุโบสถ ในวัดที่มีภิกษุและสามเณรไม่มากนัก ควรทำสามัคคีธรรมร่วมกันในโรงอุโบสถหลังการเจริญพุทธมนต์

การแบ่งกลุ่มทำ หากมีจำนวนมาก อาจแบ่งกลุ่มทำสามัคคีธรรม โดยพระเถระ (ผู้มีพรรษา 10 ขึ้นไป) ทำร่วมกันในโรงอุโบสถ ส่วนภิกษุและสามเณรที่เหลือทำตามกฐิหรือสถานที่อื่น ๆ โดยอริยาศัย

4. ขั้นตอนการทำสามัคคีธรรม

การขอขมาโทษ ภิกษุและสามเณรจะกล่าวขอขมาโทษต่อกัน โดยอาจใช้คำว่า “ขอขมาโทษด้วย หากมีสิ่งใดที่ข้าพเจ้าได้ล่วงเกินหรือทำให้ไม่พอใจ”

การให้อภัย ผู้ถูกขอขมาจะตอบรับด้วยการให้อภัย และอาจกล่าวคำให้อภัย เช่น “ข้าพเจ้ายกโทษให้แล้ว” หรือ “ไม่เป็นไร”

การแสดงความรัก หลังจากทำสามัคคีธรรมแล้ว อาจมีการแสดงความรักต่อกันตามลำดับอาวุโส เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี

5. ความสำคัญของการทำสามัคคีธรรม

สร้างความสามัคคี การทำสามัคคีธรรมช่วยให้ภิกษุและสามเณรอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ปราศจากความขัดแย้ง

แสดงความเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อย การเรียงลำดับตามอาวุโสเป็นการแสดงความรักและความมีระเบียบในชุมชนสงฆ์

เสริมสร้างศีลธรรม การขอขมาและให้อภัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกฝนจิตใจและพัฒนาคุณธรรม

6. ข้อควรระวัง

ไม่ควรละเลยหรือเว้นการทำสามัคคีธรรม โดยเฉพาะในวันเข้าพรรษา

ควรทำด้วยความตั้งใจจริง และไม่ถือเป็นเพียงพิธีกรรมเท่านั้น

หากมีข้อขัดแย้งหรือความไม่พอใจ ควรใช้โอกาสนี้ในการปรับความเข้าใจและสร้างความปรองดอง

การทำสามัคคีธรรมจึงไม่เพียงแต่เป็นธรรมเนียมทางศาสนา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชนสงฆ์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและปรองดอง

6. คำกล่าวการทำสามิจิกรรมในพุทธศาสนา

6.1 ระตะนัตตะเย ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

6.2 สังฆะ ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

6.3 มหาเถระ ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

6.4 เถระ ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

6.5 อาจารย์เยเร ปะมาเทนะ, ทะวารัตตะเยนะ กะตัง, สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (กล่าว 3 ครั้ง)

“อะหัง ขะมามิ ตุมเหหิปีเม ขะมิตัพพัง” แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า: “ข้าพเจ้ายกโทษให้ และขอให้พวกท่านพึงยกโทษให้แก่ข้าพเจ้าด้วย”

ผู้ขอขมาทั้งหมดจะกล่าวรับว่า “ชะมามะ กันเต”

(คำกล่าว) ทำวัตรขอขมาพ่อแม่ครูบาอาจารย์

พระมหาเถระใช้คำว่า มะหาเถระ ปะมาเทนะ ทะวารัตตะเยนะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต

อาจารย์ใช้คำว่า อาจารย์เยปะมาเทนะ ทะวารัตตะเยนะ กะตัง สัพพัง อะปะราธัง ขะมะตุโนกันเต (แปลว่า): กรรมชั่วอันใดที่เป็นบาปอกุศล อันข้าพเจ้าได้ประมาทพลาดพลั้งล่วงเกิน ในพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งต่อหน้า และลับหลังจำได้ หรือ จำไม่ได้ก็ดี ทั้งที่มีเจตนา และหาเจตนาไม่ได้ก็ดี ขอท่านจงโปรดงดโทษ และอโหสิกรรมแก่ข้าพเจ้าเพื่อไม่ให้เป็นบาปเป็นกรรมต่อกัน

(ตัวแทนมอบพานดอกไม้ ฝ้ายอบน้ำฝน ไม้เจีย ถวายแด่พ่อแม่ครูบาอาจารย์เสร็จแล้วทุกคนหมอบกราบลง)

(พระอาจารย์กล่าวว่า): อะหัง โว ขะมามิ ตุมเหหิปี เม ขะมิตัพพัง

(พร้อมกันว่า): ชะมามะ กันเต

(พระอาจารย์จะให้พรว่า): เอวัง โหตุ เอวัง โหตุ, โย จะ ปุพเพ ปะมัตติวา ปัจฉา โส นันปะมุจจะติ, โสมัง โลกัง ปะภาเสติ อาภา มุตโต ะ จันธิมา, ยัสสะ ปาปัง กะตัง กัมมัง กุสะเลนะ ปะหิยยะติ, โสมัง โลกัง ปะภาเสติ อาภา มุตโต ะ จันธิมา, อะภิวาตะนะสีลิสสะนิจัจัง วุฑฒาปะจายีโน, จัตตาริ ธัมมา วัชฌันติ, อายุ วณโณ สุขัง พะลัง

(พร้อมกันว่า): สาธุ กันเต

(เสร็จแล้ว): กราบ 3 ครั้ง พร้อมกัน

7. คำอวยพร

คำอวยพร เกิดจากการรวมคำจาก 3 ภาษา ได้แก่ คำ (ภาษาไทย) อวย (ภาษาเขมร) และพร (คำไทยที่แปลงมาจากภาษาบาลีว่า วร) เมื่อนำมารวมกันจึงกลายเป็นคำว่า คำอวยพร สามารถแยกออกมาแต่ละพยางค์ดังนี้ คำ คือ เสียงพูดหรือข้อความที่แสดงความคิด ส่วนคำว่า อวย มาจาก

ภาษาเขมร หมายถึงคำว่า ให่ และคำว่า พร ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า วร หมายถึง ประเสริฐ ในปัจจุบัน มีการอธิบายเพิ่มเติมว่า พร หมายถึง สิ่งดีงามที่บุคคลหนึ่งมอบให้อีกบุคคลหนึ่งด้วยความหวังดี หรือ สรุปร่างๆ ว่า พร คือ สิ่งประเสริฐหรือสิ่งดีเลิศ นอกจากนี้ยังมีการอธิบายเกี่ยวกับพร เช่น พร 4 ประการ ซึ่งประกอบด้วย อายุ วรรณะ สุขะ และ พละ

คำว่า 'พร' ที่กล่าวถึงในที่นี้มีหลายชุด แต่ละชุดประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ, หรือ อายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สุขะ พละ, หรือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ยศ เกียรติ สักกะ ซึ่งหมายถึงสวรรค์ รวมถึงอุจจากุรัตนตา หรือความมีตระกูลสูง นอกจากนี้ยังมีชุดอื่น ๆ เช่น อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ พละ อย่างไรก็ตาม คำว่า 'พร' ในที่นี้ใช้ในความหมายที่ปรับเปลี่ยนไปจากภาษาบาลีเดิม ซึ่งในภาษาบาลี 'พร' หมายถึงผลประโยชน์หรือสิทธิพิเศษที่ได้รับจากการอนุญาตหรือการอำนวยให้ตามคำขอ สิ่งที่เราเรียกว่า 'พร' ในที่นี้ ในภาษาบาลีจะเรียกว่า 'ฐานะ' หรือธรรมที่ควรปรารถนาและน่าพอใจ (ซึ่งสามารถบรรลุได้ผ่านการกระทำที่ดีหรือบุญ) ในที่นี้ไม่ได้กล่าวถึงพร 4 ประการ แต่กล่าวถึงพร 5 ประการ โดยอธิบายความหมายของแต่ละข้อไว้ดังนี้ อายุ หมายถึงพลังที่ช่วยให้ชีวิตยืนยาวและดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกี่ยวข้องกับอธิบาท 4, วรรณะ หมายถึงความงามและความเจริญตาเจริญใจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับศีล, สุขะ หมายถึงความสุข ซึ่งเกี่ยวข้องกับฌาน 4, โภคะ หมายถึงความมั่งคั่งและความพร้อมด้วยทรัพย์สินต่าง ๆ ที่ช่วยให้ชีวิตมีความสุขและสะดวกสบาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับอัปมัญญาหรือพรหมวิหาร 4, และพละ หมายถึงพลังความเข้มแข็งที่ช่วยให้สามารถต่อสู้กับอุปสรรคและดำเนินชีวิตได้อย่างดีงามและเป็นสุข โดยปราศจากกิเลสหรือความทุกข์ใด ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิมุตติหรือความหลุดพ้นจากอาสวะ หรืออรรถัตถผล เมื่อนำองค์ประกอบเหล่านี้มารวมกัน จะเข้าใจได้ว่า 'คำให้พร' นั้นเป็นคำที่ประเสริฐและก่อให้เกิดความสุขตามที่ทุกคนปรารถนา และเมื่อพิจารณาตามหลักตรรกวิทยา (Logic) 'คำอวยพร' ถือเป็นข้อความ (Statement) ที่เกิดจากการผสมคำสามคำ คือ 'คำ' 'อวย' และ 'พร' เข้าด้วยกันจนเกิดเป็นประโยค (Sentence) ที่มีความหมายใหม่ (New Meaning) ว่าเป็นคำที่นำมาซึ่งความสุขและความปรารถนาดี

คำอวยพรในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏใน 'ติโรกฐกัณทกถา' ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

ยถา วาริวหา ปุรา ปรีปุเรนตี สาคร์ เอวเมว อโธ ทินนํ เปตานํ อุกุปปติ ฯ

อทาสี เม อกาสี เม ภาติมิตตา สขา จ เม เปตานํ ทกขิณํ ทชชา ปุพเพ กตมนุสสรํ ฯ

พลญจ ภิกขุณณูปปทินนํตมเหหิ ปุณญํ ปสุตํ อนุปปณนติ ฯ

นอกจาก ติโรกฐกัณทกถา แล้วยังปรากฏใน 'อิโธทินนกถา' ความเดิมว่า

อุณณเต อุทกํ วุณฺณํ ยถา นินนํ ปวตตติ เอวเมว อโธ ทินนํ เปตานํ อุกุปปติยถา วาริวหา ปุรา ปรีปุเรนตี สาคร์ เอวเมว อโธ ทินนํ เปตานํ อุกุปปติ น หิ ตตถ กสิ อตถิ โครกเขตถ น วิชช ติวณฺนิชชา ตาทิสี นตถิ หิรณฺณเณ กายากยํ อโธ ทินนเณ ยาเปนติ เปตา กาลกตา ตหินติ ฯ

คำอวยพรที่พบในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยกล่าวดังนี้ อภิวัตนสาลีสส นิจจํ วุฑฒาปจายิโน จตตารโธ ฌมา วฑฒนติ อายุ วณฺโณ สุขํ พลํ ฯ

คำอวยพรหรือคำให้พรที่กล่าวมาข้างบนสื่อความเข้าใจได้ว่า ความเก่าไม่เหมือนกับที่สังคมพุทธไทยนิยมใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งหากนำความใหม่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไปเทียบกับอดีตติณนกถา คือพอจบ เปตานํ อุกุปปติ จะต่อด้วย น หิ ตตถ กสิ อตถิ ... ไม่มี อิจฉิตํ ปตถิตัง ตุมหัง ... ต่อท้ายไปจนจบอย่างในปัจจุบัน ติโรกฐกัณทกถา คือพอจบ เปตานํ อุกุปปติ จะต่อด้วยอทาสี เม อกาสี เม. ไม่มี

อิจฉิตฺ ปตติตัง ตุมหังต่อท้ายไปจนจบ แต่ในปัจจุบันบางวัดหรือบางสำนักนิยมแปล เพื่อให้ผู้ศึกษาและผู้ทำวัตรสวดมนต์เขา-เย็น ได้เข้าใจความหมาย อาทิเช่น หนังสือสวดมนต์แปลฉบับวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยจัดเรียงเป็นกถาตามลำดับ คืออนุโมทนาธรรมภักตยาเยธา วาริระหา ปุรา ปะริปุเรนติ สา คะรังเอวะเมวะ อีโต ทินนัง เปตานัง อุปะกัปปะตือจิจิตฺ ปตติตัง ตุมหัง ขิปปะเมวะ สะมิชฌะตุสัพเพ ปุเรนตุ สังกัปปา จันโท ปณณะระโส ยะถามะณิโชติระโส ยถาฯ สามัญญานูโมทนากถาสัพพีติโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโค วินัสสะตุมา เต ภาวัตวันตะราโย สุขี ที่ขายุโก ภาวะอะภิวาตะนะสึลิสสะ นิจจิงวุททาปายินิจิตตาโร ธัมมา วัฑฒันติ อายุ วัณโณ สุขัง พะลังฯ ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง รักขันตุ สัพพะเทวะตา สัพพะพุทธานุภาเวนะ สัพพะธัมมานุภาเวนะสัพพะสังฆานุภาเวนะ สะทา โสตถิ ภาวันตุ เต ฯ ขอให้สิ่งที่ท่านตั้งใจปรารถนาและมุ่งมั่นไว้ จงสัมฤทธิ์ผลโดยเร็วพลัน จงดวงจันทร์เต็มดวงที่สว่างไสว ประหนึ่งแก้วมณีอันเลอค่า นำขึ้นขมยินดี ขอให้สิ่งอับมงคลทั้งหลายจงหายสิ้น โรคภัยไข้เจ็บของท่านจงบรรเทา ขอให้อันตรายทั้งปวงจงห่างไกล ท่านจงมีแต่ความสุขและอายุยืนนาน พรสี่ประการอันได้แก่ อายุ วรรณะ สุขะ และพลัง จงบังเกิดแก่ผู้ที่มีกกราบไหว้และอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่เสมอ ขอให้มงคลทั้งหลายจงมาสู่ท่าน ขอให้เหล่าเทวดาจงคุ้มครองท่านด้วยพระพุทธานุภาพ พระธรรม และพระสงฆ์ ขอให้ท่านจงพบแต่ความสุขความเจริญตลอดไป ฯ หลังจากที่พระสงฆ์กล่าวคำอวยพรจบ ผู้ที่มาร่วมทำบุญในวันนั้นต่างเปล่งเสียงพร้อมกันโดยมิได้นัดหมายสามครั้งว่า 'สาธุ สาธุ สาธุ' แล้วนั่งคุกเข่าประนมมือกราบลง รับน้ำพระพุทธมนต์จากพระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธี ฯ จากนั้นทุกคนจึงแยกย้ายกลับบ้านด้วยความสุขใจ

5.2 อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด” ตามวิธีดำเนินการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลการวิจัย ดังนี้

การทำสามัคคีธรรม บ่งบอกถึงความสามัคคี และเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูตเวที ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างให้สำเร็จลุล่วงได้ โดยจุดมุ่งหมายของความสามัคคี จากผลการศึกษาพบว่า มี 2 ประเด็นหลักที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดได้แก่ 1. ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ คือ การที่สมาชิกในหมู่คณะต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความร่วมมือ ไม่แก่งแย่งหรือเอาเปรียบกัน 2. ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข คือ การทำงานร่วมกันโดยปราศจากความขัดแย้ง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และผ่อนหนักผ่อนเบาซึ่งกันและกัน ทั้งสองประเด็นนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของพระวิรัตน์ ปกสฺสโร (ชาวสะอาด) ที่ได้วิจัยเรื่องการส่งเสริมหลักสังฆสามัคคีในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับหลักความสามัคคีในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ 1. สังฆราชา (ความริ้วฉานของหมู่คณะ) 2. สังฆเภท (การแตกแยกของหมู่คณะ) 3. สังฆสามัคคี (ความสามัคคีของหมู่คณะ) สังฆสามัคคีหมายถึงการตั้งกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนในสังคม ความสามัคคีเป็นการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อีกทั้งยังก่อให้เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน สร้างความรักใคร่กลมเกลียว และช่วยให้งานทุกอย่างบรรลุเป้าหมาย หลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นฐานสำคัญในการประพฤติปฏิบัติทั้งด้านส่วนตัวและสังคมส่วนรวม เป็นสื่อสัมพันธ์ที่ช่วยให้เข้าถึงจิตใจของกันและกัน

สร้างความรักและความเคารพซึ่งกันและกัน ตลอดจนการสงเคราะห์กันโดยถือความสามัคคีเป็นหลักใหญ่ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การประยุกต์แนวทางการส่งเสริมหลักสังฆสามัคคีในพระพุทธศาสนา พบว่า สังคมสงฆ์ต้องการความเป็นหนึ่งเดียวของคณะสงฆ์ จึงจำเป็นต้องช่วยกันเสริมสร้างความสามัคคีด้วยการรวมพลังกันปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม ซึ่งจะเป็นแรงขับเคลื่อนให้สังคมสงฆ์ก้าวไปสู่สังคมแห่งความสามัคคีธรรมอย่างสมบูรณ์ และยั่งยืน สอดคล้องกับ**พระสมุห์สันติ สุจินฺโธ (พรมสงฆ์)** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักสาราณียธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี” ผลการวิจัยพบว่า ความสัมพันธ์ของหลักสาราณียธรรมที่จะสร้างความสามัคคีประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1. เมตตาภาวกรรม การกระทำทางกายด้วยความเมตตา ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมโดยไม่หวังผลตอบแทน แสดงความเข้าใจและเห็นใจต่อความรู้สึกของผู้อื่น 2. เมตตาวจีกรรม การพูดจาสุภาพ ให้คำแนะนำและแสดงความเห็นอย่างเต็มใจ พูดคุยและแก้ไขข้อขัดแย้งในสังคมสงฆ์ด้วยการเปิดโอกาสให้พระสงฆ์ได้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ การให้กำลังใจช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่น และสร้างวินัยในการสื่อสาร 3. เมตตา मनกรรม การมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีบทบาทสำคัญในการสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีและความเชื่อมั่นภายในสังคมสงฆ์ การให้ความเคารพและเห็นคุณค่าของความแตกต่างในวิธีการคิดและวัฒนธรรม นอกจากนี้ งานวิจัยของ**สุวรรณฐา ลิ้ม** เรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” พบว่า พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีแก่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตตามฐานะของตน มีโอกาสศึกษาปฏิบัติธรรม และตระหนักรู้ในการตอบแทนบุญคุณผู้ให้ความช่วยเหลือ โดยพระสงฆ์ปฏิบัติตามหลักอนาคาริกวินัย ส่วนคฤหัสถ์ปฏิบัติตามหลักธรรม ต่าง ๆ เช่น บุคคลหายาก 2 ประการ, พรหมวิหาร 4, ขรവാสนธรรม 4, สังคหวัตถุ 4, อุบาสกธรรม 5, คารวะ 6, และทศ 6 เพื่อสร้างความมั่นคงในหลักกตัญญูทเวที โดยได้เสนอแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย 2 วิธี ดังนี้ 1. สังคมสงฆ์ ควรสนับสนุนให้พระภิกษุและสามเณรได้พักอาศัยในสำนักอุปชฌาย์ เพื่อปฏิบัติธรรมร่วมกัน ศึกษาพระธรรมวินัยในสำนักอาจารย์ แม้จะย้ายไปอยู่วัดอื่นในภายหลัง ก็ควรกลับมาแสดงความเคารพในโอกาสสำคัญ เช่น ช่วงเข้าพรรษาและออกพรรษา 2. สังคมคฤหัสถ์ ควรส่งเสริมให้ประชาชนแสดงความกตัญญูทเวทีต่อผู้มีพระคุณ หากทำได้เช่นนี้ สังคมจะเกิดความสามัคคีและช่วยเหลือกันทั้งในยามปกติและยามวิกฤต ทำให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคต่าง ๆ ได้อย่างดี

การพัฒนามุทิตาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นกระบวนการที่ต้องเริ่มต้นจากภายในจิตใจก่อน เมื่อจิตใจเกิดมุทิตาแล้ว จึงจะแสดงออกมาผ่านการกระทำหรือคำพูด บุคคลที่สามารถทำให้จิตใจเกิดมุทิตาได้นั้น ถือเป็นบุคคลพิเศษที่สามารถยกระดับจิตใจให้สูงกว่าคนทั่วไป การพัฒนามุทิตานี้เป็นการเปิดใจกว้าง ยอมรับความดีของผู้อื่น และพร้อมที่จะแสดงความชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี มุทิตาเป็นหนึ่งในพรหมวิหารธรรม ซึ่งถือเป็นธรรมะที่สูงส่งและเกิดได้ยาก แต่สามารถฝึกฝนให้เกิดได้ง่ายหากปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ การพัฒนามุทิตาตามหลักพรหมวิหารธรรมนั้น มีลำดับขั้นตอนดังนี้ 1. เมตตา คือการมีใจรักและปรารถนาดีต่อผู้อื่น 2. กรุณา คือการมีความเห็นอกเห็นใจและช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อเขาตกทุกข์ได้ยาก 3. มุทิตา คือการพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี 4. อุเบกขา คือการรักษาความเป็นกลาง ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งตามที่**คณิน ไชโยธยา** ได้กล่าวไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสตร์ มุทิตาหมายถึงการมีจิตพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี เช่น เมื่อผู้อื่นประสบความสำเร็จในชีวิต การเลื่อน

ตำแหน่ง หรือการได้รับยศศักดิ์ มุทิตาเป็นคุณธรรมที่ช่วยขจัดความอิจฉาริษยาได้ เพราะการอิจฉาริษยานั้นนำมาซึ่งความทุกข์ใจ และทำให้จิตใจไม่สงบสุข ในทางตรงกันข้าม บุคคลที่มีมุทิตาจะมีความสุข ใจแจ่มใส และเป็นที่รักของคนทั่วไป ดังนั้น การพัฒนามุทิตาจึงไม่เพียงแต่ช่วยให้จิตใจสงบสุขเท่านั้น แต่ยังช่วยสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น และส่งเสริมให้สังคมมีความปรองดองกันมากขึ้น และสอดคล้องกับ **พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช)** ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระในบ้าน ความว่า มุทิตา หมายถึง ความยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแจ่มใส ร่าเริง ประกอบด้วยความเบิกบานอยู่เสมอต่อบรรพสัตว์ทั้งหลายที่ดำรงชีวิตอยู่ในสภาวะ พลอยยินดีไปกับเขาเมื่อเขาประสบความสำเร็จ มีความสุข และเจริญก้าวหน้า นอกจากนี้ มุทิตายังหมายถึง การมีจิตใจชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือประสบความสำเร็จในด้านใดด้านหนึ่ง โดยความรู้สึกนี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่ได้ถูกบังคับให้เกิดขึ้น เนื่องจากจิตใจปราศจากความอิจฉาหรือริษยา และพร้อมที่จะยอมรับในความดีหรือความสำเร็จของผู้อื่น

ในพระพุทธศาสนา การแสดงมุทิตามีหลายวิธี เช่น การแสดงความยินดีด้วยการไหว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้น ผู้ที่บวชทีหลังควรแสดงความเคารพต่อผู้ที่บวชก่อน ควรแสดงความเคารพต่อพระภิกษุผู้มีพรรษามากกว่า และควรแสดงความเคารพต่อพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง นอกจากนี้ ยังมีพิธีการแสดงมุทิตาในหมู่สงฆ์ที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป นั่นคือ การแสดงมุทิตาด้วยการทำสามิจิกรรม ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของสงฆ์ที่ภิกษุและสามเณรควรปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพและความสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยการขอมาโทษและให้อภัยซึ่งกันและกัน การแสดงมุทิตาด้วยการทำสามิจิกรรมนี้ประกอบด้วย การไหว้ การกล่าวคำขอมา และการถวายสักการะด้วยดอกไม้ รูป เทียน เป็นต้น

การส่งเสริมความกตัญญูทวาทีในสังคมสงฆ์และสังคมฆราวาสเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนควรตระหนักรู้และปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องตามหน้าที่ของตน ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดก็ตาม ทั้งในสังคมสงฆ์และสังคมฆราวาส การมีความสำนึกในบุญคุณของบุคคลอื่นที่ได้กระทำดีแก่ตน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องยอมรับและตอบแทนด้วยการกระทำที่เหมาะสม ความกตัญญูทวาทีถือเป็นพื้นฐานของคนดี เพราะเป็นคุณธรรมที่แสดงถึงการรู้คุณค่าของการกระทำดีที่ผู้อื่นมีต่อเรา และการตอบแทนพระคุณนั้น ๆ ด้วยความเต็มใจ การปฏิบัติเช่นนี้ไม่เพียงแต่สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคล แต่ยังส่งเสริมความสงบสุขและความมั่นคงในสังคมอีกด้วย ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ความกตัญญูทวาทีเป็นสิ่งที่สำคัญที่ช่วยให้บุคคลเติบโตเป็นคนดี มีจิตใจที่เปี่ยมด้วยความเมตตาและความรับผิดชอบ คำถามที่ว่า “ความกตัญญูทวาทีเป็นพื้นฐานของคนดี จริงหรือไม่ และเพราะเหตุใด” สามารถตอบได้ว่า ความกตัญญูทวาทีเป็นพื้นฐานของคนดีอย่างแท้จริง เพราะการรู้คุณและตอบแทนพระคุณเป็นลักษณะของบุคคลที่มีจิตใจสูง มีความรับผิดชอบ และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น การปฏิบัติเช่นนี้ช่วยสร้างสังคมที่เข้มแข็งและสงบสุข ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของพระพุทธศาสนาและหลักการทางศีลธรรมทั่วไป ดังนั้น การส่งเสริมความกตัญญูทวาทีในสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกคนควรให้ความสำคัญและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างสังคมที่ดีและมีคุณภาพต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับ **พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ)** กล่าวไว้ในหนังสือ “กตัญญูทวาที” ซึ่งถือเป็นเครื่องหมายของคนดีนั้น มีใจความว่า ความกตัญญูทวาทีได้รับการยกย่องว่าเป็นพื้นฐานของคนดี และเป็นรากฐานของคุณธรรมอื่น ๆ ทั้งปวง

หากจะเปรียบเทียบกับต้นไม้ ความกตัญญูท่วทวี่ก็เปรียบเสมือนรากแก้วของต้นไม้ ส่วนคุณธรรมอื่น ๆ นั้นเปรียบได้กับลำต้น กิ่งก้าน และใบไม้ ที่จะเจริญงอกงามได้ก็เพราะอาศัยรากที่แข็งแรงฉนั้นไ้ ความกตัญญูท่วทวี่ย่อมเป็นรากฐานแห่งความเจริญงอกงามของคุณธรรมอื่น ๆ ฉนั้นนั้น และบุคคลผู้มีคุณธรรมแห่งความกตัญญูท่วทวี่เป็นพื้นฐาน ย่อมเป็นผู้ไ้ดีและมุ่งมั่นในการทำควมดีมากขึ้น เพราะธรรมชาติของความกตัญญูท่วทวี่จะก่อให้เกิดสำนึกที่ต้งาม ประกอบด้วยหิริ คือ ความละอายใจต่อการทำความผิดทางศีลธรรม และโอตตัปปะ คือ ความเกรงกลัวต่อบาปและผลแห่งความผิด ด้วยการตระหนักถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อีกทั้งยังเป็นฐานอันมั่นคงสำหรับคุณธรรมทั้งหลายที่จะเจริญขึ้นในชีวิตสอดคล้องกับ **พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)** ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ทางสายอิสรภาพของการศึกษาไทย” ว่า ความกตัญญูท่วทวี่เป็นคุณธรรมที่ทำให้บุคคลมีเกียรติยศ เป็นที่รักใคร่ และได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่น เมื่อมีผู้คนเคารพนับถือแล้ว ย่อมนำมาซึ่งความเบิกบานใจ ความเกลียดชังและความหน่ายหายสิ้นไป บุญกุศลและปัญญาย่อมเกิดขึ้นตามมา การมีปัญญายังส่งเสริมให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในชีวิต สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลอันเกิดจากความกตัญญูท่วทวี่ที่ประเพณีและวัฒนธรรมของไทยเกือบทุกเรื่องล้วนสอดแทรกคุณธรรมความกตัญญูท่วทวี่ไว้ เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศล การบวช การบำรุงมารดาบิดา และการไหว้ครู เป็นต้น ความเชื่อและความยอมรับในบุคคลผู้ประพฤติกตัญญูท่วทวี่ว่า จะมีความเจริญรุ่งเรืองและประสบความสำเร็จในชีวิตนั้นเป็นกรอบแนวคิด ทศนคติ ค่านิยม คุณธรรม และจริยธรรมที่ถูกถ่ายทอดและปลูกฝังแก่ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ มา จนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาได้เน้นย้ำถึงความสำคัญของความกตัญญูท่วทวี่ในหลายแง่มุม ได้แก่ 1. ความกตัญญูท่วทวี่เป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี 2. ความกตัญญูท่วทวี่เป็นเครื่องหมายของคนดี 3. บุคคลผู้มีความกตัญญูท่วทวี่ทำได้ยาก 4. ความกตัญญูท่วทวี่เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดมงคลในชีวิต ความกตัญญูท่วทวี่เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ในสังคม และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ ยังเป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งปวง เพราะช่วยทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี และเป็นเหตุให้เกิดความสุขรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบและสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูธรรมสารโกศล (สมรศักดิ์ ธมฺมสนฺติโก)** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการเสริมสร้างกตัญญูท่วทวี่ในการดำเนินชีวิต ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า คารวะ หมายถึง ความเคารพนับถือ การแสดงความอ่อนน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูท่วทวี่ ความเคารพในบุคคลที่ควรแก่การเคารพ เช่น พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่ ตลอดจนความเคารพในสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้มีความเคารพ ความเคารพเป็นหลักธรรมที่สอนให้มองเห็นคุณค่าความดีและความสำคัญของผู้อื่น ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นอย่างถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ จัดว่าเป็นอุดมมงคลอย่างยิ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้พระภิกษุสงฆ์ทำความเคารพกันตามลำดับพรรษา คือ ผู้บวชภายหลังต้องให้ความเคารพต่อผู้บวชก่อน การปรับปรุงนี้เน้นการใช้ภาษาที่ถูกต้องตามหลักอักขรวิธี และรักษาความหมายเดิมของงานวิจัยไว้อย่างครบถ้วน

5.3 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของ พระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด สามารถสรุปได้ว่า สามัคคีธรรมเป็นปัจจัยวัตรที่มีความสำคัญต่อการดำรง อยู่ของคณะสงฆ์ และสามารถอธิบายผ่าน SPIR Model ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยทำความเข้าใจ บทบาทของสามัคคีธรรมใน 4 มิติหลัก ได้แก่

S = Spiritual Discipline (วินัยทางจิตวิญญาณ) หมายถึง การดำรงตนอยู่ในหลักธรรมและ วินัยของพระสงฆ์ การปฏิบัติตามจริยวัตรของพระภิกษุ และการรักษาสัมมาปฏิบัติในคณะสงฆ์

P = Peaceful Interaction (ปฏิสัมพันธ์แห่งสันติภาพ) หมายถึง ความสามารถในการ ปฏิสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์และสังคมอย่างสงบสุข ผ่านการให้ความเคารพต่อกัน ลดความขัดแย้ง และสร้างความสามัคคี

I = Integrity in Monastic Life (ความซื่อตรงในวิถีสมณะ) หมายถึง การดำรงตนอย่าง ซื่อตรงตามหลักพุทธธรรม มีความกตัญญูต่อบุคคลและรักษาคำพูดทางศีลธรรมในการอยู่ร่วมกัน

R = Ritualistic Harmony (ความสมานฉันท์ผ่านพิธีกรรม) หมายถึง การรักษาระเบียบ แบบแผนของสามัคคีธรรมให้เกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกันของคณะสงฆ์

ดังนั้น แนวคิด SPIR เป็นการสังเคราะห์หลักธรรมและจารีตของสามัคคีธรรมในบริบทของ พระสงฆ์ไทย โดยเน้นไปที่ วินัย ความสงบ ความซื่อตรง และความสมานฉันท์ ซึ่งล้วนเป็นรากฐาน สำคัญของการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์ตามแนวทางเถรวาทโดยสามารถสรุปเป็นโมเดล ดังแผนภาพ ดังนี้

ภาพที่ 5.1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

คณะสงฆ์ ควรส่งเสริมกิจกรรมเพื่อสร้างเสริมการมีมูทิตาต่อกันในสังคมส่วนร่วมให้เกิด พื้นฐานของการมี จิตที่เกื้อกูลต่อกันด้วยความจริงใจ

ชุมชน ควรสนับสนุนให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์ในกิจกรรมต่าง ๆ ในทางพุทธศาสนาเพื่อ เป็นการขับเคลื่อนความสามัคคีนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของสังคม

ภาครัฐ ควรสนับสนุนงบประมาณให้กับองค์กรทางศาสนาเพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมทางพุทธศาสนา ควรเปิดช่องทางและสนับสนุนงบประมาณการแสดงผลการมีมูทิตาต่อพระสงฆ์ที่สูงอายุและพระสงฆ์ที่อาพาธ

5.4.2 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การปฏิบัติ ควรมีกิจกรรมโครงการเกี่ยวกับการทำสามัคคีธรรมแบบสังฆารายในเขตปกครองคณะสงฆ์ในแต่ละพื้นที่ และยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในเทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา สร้างกิจกรรมขึ้นมาในพื้นที่ และขยายออกนอกพื้นที่ ติดตามผลงานที่ได้วางกรอบของการปฏิบัติ ติดตามผล กำกับ สอบถามเก็บข้อมูลเชิงประจักษ์มีการสังเกต และเฝ้าติดตามอย่างเป็นประจำ

5.4.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีการบรรจุเนื้อหาของ SPIR Model เข้าไปในหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพื่อให้พระสงฆ์รุ่นใหม่ตระหนักถึงความสำคัญของสามัคคีธรรม

ควรมีการจัดกิจกรรมสามัคคีธรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในวัดและสถาบันพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดการปฏิบัติจริงและสร้างความสามัคคีในคณะสงฆ์

ควรมีการเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับสามัคคีธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความร่วมมือในการธำรงพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืน

5.4.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยได้พบว่า มีประเด็นอื่น ๆ ที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถทำการวิจัยได้ ดังนี้

- 1) ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมของคณะสงฆ์ไทยตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”
- 2) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของคณะสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด”
- 3) ศึกษาเรื่อง “บูรณาการหลักศีลธรรมตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ไทย”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

1. หนังสือทั่วไป

กรม วชิรญาณวโรรส. (2474). พระบรมราชาธิบาย เรื่องความเคารพ สำหรับคณะสงฆ์ มณฑล นครศรีธรรมราชและมณฑลภูเก็ต. พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์, ท่าพระจันทร์ พระนคร.

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). ประชุมโคลงโลกนิติ. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณสุภา จัดพิมพ์.

_____. (2544). สมบัติผู้ดี (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กองพุทธศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2556). คู่มือการศึกษานักธรรมชั้นเอก. กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

แก้ว ชิตตะขบ. (2547). รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. 2546. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.

คณะกรรมการอำนวยการ “งานเฉลิมฉลองครบรอบ 100 ปี วันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี”. (2543). รวมธรรมะ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). ประวัติพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: นวสานการพิมพ์.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี). (2542). มงคลในพระพุทธศาสนา. พระนิพนธ์ของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2553). เอกสารประกอบคำบรรยาย พป 307 สัมมนาสารัตถะแห่ง พระพุทธศาสนา และปรัชญา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

ดนัย ไชยโยธา. (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร จำกัด.

ทวี บุญเกตุ. (2534). พ่อสอนลูก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ.

ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2553). พุทธปรัชญา: มติการมองโลกและชีวิตตามความจริง. กรุงเทพฯ: คอมเมอ์ เชียลเวิลด์มีเดีย.

ธีรรัตน์ กิจจาร์กำ. (2542). คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร. เพชรบุรี: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏ เพชรบุรี.

นิตย์ สัมมาพันธ์. (2529). การบริหารเชิงพุทธ (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พลินต์ติ้งเฮาส์.

- บุญมี แทนแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นท์เฮาส์.
- _____. (2544). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นท์ เฮาส์.
- ปรีชา นันทาภิวัฒน์ (ร.น.), นาวาเอก (พิเศษ). (2544). *พจนานุกรมหลักกรรมพระพุทธรูปศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- ประวัติ พันผาสุก. (2549). *คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร*. เชียงใหม่: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่.
- ไพฑูรย์ สีนารัตน์. (2544). *ความรู้คู่คุณธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). (2541). *คุณธรรมสำหรับนักบริหาร* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2540). *พระพุทธรูปพัฒนาคันและสังคม*. กรุงเทพฯ: กองการพิมพ์ฝ่ายประชาสัมพันธ์ กฟผ.
- _____. (2549). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. (2540). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน). (2549). *คู่มือพระอุปชา*. กาญจนบุรี: สหการพิมพ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- _____. (2552). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- _____. (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *วัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร.
- พรชัย เกื้อ. (2561). *ทิศ 6* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: พี เอ็น เค แอนด์ สกายพริ้นท์ติ้ง.
- พระมหาอารีย์ พลาคีโก. (2555). *คู่มือเตรียมสอบ นักรธรรมชั้นโท โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดพระธรรมกาย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: บริษัทสุขุมวิทยาการพิมพ์.
- พระเทพบัณฑิต. (2540). *หลักการเผยแผ่* (พิมพ์ครั้งที่ 1). ร้อยเอ็ด: ทนใจการพิมพ์.

- พระธรรมฐิติญาณ. (2552). *ฐิติธรรมานุสรณ์* (พิมพ์ครั้งที่ 1). ร้อยเอ็ด: หันใจการพิมพ์.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2541). *พระในบ้าน*. กรุงเทพฯ: คณากรรมการพิมพ์.
- พระเทพมงคลญาณ (เสริมชัย ชยมงคล). (2532). *ธรรมสร้างสุข*. กรุงเทพฯ: วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม.
- พ.อ. ปิ่น มุกกันต์. (2535). *มงคลชีวิต ภาค 3*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- พันธุ์ ป. หลงสมบูรณ์. (2546). *พจนานุกรม มคอ-ไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2543). *จริยธรรมทางธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์, 2543.
- พระยาอนุমানราชชน. (2533). *ชาติ ศาสนา วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: พรศิริการพิมพ์.
- พระมหาปยุตร ธรรมจิตโต. (2532). *พุทธปรัชญาเถรวาท, มหาจุฬาฯ วิชาการปรัชญาบูรพาทิศ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). (2536). *กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *ทางสายอริยภาพของการศึกษาไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2540). *หลักสูตรและประมวลการสอนวิชาธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2539). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- _____. (2548). *พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์.
- _____. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- _____. (2555). *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- ดนัย ไชโยธา. (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- วิโรจ นาคชาตรี. *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.
- ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์. (2554). *จริยธรรมกับมนุษย์*. กำแพงเพชร: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2520). *บ่อเกิดลัทธิมหายาน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังสี. (2552). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักพัฒนาการประชาสัมพันธ์. (2558). *ปัญหาสังคมไทยในปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพมหานคร.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2552). *วินัยมุขเล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2552). *วินัยมุขเล่ม 2*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

_____. (2552). *วินัยมุขเล่ม 3*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน). (2528). *สังคหวัตถุ 4*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2565). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 45). กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). (2539). *มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

สุรพงษ์ โสธนะเสถียร. (2552). *วิทยปรัชญา*. กรุงเทพฯ: ประสิทธิ์ภัณฑ์ แอนด์ พรินต์.

สมศรี สุกมณีนันท์. (2535). *มารยาทสังคม*. กรุงเทพฯ: จัดพิมพ์โดยบริษัทบุปผาเนตรไทยจำกัด.

อานวย บุญศรี. (2549). *การศึกษาและความเป็นครูไทย*. จันทบุรี: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. (2525). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงษ์.

อมร โสภณวิเศษฐวงศ์. (2531). *ตรรกวิทยานิพนธ์*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

2. ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์/หรือสารนิพนธ์/รายงานวิจัย

จุฑามาศ คงสวัสดิ์. (2550). *การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม*. รายงานการวิจัย, บัณฑิตวิทยาลัย, ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณัฐวรรณ ฐิตาคม. (2556). *การประยุกต์ใช้พรหมวิหาร 4 ในการบริหารงานบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 42*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาก้อง ฐานงโกโร (โปะหนองแขง). (2560). *การศึกษามูทิตาธรรมที่ปรากฏในพุทธศาสนาเถรวาท*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระครูศรีโสภณ (เงิน ชาดเมธิ). (2549). *ความกตัญญูเกิดเวทีในฐานะคุณธรรมคำจูงใจจากมุมมองพระพุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระจักรกริช ปิยธมโม (โสภณ). (2554). *ศึกษาวิเคราะห์การสวดพระปาฏิโมกข์ในพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ไทย*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พินิจอากาศเอกหญิงนิรมล สุวรรณปิณฑะ. (2545). *รูปแบบการพัฒนาพฤติกรรมประชาธิปไตยด้านคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนปลูกจิต กรุงเทพมหานคร*, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, คณะครุศาสตร์, สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

พระมหาทองหล่อ ฐานิสโร (สินกระสัง). (2554). *การศึกษาวินัยชาวพุทธในการพัฒนาชีวิตให้เป็นสุข*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระมหาธรรมวรัท อริยมโฆ (ยศขุน). (2543). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักรัฐศาสตร์ที่มีในพระไตรปิฎก*, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์). (2550). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิชิตพงษ์ ปญญาวิชโร (มะพารัมย์). (2551). *การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื๊อกับในพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหวมวด สกฤตมโฆ (โถมศรี). (2546). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องความเคารพในพระพุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอดุลย์ คนแรง. (2541). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถที่ปณี*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระวิรัตน์ ปภัสสร (ชาวสะอาด). (2561). *การส่งเสริมหลักสังฆสามัคคีในพระพุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์สันติ สุจินโณ (พรมสงฆ์). (2567). *วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักสาราณียธรรมเพื่อสร้างความสามัคคี*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูธรรมสารโกศล (สมรศักดิ์ ธรรมสนธิโก). (2560). *แนวทางการเสริมสร้างกตัญญูทศเวทีในการดำเนินชีวิต ตามหลักคัมภีร์พุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทธานวกร แสงอร่าม. (2554). *การประดับตกแต่งส่วนสถาปัตยกรรมในพระพุทธศาสนาด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*, รายงานการวิจัย, ภาควิชาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เรือนสาย รุ่งบุญ. (2531). *แนวคิดเรื่อง “ครู” ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมคิด เหล่าฉลาด. (2542). *ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร*, วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุวรรณธรา ลีม. (2560). *แนวทางส่งเสริมกตัญญูทศเวทีในสังคมไทย*, ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

3. สิ่งพิมพ์ต่อเนื่อง

3.1) บทความในวารสาร

คำนวน คำมณี. (2560). แนวคิดพุทธปรัชญาในวรรณกรรมหนังสือชุด เรื่องทำวชมพูนับสถาบัน
ทักษิณคดีศึกษา. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 13(2), 105-153.
พระมหาศมคาย สิริปัญญา และนฐกร ชงพุทธานนท์. (2565). “การศึกษาวิเคราะห์และเปรียบเทียบกับ
สังคมวิทยา. *วารสารปณิธาน*, 18(2), 128-163.

4. เอกสารสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์

พระไตรปิฎก เล่มที่ 7 พระวินัยปิฎก เล่มที่ 7 จุลวรรค ภาค 2 ปัญจสตกชั้นธกะ (เรื่องพระมหากัสสป
เถระ สังคายนาปรารภคำของพระสุภัททพจนนบวรพจิต). พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ.
[ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก <[1]>. เข้าถึงเมื่อ 9-6-52 พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช),
พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัชรราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. 2548.

5. ภาษาอังกฤษ

เปลื้อง ณ นคร. (2555). *พจนานุกรมไทย-ไทย*. สืบค้นเมื่อ 11 พฤศจิกายน 2566, จาก
<http://dictionary.sanook.com/search/dict-th-pleang>
Gyatso, Tenzin (2005), Bodhi, Bhikkhu (บ.ก.), In the Buddha's Words: An Anthology of
Discourses from the Pali Canon, Somerville, Massachusetts: Wisdom
Publications, p. ix, ISBN 978-0-86171-491-9
Reynolds, Frank E.; Kitagawa, Joseph M.; Nakamura, Hajime; Lopez, Donald S.; Tucci,
Giuseppe (2018), “Theravada”, britannica.com, Encyclopaedia Britannica, Theravada
(Pali: “Way of the Elders”; Sanskrit, Sthaviravada) emerged as one of the
Hinayana (Sanskrit: “Lesser Vehicle”)
John S. Mackenzie, A Manual of Ethics, (Calcutta: Oxford University Press, 1973), p.1.

6. การสัมภาษณ์

พระพรหมวชิโรโสภณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค 10 (ธ) เจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.
พระเทพวชิรวิมล เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด (ธ) เจ้าอาวาส วัดมิ่งเมือง ตำบลกลาง อำเภอเสลภูมิ
จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.
พระปริยัติธีรวงศ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองร้อยเอ็ด (ธ) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.
พระครูสุธีราณวัฒน์ พระพิธิธรรม, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.
พระครูพิศิษฐ์สรวท พระคู่สวด, พระพิธิธรรม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง
ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระครูพิเศษสรุทธิ พระคู่สวด, ครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนเทพบัณฑิตวิทยาลัย
วัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด.
สัมภาษณ์.

พระครูใบฎีกา ญัฐวุฒิ วิริยธโร พระพิธีธรรม, วัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมืองอำเภอ
เมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์

พระปลัด ทศชิต สุเมธ เลขาธิการเจ้าอาวาสประชาคมวนาราม ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ
จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระครูอาหารธรรมวิธาน ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประชาคมวนาราม ตำบลศรีสมเด็จ อำเภอศรีสมเด็จ
จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระบัญชา ปญญาสารโร พระธรรมกถึก รุ่นที่ 38 วัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

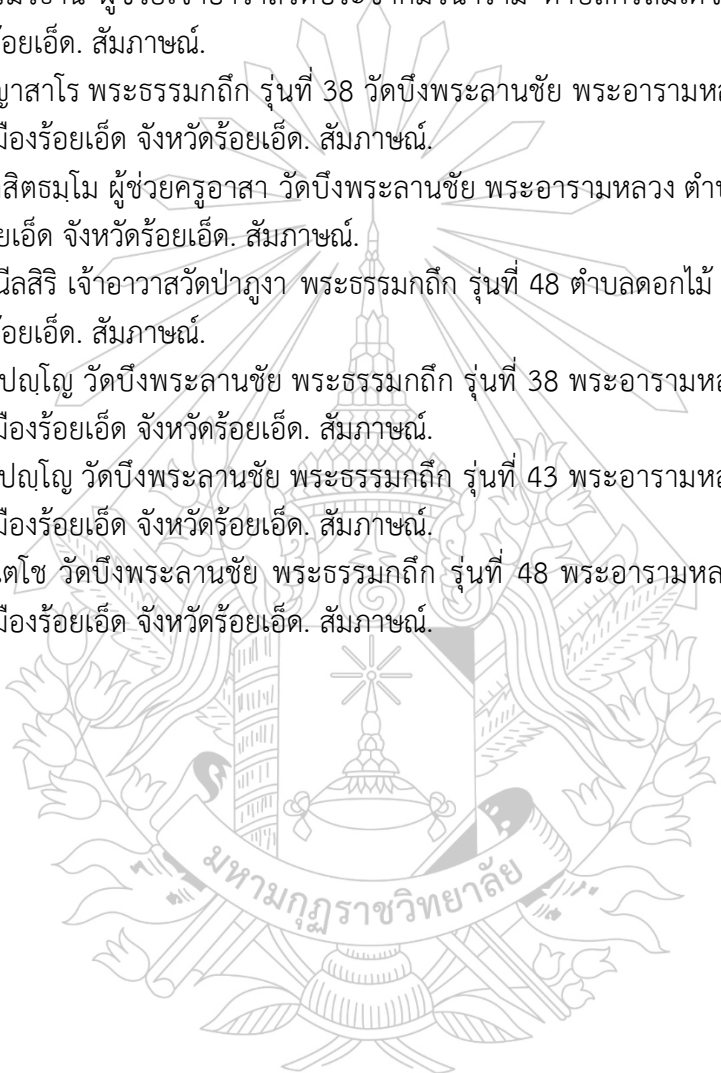
พระเสริมเดช โคสิตธมโม ผู้ช่วยครูอาสา วัดบึงพระลานชัย พระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอ
เมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระอธิการวีระ นิลสิริ เจ้าอาวาสวัดป่าภูงา พระธรรมกถึก รุ่นที่ 48 ตำบลดอกไม้ อำเภอสุวรรณภูมิ
จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระสมชาย เตชปญโญ วัดบึงพระลานชัย พระธรรมกถึก รุ่นที่ 38 พระอารามหลวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระอนุสรณ์ สิริปญโญ วัดบึงพระลานชัย พระธรรมกถึก รุ่นที่ 43 พระอารามหลวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

พระอภิเดช อภิเตโช วัดบึงพระลานชัย พระธรรมกถึก รุ่นที่ 48 พระอารามหลวง ตำบลในเมือง
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์.

ภาคผนวก ก
ประกาศอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์

ประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
เรื่อง อนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
ปีการศึกษา ๒๕๖๖

เพื่อเป็นการสมบูรณ์แห่งการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา เพื่อให้เป็นไปตามข้อ ๑๓ แห่งระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๖๓ และข้อ ๔ แห่งประกาศบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เรื่อง ขั้นตอนการทำและการสอบวิทยานิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติคณะกรรมการสอบหัวข้อเรื่องวิทยานิพนธ์ ในการประชุมสอบ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๖๖ จึงออกประกาศ เรื่อง อนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ดังนี้

เลขทะเบียนนักศึกษา	ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓	พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ)	รศ.ดร.โสรัจจ์ บำรุงศักดิ์ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
หัวข้อวิทยานิพนธ์		
ภาษาไทย	รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด	
ภาษาอังกฤษ	THE MODEL OF THE SAMIKKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE	
วัตถุประสงค์	๑. เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสมาธิกรรม ๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสมาธิกรรม ๓. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด ๔. เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด	
☒ อนุมัติ	ตามมติคณะกรรมการสอบหัวข้อเรื่องวิทยานิพนธ์	

ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ข
รายนามผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์

การศึกษา	ปริญญาเอก Ph.D. (Philosophy&Religion) Banara Hindu University, India. ปริญญาโท M.A. (Philosophy&Religion) Banara Hindu University, India. ปริญญาตรี ศน.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี

การศึกษา	ปริญญาเอก Ph.D. (Pphilosophy&Religion) Kurukshetra University, India. ปริญญาโท M.A. (Philosophy&Religion) Kurukshetra University, India. ปริญญาตรี ศน.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญาและศาสนาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส ลีกา

การศึกษา	ปริญญาเอก Ph.D. (Philosophy), University of Magadh, Bodhgaya, India. ปริญญาโท M.A. (Philosophy University of Magadh, Bodhgaya, India. (Secondclass) ปริญญาตรี พธ.บ. (ศาสนา) เกียรตินิยมอันดับสอง มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ตำแหน่งปัจจุบัน	อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. ดร.สงวน หล้าโพนทัน

การศึกษา	ปริญญาเอก พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปริญญาโท M.A. (Philosophy) มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC) ปริญญาตรี ศน.บ. (ปรัชญา) สภามหามกุฏราชวิทยาลัย
----------	---

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
และปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

5. พระครูสีลสรธิคุณ, ดร.

การศึกษา ปริญญาเอก พธ.ด. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย
ปริญญาโท พธ.ม. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย
ปริญญาตรี พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา-บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ภาคผนวก ค

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๑๙

พ. กุมภาพันธุ์ ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษา
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลัก
พุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKIKAMMA (THE PROPER ACT
OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)”
มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
ประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. เจริญพร

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ตรวจแล้ว
วันที่ ๑๕/๐๓/๒๕๖๗
๑๕/๐๓/๒๕๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

(ดร.ดร. ประภาส แก้วเกตุพงษ์)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลี้ยวเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๕๑๗/๖๐๑๑๙

พ กุมภาพันธุ์ ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิเชียร แสนมี

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูฏา ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMADHIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร์ จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

น. นอชวิกรม

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

๖๗๘/๕๓, ๗๗๗/๑๖: ๕๓๘๖๖
 (๗๓.๗.๖) ๕๗ ๑๕๕๕

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฎีย์ เจริญนนท์ โทร. ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษานี้ ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๕๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๑๑๓

๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC)

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จรัส สีภา

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษา
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลัก
พุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT
OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)”
มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
ประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเจริญพรมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมาเพื่อพิจารณา

ขอเจริญพร

พ. เมธีวีรภรณ์

(พระเมธีวีรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๕๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนันท โทร. ๐๘-๑๐๔๙-๒๐๐๑

นักศึกษา ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ได้ตรวจสอบเครื่องมือเรียบร้อยแล้ว
และมีการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง
สอดคล้องกับความต้องการของนักศึกษา
แล้ว 11/๒/๒๕๖๗
อาจารย์พิมพ์วิภากร
หรือส่งไฟล์มาให้ทาง
ผอ. ร้อยเอ็ด
นพ. รศ. ดร. เมธีวีรภรณ์

๐. ส. (สแกนด้วย CamScanner)

(สง.ดร. ส.วิ.ล.ก.)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอโยธยา โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔
 ที่ อว ๗๙๑๗/ว๐๐๗๒๕ วันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗
 เรื่อง ขออนุมัติเป็นผู้อยู่ควบคุมตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย (IOC)

เจริญพร ดร.สงวน หล้าโพทน

ด้วย พระประวิธ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษา
 หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย วิทยาเขตอโยธยา ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลัก
 พุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดอโยธยา (THE MODEL OF THE SAMICIKAMMA (THE PROPER ACT
 OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)”
 มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 ประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอโยธยา จึงเจริญพรมายังท่าน
 ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณา

พ. เมธีวรารักษ์

(พระเมธีวรารักษ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตอโยธยา

วิเศษ วัฒนศิริ
 อว ๗๙๑๗/ว๐๐๗๒๕
 ดร. วิเศษ วัฒนศิริ

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔
 ที่ อว ๗๔๑๗/๑๐๐๗๕ วันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๗
 เรื่อง ขออนุมัติเป็นผู้อนุมัติตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย (IOC)

เรียน พระครูสีลสรวิชิต, ดร.

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษา
 หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏ
 ราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลัก
 พุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKKHAMMA (THE PROPER ACT
 OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)”
 มีความประสงค์ขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ (IOC) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล
 ประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมาอย่างท่าน
 ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณา

พ. เมธีวัชรภรณ์

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ตรวจ ๖๕๖๖

บันทึกเป็นผู้ใช้เอกสาร
 ๓๖๖๖ ๑๕๖๖๖๖

พระครูสีลสรวิชิต, ดร.

พระครูสีลสรวิชิต, ดร.

ภาคผนวก ง

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์

ที่ จว. ๐๐๖๑/๒๕๖๗

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง: รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

TITLE: THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING
TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROIET PROVINCE

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

พระประวิทย์ โกสโล

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๒/๒๕๖๗ วันอังคารที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๖๗ มติที่ ๓๔/๒๕๖๗ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่าง และผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในขอบข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการวิจัยในมนุษย์ฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๓๑ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๘

ออกให้ ณ วันที่ ๑๔ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๖๗

ลงนาม

(พระมหาสมณินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ภาคผนวก จ
หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระพรหมวชิรโสภณ

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสมาธิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบเรียนมาด้วยความเคารพยิ่ง

พ. เมธีวชิราภรณ์

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชสมัย เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

๖๕๓ ๑๖๕๗๕๐๒๑๒๐๐๓
๐๑๓๓๓๓๓
๐๑๓๓๓๓๓
๐๑๓๓๓๓๓
๐๑๓๓๓๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระเทพวชิรวิมล, ดร.

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทําสัมผัสธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

พ. เมธีวชิราภรณ์

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

นี่คือแผ่นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
พระเทพวชิรวิมล, ดร.
ส.ด.ว.ล

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๐

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

กราบเรียน พระปริยัติธีรวงศ์

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงกราบเรียนมายังพระเดชพระคุณท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงกราบเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบเรียนมาด้วยความเคารพ

พ. เมธีธีรพงศ์

(พระเมธีธีรพงศ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ผศ.ดร.พรศักดิ์ ธีรพงศ์
พระคุณธีรพงศ์
๒ ส.ค. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๕๑๗/ว๐ ๑๗๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขออนุญาตเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูพิศิษฐ์สรวาท

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อวิทยานิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทําสามีจิกรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขออนุญาตท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานวิทยานิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยินดีเป็นวิทยาทานในการสัมภาษณ์
พระครูพิศิษฐ์สรวาท
๑๐ ส.ค. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

MC กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูสุธีราธรรมา

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓
นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลัก
พุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT
OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)”
มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงาน
ดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน
ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

๓. ส.ด.ว.๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๙๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูพิเศษสรุฒิ

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKKHAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมาอย่างท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวชิราภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชสมัย เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูใบฎีกาณัฐวุฒิ วิริยโร

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรารักษ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

อันได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
พระครูใบฎีกาณัฐวุฒิ วิริยโร
๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระปลัดทศทิศ สุเมโธ

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยื่นถึงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์,

พระปลัดทศทิศ สุเมโธ

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๙๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

MC กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระครูอาทรธรรมวิธาน

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

พระดhamมานันท์ ฐิตะโสภณ

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑
นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๙๑๗/ว ๐๑๒๓

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระบัญชา ปณฺญาสาโร

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ. เมธีวัชรกรณ

(พระเมธีวัชรกรณ, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

เป็นได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในพระสงฆ์
พระบัญชา ปณฺญาสาโร
๑๕ ส.ค. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ดถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระเสริมเดช โคสิตธมโม

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ฉันได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
พระเสริมเดช โคสิตธมโม
๑๗ ส.ค. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณี เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลคงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอธิการวีระ นิลสิริ

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKKHAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ. เมธีวีระภรณ์

(พระเมธีวีระภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

*ยินดีเป็นอย่างยิ่ง
พ.อธิการบดี
๑๕ ธ.ค. ๖๗*

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนันทน์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระสมชาย อภิตะโช

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMICKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชฌีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอนุสรณ์ สิริบุญโญ

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลสาบ) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKKHAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่านได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

พ. เมธีวัชรภรณ์

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ยินดีเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ในการสัมภาษณ์.

พระอนุสรณ์ สิริบุญโญ
ว ส.ด. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ที่ อว ๗๔๑๗/ว ๐๑๓๓

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ถนนเลียงเมือง ตำบลดงลาน
อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐
โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ โทรสาร. ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘
www.rec.mbu.ac.th

๓๐ กรกฎาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์

เรียน พระอภิเดช อภิโตโช

ด้วย พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง) เลขทะเบียนนักศึกษา ๖๕๓๐๗๕๐๒๑๒๐๐๓ นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ได้รับอนุมัติหัวข้อดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “รูปแบบการทำสามัคคีธรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด (THE MODEL OF THE SAMIKIKAMMA (THE PROPER ACT OF RESPECT) ACCORDING TO THERAVADA BUDDHIST PHILOSOPHY OF MONKS IN ROI ET PROVINCE)” มีความประสงค์ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ข้อมูลประกอบการเขียนงานดุษฎีนิพนธ์

☐ ดังนั้น บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด จึงเรียนมายังท่าน ได้ให้ความอนุเคราะห์ สำหรับวันและเวลานั้น นักศึกษาจะเป็นผู้ติดต่อกับท่านด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระเมธีวัชรภรณ์, รศ.ดร.)

รองอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ปฏิบัติการแทนอธิการบดี

ฉันได้เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการสัมภาษณ์
พระอภิเดช อภิโตโช
๑๒ ส.ค. ๖๗

บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

โทร. ๐-๔๓๕๑-๘๓๖๔ ต่อ ๑๒๔, โทรสาร ๐-๔๓๕๑-๔๖๑๘

ผู้ประสานงาน นางรัชณีย์ เจริญนนท์ โทร ๐๘-๑๐๔๗-๒๐๐๑

นักศึกษา โทร. ๐๘๒ ๑๐๓๖๗๘๓

ภาคผนวก ฉ
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

เรื่อง รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ใน
จังหวัดร้อยเอ็ด

แบบสัมภาษณ์เชิงลึกนี้จัดทำขึ้นเพื่อการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด” ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านด้วยดี ส่วนข้อมูลที่จะได้นำไปใช้เพื่อจุดประสงค์ในการวิจัยเท่านั้น

โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น 5 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของบุคคลผู้ให้คำสัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับสามีจิกรรม

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามีจิกรรม

ตอนที่ 4 รูปแบบการทำสามีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ตอนที่ 5 ความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้คำสัมภาษณ์

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
2. ที่อยู่.....เลขที่.....หมู่ที่.....
ถนน.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทร.....
E-mail.....

3. ระดับการศึกษา (เรียงลำดับคุณวุฒิจากสูงสุด)

- 1.....
- 2.....

4. ตำแหน่ง

- 1.....
- 2.....

5. ผลงาน/รางวัล

- 1.....
- 2.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับของสามมีจิกรรม

1. ท่านคิดว่าหลักสามมีจิกรรมด้านเคารพนอบน้อม เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

2. ท่านคิดว่าหลักสามมีจิกรรมด้านสืบทอดประเพณี เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

3. ท่านคิด หลักสามมีจิกรรมด้านการรักษาพระธรรมวินัย เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทเกี่ยวกับสามมีจิกรรม

1. ท่านคิดว่าหลักคารวธรรม 6 เกี่ยวข้องกับสามมีจิกรรม เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

2. ท่านคิดว่าหลักกตัญญูทเวที่เกี่ยวข้องกับสามมีจิกรรม เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

3. ท่านคิดว่าหลักสราณียธรรมเกี่ยวข้องกับสามมีจิกรรม เป็นอย่างไร?

- 1)
- 2)
- 3)

ตอนที่ 4 รูปแบบการทำสามมีจิกรรมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทของพระสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

1. รูปแบบการทำสามมีจิกรรมด้านเคารพนอบน้อมตามหลักคารวธรรม 6 ของคณะสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

- 1)
- 2)
- 3)

2. รูปแบบการทำสามีจิกรรมด้านสืบทอดประเพณีตามหลักกตัญญูทเวทีของคณะสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

- 1)
- 2)
- 3)

3. รูปแบบการทำสามีจิกรรมด้านรักษาพระธรรมวินัยตามหลักสราณียธรรมของคณะสงฆ์ในจังหวัดร้อยเอ็ด

- 1)
- 2)
- 3)

ตอนที่ 5 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. ความคิดเห็น

.....

.....

.....

2. ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

ผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างยิ่งที่ให้ความกรุณา มา ณ โอกาสนี้

พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง)

นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด

ประวัติผู้เขียนคุณิพนธ์

ชื่อ	พระประวิทย์ โกสโล (ฝ่ายทะเลแสง)
วัน เดือน ปี เกิด	วันอังคาร ที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2524
สถานที่เกิด	บ้านสามผง 103/1 ตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม
ประวัติการศึกษา	: พ.ศ. 2556 นักรธรรมชั้น เอก : พ.ศ. 2562 ปริญญาตรี หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา ปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (เกียรตินิยมอันดับ 1) : พ.ศ. 2565 ปริญญาโท หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	116 วัดบึงพระลานชัย (พระอารามหลวง) (ธ) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด 45000
ผลงานตีพิมพ์	Click or tap here to enter text.
รางวัลที่ได้รับ	Click or tap here to enter text.

